

אסוף את המעשים

יח' באלול תרפ"א — יח' באלול תשפ"א

1921 — 2021

יח' באלול תרפ"א — יח' באלול תשפ"א

2021 — 1921

אֶסוֹף אֶת הַמַּעֲשִׂים

100 שנה לעין־חרוד

תרפ"א (1921) – תשפ"א (2021)

ספר זה הינו הוצאה פנימית של קיבוץ עין חרוד איחוד, ללא מטרת רווח.
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך אחרת כל חלק שהוא מהחומר בספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב ממזכירות עין חרוד איחוד.

השימוש בתמונות ללא שם הצלם, נעשה לפי סעיף 27 א' לחוק זכויות יוצרים.

קרדיט לתצלומי מגזין "שטרן"
"ספריית המדינה הבווארית מינכן / ארכיון התצלומים
STERN / עמוס שליאק"
"Bayerische Staatsbibliothek München/
STERN-Fotoarchiv/Amos Schliack"

עריכה: צפריה שחם־קורן
איסוף החומר וראיונות: זיוה אופנהיימר ורוני צור
איסוף צילומים ועריכתם: גיא רז
עיצוב גרפי והפקה: משה מירסקי
ארכיון עין־חרוד איחוד: יורם רגב, נילי היר
תודה לכל הכותבים והמראיינים
שלקחו חלק ביצירת ספר זה.
תודה לארכיונאי קיבוץ עין־חרוד (איחוד ומאוחד)
לדורותיהם, אשר תיעדו, קיטלגו ושמרו את סיפורו של המקום, במשך מאה שנה.

דפוס וכירון: דפוס ע"ר בע"מ, תל־אביב-יפו
הוצאת קיבוץ עין־חרוד איחוד,
ישראל, תשפ"א 2021
© כל הזכויות שמורות לקיבוץ עין־חרוד איחוד

*

כל התמונות מארכיון עין־חרוד איחוד
אלא אם צויין אחרת

- 12 כאב שתי המולדות
- 23 מעיין מצאתי

אָנְשִׁי בְּרֵאשִׁית

- 63 חקלאות
- 119 תעשייה
- 132 אירוח כפרי

מֵאֵין יִצְרָנוּ יֵשׁ

- 138 מאורעות תרפ"ט
- 142 גיוס ושליחות
- 144 פלמ"ח
- 146 השבת השחורה
- 155 מלחמת העצמאות
- 159 מלחמת ששת הימים
- 163 מלחמת יום כיפור
- 171 הנופלים

עוֹמְדִים אָנוּ בְּמִשְׁמֶרֶת

- 186 חינוך
- 219 ימי פילוג
- 228 חברות נוער
- 241 המתנדבים מחו"ל

אֲאֵמִין גַּם בְּאָדָם

- 250 חדר אוכל ומטבח
- 258 מכבסה ומחסן בגדים
- 265 מסגרייה
- 268 נגרייה
- 270 מאפייה
- 273 סנדלריה
- 277 אורווה
- 280 שיכון
- 284 בית כנסת
- 288 בריאות

נֶאֱרָגְנוּ בַּמַּסָּכָה עֲבוּדָה

- 298 חגים
- 323 מוזיקה
- 329 משכן לאמנות
- 331 בית שטורמן
- 335 ספרייה
- 340 סופרים
- 342 אמנים
- 346 מורשת הצילום

רוּחַ הָאָדָם יְכוּלָה לְגוֹף

- 351 עין־חרוד –
עבר, הווה, עתיד

בְּפֶתַח נִכְנָסוֹת הַתְּמִימוֹת

■

"ואני הרי חשבתי בעין-חרוד להתחיל הכול מן ההתחלה.
להתחיל הכול אחרת. ואני הרי חשבתי שעין-חרוד
היא הדבר שיישאר וכל השאר יחלוף מן העולם,
שהרי אחרת אי-אפשר, פשוט אי-אפשר."

(עמוס קינן, "בדרך לעין-חרוד" 1987)

מאה שנים לעין־חרוד

י"ח באלול תרפ"א ← י"ח באלול תשפ"א

2021-1921

ספר זה מוקדש לכבודם ולזכרם של אבותינו ואימותינו, דור החלוצים, אשר תקעו את היתד הראשונה בעמק יזרעאל, וטמנו בו את זרעי החלום על מולדת, משפחה ובית. בראשית הדרך היה החלום גדול מהרעב, והאמונה חזקה מהחולי והבדידות. אנשים צעירים וחדורי אידאלים, קרועים ממשפחותיהם, יצרו כאן את ה'יחד הגדול' של משפחת הקיבוץ. בעבודה קשה, בעיקשות ובאמונה, הפכו את אדמת הביצות הממאירה לשדות מצמיחי יכול, לגן של חיים חדשים. היו שזכו והאריכו ימים, והיו שקיפדו את חייהם כבר בשנים הראשונות. חלוצים צעירים וילדים רכים בשנים, שנאבקו לשרוד ולא יכלו לגבור על חולשות הגוף וכאבי הנפש.

לזכרם של הבנים – נערינו שלנו, שיצאו להגן על מולדת ובית – ולא שבו. כל אחד בן למשפחתו, חבר ורע לאוהביו, "אמיץ ונועז וגבוה גבוה / עד אחרון רגעיו מול הצר".

נזכור באהבה את אלה שפתחו למעננו תלם ראשון והעניקו לנו חיי חירות.

ולכבודם של דורות הממשיכים, הדבקים באדמת העמק, נוטעים וחורשים בשדותיו, ומתמידים יום אחר יום בעשייה, ביוזמה וביצירה.

האמן מאיר גורי־אריה, מתוך "החלוצים: לקט צלליות גזורות", הוצאת בני בצלאל, 1924
באדיבות משפחת גורי־אריה

שִׁחְקֵי שִׁחְקֵי עַל הַחַלּוּמוֹת,
זוֹ אֲנִי הַחוּלָם שָׁח.
שִׁחְקֵי כִּי בָאָדָם אֲאָמִין,
כִּי עוֹדֵנִי מֵאֲמִין בָּךְ.

שִׁחְקֵי כִּי בְרַעוֹת אֲאָמִין,
אֲאָמִין כִּי עוֹד אֶמְצָא לָב,
לֵב תְּקוּוֹתִי גַם תְּקוּוֹתֶיךָ
יַחֲוֹשׁ אֲשֶׁר, יָבִין כָּאֵב.

אֲאָמִינָה גַם בְּעֵתֶיךָ,
אֶף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,
אַךְ בּוֹא יָבוֹא – יִשְׁאוּ שְׁלוֹם
אֶז וּבִרְכָּה לְאוֹם מְלֵאוֹם.

(שאוּל טֶשֶׁרניחובסקי)

אנשי בראשית

ההתחלה

1 כאב שתי המולדות

2 מעיין מצאתי

סיפורה של עין-חרוד מתחיל בעמק יזרעאל, אך סיפורם של החלוצים והחלוצות מתחיל שנים רבות קודם לכן, בארצות הולדתם. דורות רבים של חיים יהודיים בגולה עיצבו את שפתם, תרבותם ואורחות חייהם. הקמתה של התנועה הציונית ובהמשכה העלייה לארץ, ערערו את יסודות החברה היהודית ואת מבנה הקהילה המסורתית. יצירת הקיבוץ הביאה לשינוי דרמטי באורח החיים, בחיי המשפחה ובחיי כל אחד ואחת בתוכה. אפשר היה להחליף שפה, בגד ומקום, אך אי-אפשר היה למחוק את הכאב והגעגוע.

כאב שתי המולדות

"אולי רק צפרי-מסע יודעות –
כִּשְׁהֵן תְּלוּיֹת בֵּין אֶרֶץ וְשָׁמַיִם –
אֵת זֶה הַכָּאב שֶׁל שְׁתֵּי הַמּוֹלְדוֹת."
(לאה גולדברג)

"המקום הרחוק ההוא הנמצא מעבר לים" היה הבית בו נולדו, הנוף בתוכו גדלו, המשפחה בתוכה חיו. את מראות ארץ ההולדת, ריחותיה ושפתה, נשאו עמם החלוצים בזיכרונותיהם ובנפשם, משך כל שנות חייהם. נטישת בית ההורים, שהייתה מלווה לעיתים בכרכת-הדרך, אך לרוב נעשתה מתוך קרע וכאב, המשיכה וחלחלה בתודעתם עוד שנים רבות לאחר הגעתם לארץ.

חנה ינאי כותבת בזיכרונותיה על יום הפרידה מביתה – "יום זה היה לנו יום פדות וגאולה בצעדנו הראשון. בבית הורינו, לעומת זאת, לא הייתה שוֹרָה השמחה. בטוב וברע ניסו לשדלנו ולהטותנו מדרך זו. הוכיחו לנו כי לפנינו מדבר שממה, ארץ לא ארץ, מה יהיו מעשיכם? שאלונו. [...] השאיפה והאמונה הקשיחו את ליבותינו כלפי ההורים. נחושה הייתה ההחלטה – לשרוף את הגשר האחרון, יותר בדרך זו לא נחזור. [...] מעתה רק קדימה!"

המהפכה, שהייתה פיזית ונפשית כאחת ודרשה מאמצי התגברות גדולים בתחילת הדרך, דחקה את כאב הגעגועים ורגשי האשמה לשנים מאוחרות יותר. הלהט האידאי העניק משמעות חדשה לחיים בארץ ישראל, ליכולתו של כל אחד להשפיע על גורלו כפרט ועל עיצובה של החברה, אותה הוא בונה עם שותפיו לדרך.

בלילות התרפקו על שירי בית אבא בידיש, או השתפכו בשירה רוסית שפרטה על נימי הנפש, וכשהעיניים הצטעפו בדמעות והגעגועים חנקו בגרון, הם נאחזו זה בזה

במעגלי הורה סוערת, להשתיק את קולות הלב ואולי אף את הבכי.
אבל זיכרון הפרידה לא הירפה, הוא נדחס עמוק לתוך הנפש והושתק שם –

”אָבִי / הַתִּזְכּוֹר אֶת שְׁעַת הַפְּרִדָּה?
הַרְפָּכָת זְעָה לָאֵט / וְאַתָּה מְמַהֵר לְצַדָּה / דְּמוּעַ מִבֶּט...
וְנִשְׁאַר יְחִידִי.” (פניה ברגשטיין)

רחל רוזנפלד מתארת ביומנה איך ב־1918 בהיותה בשדה, בתוך השקט הירוק שמסביב, עולה פתאום דמותו של אבא בזיכרונה ומילותיו מהדהדות בראשה, מחזקות את רוחה. למרות שנפרדה ממנו בכעס גדול, רוחו מלווה את בדידותה כאן. אותה בדידות שכרסמה בלבבות, נוספה על קשיי החיים הפיזיים: העבודה המפרכת, הרעב והמגורים באוהל הדולף. כל אלה העצימו את הגעגועים והתחושה כי הדרך חזרה כבר חסומה.

”קֵר בְּאַתֶּל, אֶל הַתְּהוֹ / יִבֶּךְ לוֹ כָּלֵב, יִבֶּךְ לְשׁוֹא.
מִי יוֹדֵעַ עוֹד כְּמוֹהוּ: / לֹא יִבּוֹאוּ אִם וְאֵב.” (שלונסקי)

מאוחר יותר נוספו רגשי האשמה. דוד מליץ כותב בגעגועים וכאב על אמו (ברומן “השער נעול”) – “שוב אין לה למהר הביתה. ריק הבית. בניה יצאוהו. הוא, הבן היחיד, עלה לארץ־ישראל. [...] נשארו אבא ואמא בודדים לעת זיקנתם. ריק הבית ועגום.” ואילו חנה ינאי כותבת בזיכרונותיה – “את שריפת הגשר האחרון קיימתי במלואו. אכן מענה המצפון ללא הועיל [...] אכזריים היינו לגבי בני משפחותינו.” הקרע היה טוטאלי. החלוצים שבאו מרוסיה, אוקראינה ופולין, גזרו על עצמם לדבר אך ורק עברית, גם אם שפה זו לא היתה שגורה בפיהם היטב. באיזו שפה חלמו? באיזו שפה כתבו ליקיריהם? הרי שפה נושאת עמה עולם שלם של תרבות וספרות, של יכולת ביטוי מחשבה ורגש. אי־אפשר היה להם למחוק את עברם, להתכחש לו.

”...בִּי קוֹלְכֶם הָרְחוֹק כִּי יְהוֹם
עֵינֵי אֶעְצֹם. וְהִרֵנִי אֶתְכֶם
מֵעַל לְחֶשְׁכַת הַתְּהוֹם.” (פניה ברגשטיין)

לא רק את השפה החליפו אלא את הווי החיים כולו. מהפכת התרבות חיפשה לה אפיקים חדשים של יצירה, מתלבטת ומתחבטת ביחס לעולם התרבות היהודית שנעזב.

הם היו אתאיסטים ששרו "כל הנשמה תהלל יי", שהתרפקו על "וְטָהַר לְבָנוּ לְעוֹבְדָהּ בְּאֵמָת", ורצו לחדש את חגי המקרא. אכן, הם היו קרועים בין שני העולמות, העולם הישן אותו נטשו, והעולם החדש ששאפו ליצור ובו ניסו להפיח רוח אחרת. אך מה טיבה של אותה רוח? את התשובה לכך המשיכו וחיפשו שנים ארוכות.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, ירד הכורח על ביתם הרחוק, על הוריהם ואחיהם ועל עולמם שהיה. הידיעות הגיעו לאט ובהדרגה, אבל החרדה עטפה מיד כל אחד ואחת, בדאגה ובחוסר וודאות נוראיים. אומנם היה טקס קיבוצי ליהדות שחרבה, אבל הכאב היה פרטי מאוד. בתחילת 1943 כותבת חנה ינאי לברגילבסקי, המשרת בצבא הבריטי במצרים: "אין לי שום תקווה שניצל מישוהו ממשפחתי, הנמצאת כולה מפורזת בכל ארצות הכיבוש". ככה, בהשלמה מצמררת.

ובאותו זמן כאן בארץ, בקיבוץ, המשיכו ונרקמו חיים חדשים. נזרעו השדות, הוקמו משפחות ונחוגו החגים, והיה בכל זה מעין פיצוי לכל מה שאבד. אבל הכאב לא נשכח. הוא נטמן במקום חבוי, עמוק בנפש.

"אני נושא עמי את צער השתיקה,

את גוף האלם ששָׁרְפָנוּ אוּ מִפְתָּד." (יעקב אורלנד)

האם הנוף ההוא שנעזב יהיה לנחלת הדורות הבאים? האם יידעו להקשיב למילים השתוקות שלפעמים נכתבו בסתר? האם יבינו את ייצר ההישרדות של הדור ההוא? את הגעגועים למסורת? ואולי יישאר לנו רק הזיכרון ההיסטורי, עובדת היות הורינו החלוצים דור המדבר, הדור שקרע את הים למעננו ובנה לנו בית, כאן בארץ ישראל, לנו ולבנינו אחרינו.

"רָצָה גּוֹרְלִי כִּי / אֲשׁוּבָה אֵלֶיךָ / מֵעֶצֶב הַמּוֹת, / מֵעָרֶשׁ הַשְּׁכּוֹל.

מִכָּל תְּסֻדִּים לִי / אֲשֶׁר־תִּי בְּיָגִעַ, / לְגִמְעַ מִיָּמֶיךָ / פֶּתַח לְאִכּוֹל.

אֶסְפְּנִי אֵלֶיךָ / אֶסֶף כְּשֶׁבֶלֶת, / שֶׁבֶלֶת לְגֶרֶן / בְּחַג הַקָּצִיר!".

(לוי בראמית)

העמק שמע את שירתם־תחינתם ואסף אותם אליו, והם נאבקו עם אדמתו החרבה בעבודה קשה ומפרכת, עד שנענתה להם והצמיחה יכול. רצונם החזק והעיקש לא נתן לרוחם להישבר, גם בשעות שהגוף חלה ונחלש. הידיעה כי הם בונים מולדת לעם, יוצרים חברה חדשה וגואלים את עצמם, הפיחה בהם את כוחות היחד. זוהי תחושת השלמות, המלווה אדם בשעה שהוא יוצר משהו הגדול מחייו שלו.

מינה (שפי) לוריא, שלישית מימין, בהכשרת חוות כיבוש, ליד העיר קיברטי, רוסיה, 1925

חסיה ויהודה אדר, קבוצת קדימה, קווישישקי, ליטא, 1921

יהושע בן צבי מימין, שנות ה־20

פרידה אשכנזי עומדת מימין, ב"ס בבריסק, בלארוס, 1914

שלמה מינץ עומד ראשון משמאל, פלוגת וולוז'ין, שחריה, ליטא, 1934

יהודה בן ישראל שורה קדמית משמאל, החלוץ, פולין

טבה טנפילוב ואחיותיה, פולין, שנות ה־20

צבי שץ, רבקה יצקר ובתם רינה, 1918

ציפורה רודנברג ואחיותיה, 1917, רוסיה

הורי שרקה כהן ומרדכי הלר, פולין, שנות ה־20

קבוצת החלוץ "כבוש", פילדגני, ליטא, שנות ה־20

דוד צוקר, גרמניה, 1923

על האניה "גדיניה" בדרך לארץ ישראל שנות ה'20 / צילום: דוד צוקר

שיירת חלוצים בחוף יפו, מינה (שפי) לוריא בכובע לבן, 1928

דוד צוקר על האונייה "גדיניה" בדרכו לארץ, שנות ה־20

במעייך חרוד, 1900 לערך / צילום: אמריקן קולוני, אוסף מטסון, ספריית הקונגרס, ואשינגטון, ארה"ב

במעייך חרוד, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

מעין מצאתי

"טִלְתִּי בְעֶמְקִי, צִמְאֵתִי מֵאֵד / מְעֵיִן מְצֵאתִי וְשְׁמוֹ עֵין־חֶרֶד

לֹא אֶלֶף עוֹד תִּלְאָה / כִּי פֹה אֶעְמֹד

פֹּה טוֹב לָנוֹחַ / וּפֹה טוֹב לְחִיּוֹת." (א. בן־ישי)

י"ח באלול תרפ"א – תמונה ראשונה באלבום – "הלכנו לאורך מסילת הברזל, ללא דרך ומשעול, ניסנוב רוכב לפנינו בין אגמי־מים ושלוליות ביצה, אחריו שתי מכוניות משא ואחריהן העגלות טעונות אוהלים, כלים, וכל הפלוגה העולה. החום היה גדול והציץ מאוד ואנו מתקדמים בקושי בשביל הצר, עד הגיענו לפתח המערה ממנה מזנק המעיין. כרענו ליד המים וליקקנום כאבותינו שהלכו אחרי גרעון. [...] הוקם המחנה, סודר מטבח־שדה והבחורות עמלו בהכנת סעודת הערב. תם יום העמל הראשון בעין־חרוד. קידשנו את העמק בהורה חלוצית. עטה לילה." (מתוך כרך א' "המעין", א. ינאי) חבורת חלוצים צעירים זו, המגיעה לעין־חרוד בסוף קיץ 1921, חדורה אידיאליזם ורוח נעורים, אינה נרתעת מהקשיים הניצבים בפניה. למרות מיעוטם המספרי, התהלכו החלוצים עם ייעוד לאומי, עם התחושה שההיסטוריה בחרה בהם להיות נושאי כליה, ועליהם להוביל את העם היהודי לארץ־ישראל. הייעוד הלאומי מיזג בתוכו ערכים חברתיים של חברה עובדת, צודקת ושוויונית. הרעיונות אולי נשמעו כמו חלום אוטופי, אך החלוצים הותירו את רישומם על ההיסטוריה, כיוון שלא שגו בחלומות, אלא היו אנשי מעשה.

הם שרו "אנו נהיה הראשונים" והאמינו כי עליהם לפלס דרך חדשה, לא מוכרת, אשר במהותה היתה מרידה בקיים ובכל הידוע להם מחייהם הקודמים. הציווי היה "דְרוֹס לָךְ שְׂבִיל, וְסוּרָה מִן הַדֶּרֶךְ, תִּלְאָה בְּהָאֵב" כפי שכתב דוד שמעוני. זו היתה העזה שהלהיבה ורוממה את הרוחות ליצור חדש, יש מאין, מבלי יכולת לאמוד את המחיר – המאמץ הנפשי והפיזי – הכרוכים בכך.

אנשי העלייה השלישית, שהקימו את עין־חרוד, הביאו עמם רוח של מהפכה סוערת. חלקם הגיעו מתוך אמונה אידיאולוגית והיו ב"הכשרה" באירופה, וחלקם הגיעו כבודדים מתוך רצון לשנות את גורלם. היו ביניהם כאלה שבאו עם השכלה, בדרך־כלל מהערים הגדולות, והיו שבאו מעיירות וכפרים קטנים עם השכלה מועטה בלבד. הם היו ברובם צעירים בודדים, קרועים ממשפחותיהם, והחברה הקיבוצית שימשה להם תחליף למשפחה שאיננה. עולם הערכים והאידיאליזם, בשילוב עם נעורים תוססים וחסר של עורף משפחתי – הולידו את 'היחד הגדול', בו כל פרט נאחז בחבורה כדי לא ליפול

ולהישמט ממנה. אל הגרעין המייסד שהיה מורכב מאנשי גודר-העבודה, הצטרפו, מאוחר יותר, וותיקי העלייה השנייה, שעזבו את כנרת, ואנשי 'חבורת העמק' שעבדו במקומות שונים בארץ. במשך השנים באו לעין-חרוד רבים, ניסו לעבוד, נכשלו, נשברו ועזבו. לא כולם יכולים היו לעמוד בתנאי החיים הקשים ובצפיפות האנושית והחשופה. לעיתים נראה המחנה כמו תחנת רכבת גדולה, אנשים באו והלכו, ולמרות זאת, היה גרעין חזק ועיקש שדבק במקום, שנאחז בו בכל כוחותיו הפיזיים והנפשיים.

שלמה לביא חזה קיבוץ של אלפי אנשים, הפתוח לכל מי שמאמין ברעיון ומוכן לחיי עבודה. "קבוצה היא קודם כל אמונה באדם וישרות כלפיו" כתב, "אמונה שכל הרע באדם נובע רק ממשטרי השעבוד והניצול. אם תיטלו ממנו את השעבוד והניצול, יופיע האדם בכל הדרו האנושי". זו הייתה אמונה מוחלטת בכוחו של האדם לברוא מציאות חדשה, אחרת, העומדת בניגוד מוחלט לחברה המזרח-אירופית ממנה באו. עין-חרוד אמנם לא מנתה אלפי אנשים, אך כבר בראשיתה הייתה לקיבוץ גדול ופתוח, ששאף לקיום משק עצמאי, יחד עם מעורבות אינטנסיבית בחברה אשר מחוצה לו. ואכן, עין-חרוד הפכה לסמל הגשמת ההתיישבות בעמק, והיותה מקור משיכה לרבים. התקיים בה מרכז רעיוני, חברתי ורוחני. רבים הישוו אותה ל"ירושלים" החדשה; כך שלונסקי, א. צ. גרינברג והסופר דוד מלץ, חבר עין-חרוד, שכתב ברומן "לדרכו התועה" – "כולם נמשכו לכאן כמו למקדש מעט. בימי שישי, לקראת השבת, היו שיירות-שיירות עולים לרגל, מצטופפים וממלאים את חדר-האוכל הגדול, ולא אמר איש צר לי המקום." בהשתמשו בביטויים הלקוחים מהעלייה לבית-המקדש בירושלים, מעביר מלץ את מרכז הכובד החדש, אל העמק.

"רקוד תהורה תסובב, תאנסופי, תאפעלפיכני מפלם,

ביחד תמיצע ותצפוף ותנמשך ותהומה.

תהלים תאמורים תרגלים שכורות,

כפי ששלונסקי כבר אמר על צריף-העץ שהוא,

מקדש-אלה שבצין-חרוד." (חיים גורי)

אדמות עמק יזרעאל, שהיו בבעלות משפחת סורסוק הערבית שישבה בלבנון, נמכרו ליהושע חנקין (בשם ההסתדרות הציונית), לאחר מלחמת העולם ה-I. תוך שנים ספורות הפך עמק הבכא, השומם והשורץ ביצות, לגן פורח הממקד אליו אנשים ורעיונות. רעיון הקיבוץ הגדול קסם לרבים, ואישים ומנהיגים הצטרפו אליו: יצחק טבנקין, שלמה לביא, חיים שטורמן, ציזלינג, שמואל יבנאלי, אליהו גולומב, שלונסקי ועוד. בני-בית היו גם אברהם הרצפלד, ברל כצנלסון ואשתו לאה, שאף עבדה בגן-הירק.

עקב משבר שפקד את הקיבוצים, החליטה עין-חרוד (ב-1927) להקים תנועה שנקראה 'קיבוץ עין-חרוד' (מאוחר יותר הפכה לתנועת 'הקיבוץ המאוחד'), בה היו שותפים משקים ופולוגות עבודה שהיו מפורזים בארץ, הקשורים למרכז התנועה בעין-חרוד. הקיבוץ הפך למרכז חינוכי לתנועה, בארץ ובחו"ל, לסמל להתיישבות כולה והתפתחה בו תרבות מיוחדת, פוליטית וחברתית.

במלאת חמש-עשרה שנים לעין-חרוד (1936), שולח לה "וועד הסופרים העבריים" מכתב ברכה והלל, ובו כתוב בין השאר: "השם עין-חרוד היה לנו מימיו הראשונים כסמל למיטב השאיפות והתביעות המוסריות מעצמנו [...] ובדעתנו כי לא הכזבתם את התקוות ולא חזיתם מקסם שווא וכי יצאתם כיום עטורים בזר ההצלחה. [...] בעבודתכם הנאמנה ללא לאות, החזרתם לאדמת יזרעאל את תפארת הקדומים שלה".

מקבוצה קטנה של שבעים וארבעה גברים ונשים צעירים, שבאו בעגלה אל העמק המוכה ביצות וקדחת, ותקעו בו את היתד הראשונה – היה המקום לישוב גדול ופורה החוגג עתה מאה שנים להיווסדו.

ספר זה מביא את סיפורו של המקום, את העשייה והיצירה, הלכטים והקשיים החברתיים, ההתגייסות הביטחונית והשמירה על הקיים – לאורך מאה שנים. עין-חרוד רואה כעת את הדור החמישי הנולד וגדל בעמק, אך תמיד נושאת בליבה את זיכרון 'אנשי הבראשית' אשר במעשיהם יצרו כאן יש מאין.

"אנשים אלה הם הריקמה המלכותית האמיתית של הארץ הזאת, ארץ ללא

מלכות, ארץ של אֲבִיוֹנִים יְחָפְנִים שָׁבְנוּ מִבְּצָר לְעַם עֵתִיק."

(יורם קניוק בספרו "עפר ותשוקה")

אהרן שלגי בנפחיה

גרטה קלנר (מימין) והדסה ברוצקי (אתר)

טחנת מים עתיקה, מעל נחל חרוד, 1924 / צילום: ש.י. שווייג, ארכיון עין חרוד מאוחד

בתחנת רכבת העמק, עין חרוד, 1925 / צילום: ש.י. שווייג, אוסף פרטי

במעין 1924, בשורה השניה: משמאל אליהו עממי, אוסקר, אהרון שמואלי

עין חרוד – שנים ראשונות, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

עין חרוד (באופק גבעת המורה), 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

מכוורת הדבורים (באופק הר הגלבוע), 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

בעין חרוד (באופק גבעת המורה), 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

ניקוז ביצות בעמק־חרוד, 1925 / צילום: קק"ל, ארכיון עין־חרוד מאוחד

סלילת כביש בעמק יזרעאל (באופק גבעת המורה), 1930 לערך / ארכיון בית שטורמן, עין חרוד

במחצבת עין חרוד, 1941 / צילום: זולטן קלוגר, ארכיון: אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

ארוחה בשדה, מימין: יושבים: דב קמחי, יואל ירקוני, עומדות: שושנה ינולוב ולאה יהלום, 1935 לערך / צילום: זולטן קלוגר, ארכיון עין־חרוד מאוחד

מנוחה בעבודת השדה, מימין: אשה לא ידועה, ציפורה באום (ניבואר), לני רייכשנשטיין, 1935 לערך / צלם: זולטן קלוגר, ארכיון עין־חרוד מאוחד

בעבודת השדה (באופק גבעת במורה) עין חרוד, 1924 / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון עין חרוד מאוחד

חברות הקיבוץ בעבודת השדה, ברקע הר הגלבוע, תרפ"ד (1924) / ארכיון עין חרוד מאוחד

הבאת ביכורים, מימין: חנה שמואלי, (-), שיינדלה לח, טובה רייכנשטיין, 1925 לערך / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

מימין: (-), (-), דבורה סמילנסקי־בר חיים, הדסה ברודסקי־אתר, 1925 לערך / צילום: קרן היסוד, ארכיון בית שטורמן

הטרקטור "הולט" בעין חרוד מניע את מכונת הדייש – מרשל, 1925 בקירוב / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

בעבודת השדה, טרקטור "Case", 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

ארוחה בשדה, מימין יושבים: דב קמחי, יואל ירקוני, עומדות: שושנה ינולוב ולאה יהלום, 1925 לערך
צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

עם הצאן למרגלות הגלבוע, רועה מרדכי הלויניגוס, הילד תוליק־נפתלי שביט, 1926
צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

בעבודת המשתלה, בעובדים: מינה כהן (עממי) רחל זיסלאר-ליביא, שלמה ליביא, פרידמן, (באופק גבעת המורה),
1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

דוד צירקין-צפיריר במשתלת העצים, 1931 / ארכיון עין חרוד מאוחד

תעודת כבוד של זהב, התערוכה החקלאית בפלשתינה (א"י), למשתלת עין־חרוד, חיפה, 22.9.1927 / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

צמחי משתלת משק עין־חרוד בתערוכת משתלות, חיפה, 1931/ ארכיון עין־חרוד מאוחד

במטבח, מימין: יהושע רימוני (עומד), יצחק לוז (יושב), שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

במאפיה (תנור חדש), שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

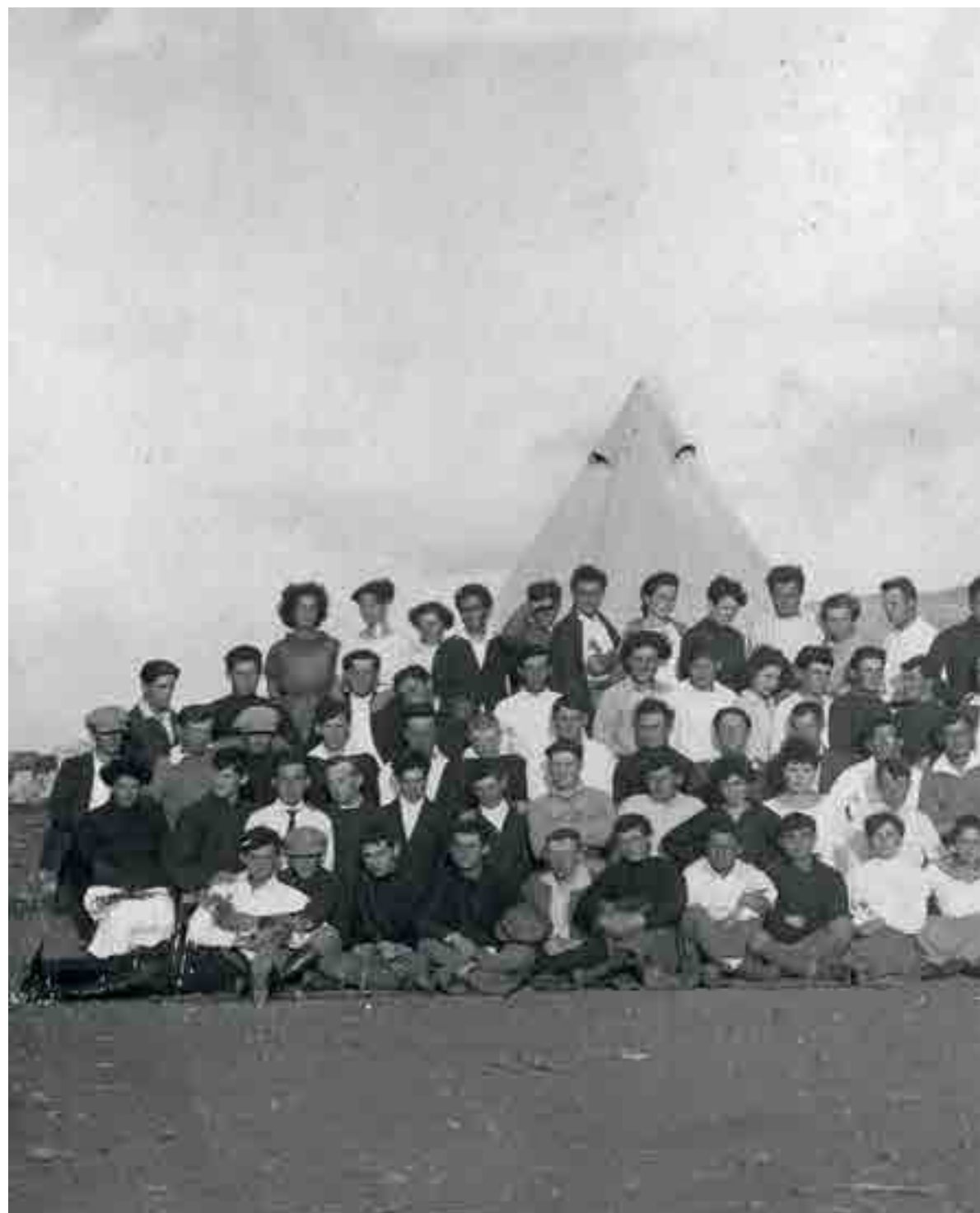
במחסן הבגדים, משמאל: עטרה שטורמן, רבקה מחנימי, רחל רוזנפלד (תופרת ביד), יוטה רימוני (עומדת), מימין רחל ברקאי / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

במכבסה, במרכז: אליעזר סלוצקין, משמאל: יהודית אדלמן, שנות ה־20 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

כל חברי עין חרוד, שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

במרפאת השיניים, בחושה ערבית ליד המעיין, 1923

במספרה, שנות ה'20

עגלת רופא השיניים של העמק, ד"ר יצחק רוזנבאום, 1925-1927 / ארכיון עין־חרוד מאוחד

צוות הרופאים והאחיות ב"צריף הירוק" - בית החולים במעין חרוד שכלל בעת ההיא 35 מיטות, למעלה מימין: ד"ר בן ציון הירשוביץ ומשמאל: ד"ר יעקב יוספברג, מלפנים חנה בלוח, 1925 לערך
צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

"האחות רוכל", עם תינוקות בבית החולים במעיין / צילום ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

אמהות וילדים, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

ילדי עין־חרוד ומחנכיהם, ליד המעיין: בשורה עליונה מימין, משה כרמי, וכן ניתן לזהות את זרובבל גלעד ומשה טבנקין. הילדים עם הנרקיסים: אבשלום אלברטון ויעל תמרין (טבנקין), 1927 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

חג ביכורים בעמק, ברקע הר הגלבוע, 1925 לערך / צילום: יעקב בן דב, ארכיון קק"ל, ירושלים

עין־חרוד בשנת 1924

1. מדרון הר הגלבוע	12. מטע זיתים, נטיעה חדשה
2. הדרך (שביל) למעין חרוד (מעין גדעון)	13. מטע שקדים, נטיעה חדשה
3. גבעת קומי, מיקומה הנוכחי של עין־חרוד	14. שדות חיטה
4. מדרונות גבעת קומי	15. כרם
5. הרי הגלעד (בעבר הירדן)	16. דרך עפר מובילה למזרח
6. נחל חרוד	17. המכורות (הכוורת מצד שמאל
7. נחל יזרעאל	18. בין עצי האקליפטוס ליד הנחל)
8. דרך עפר מובילה לצפון ולמערב	19. מטע זיתים, נטיעה חדשה
9. שדות	20. רפת
10. כביש מוביל לצפון מערב, לתחנת	21. מחסן תבואות
11. הרכבת של עין־חרוד	22. אורוות
	23. מחסן מזון לאורווה (לסוסים)

23. סככה לשאריות ברזלים.	34. נגריה
24. מבני בית החולים	35. לולים
25. מחסן אספקה	36. בורסקיה
26. מקלחת ציבורית ומכבסה	37. בתי שימוש
27. מאפיה ומטבח	38. שרידי טחנת קמח ערבית
28. חדר אוכל	39. משאבת מים
29. מחסן תבואות (קומה א') מחסן בגדים,	40. צריפי מגורים
חדר-תפירה וספריה (קומה עליונה)	41. אוהלי מגורים
30. משתלה	42. רצועה וסנדלריה
31. בתי ילדים	
32. צריפי מגורים	
33. מחסן ובית מלאכה לתיקונים	

"יקיפוננו חרש – ילונו דום" (המשוררת רחל), שער בית הקברות, מעיין חרוד, 2021 / צילום: גיא רז

בית הקברות, מעיין חרוד, 1962 / צילום: אליעזר סקלרץ (בית שטורמן), אוסף ביתמונה

קבר פרל בת יהודה פרל

קבר אברהם פרוינד

קבר צפורה דוד

קבר שמעון לש

עובדים ראשונים בקומי, משמאל בלה ישפה ודב קמחי, תרפ"ז, 1927

בניית חדר האוכל, שנות ה־30

בניית בתיהילדים, שנות ה־30

בתיהילדים, שנות ה־30

מֵאֵין יִצְרָנוּ יֵשׁ

ענפי המשק

1 חקלאות

2 תעשייה

3 אירוח כפרי

קציר חרמשים (באופק הר גלבוע), 1938 / צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי
 בעמ' 58: חריש בשדות העמק (באופק גבעת המורה), 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה,
 מכון לבון, תל אביב

זהרה רז באריזת ענבים בכרם, שנות ה־60

חקלאות

”את, מפוש, טוריה וקלשון, התלכדו בסערה
ונדליקה שוב, שוב את האדמה בשלהבת ירקה.”
(ולמן חן)

שלמה לביא (לבקוביץ) הוגה רעיון הקיבוץ הגדול, האמין שעל הקיבוץ לדאוג לכל צרכיו בעצמו. לא להיבדל מהעולם החיצון רצה, אלא שאף לבנות חברה המבוססת על שוויון, שיתוף ושמידה על כבוד האדם. וכך כתב לביא בספרו ”מגילתי בעין-חרוד”, שהופיע במלאת 25 שנה לקיבוץ:

”יש ליצור את משקנו היהודי לא על יסודות התחרות [...] כי אם בצורת קומונה התיישבותית, היוצרת מבפנים את עיקר תצרוכתה העשירה. [...] ומה שאין הפרט יכול לעשות, יעשו הרבים במשותף. והכל לעשות – למרות הקושי העצום בדבר – כדי שבכל מידת היכולת לא להשתלב לתוך המשק העולמי, הבנוי על ניצול החלש.”
מתוך אמונה זו יצאו הראשונים לדרך, בוראים יש מאין. מנסים להישען על הידע שהביאו אתם, אך בעיקר מחפשים ללמוד ולצבור ידע בכל מקום ומכל אדם.

”קבוצה היא קודם כל אמונה באדם וישרות כלפיו, אמונה שכל הרע באדם נובע רק ממשטרי השעבוד והניצול. אם תיטלו ממנו את השעבוד והניצול, יופיע האדם בכל הדרו האנושי.” מתוך השקפה זו פועלים החלוצים בתנופה אדירה: בתחילה הם מייבשים את הביצות ומרכזים את מי המעיינות, מסקלים בידיים 600 דונם, חורשים בטרקטורים ובסוסים 1900 דונם, זורעים 900 דונם, נוטעים 500 עצי זית ו-6000 גפנים, 20 דונם טבק, במחצבה מכינים 20,000 אבנים מסותתות, מכינים כבשן לתעשיית סיד, ועוד... את הפל יש לייצר כאן, בכוחות עצמנו, מתצרוכת חקלאית מגוונת ועד כל ענפי-השירותים, כגון: מתפרה, נגרייה, סנדלרייה, נפחייה, מאפייה ורצענייה.

כמה ענפי חקלאות, שהיו פאר בזמנם וליוו את סיפור חיינו, כבר לא מתקיימים היום בעין-חרוד, כגון: הכרם, הלול, גן-הירק והמכוורת. כאן נספר על מה שהיה ועל מה שהוזה.

חריש בעזרת סוסים, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

חריש ראשון בקומי. ברקע הלולים, מימין: שמאי בריידא, חיים שטורמן הסב, על הטרקטור יצחק לוז, 1930 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין-חרוד מאוחד

דוד שילוני, שנות ה־50

קבוצת הפלחה, אבלק, 1930

"שִׁיר לַפְּלָחָה, שִׁיר אֲשִׁירָה"

"את עקבות הענקים שאני מוצא בשדה, השאירו אחריהם אנשים פשוטים עם חזון, אמונה, מסירות והתמדה", כתב גור, הנכד של זאב ליש, על סבא וחבריו לדרך.

שלמה לביא מספר (1922) "בסופו של חודש חשוון כבר נבטו יפה העשבים, האדמה הייתה מצוינת לזריעה והתחלנו בזריעתנו הראשונה. לא, לא זרענו בדמעה. הלב עָלָז כל־כך, ביחוד אצל הבחורים והבחורות הצעירים."

"הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִגַּשׁ חוֹרֶשׁ בְּקוֹצָר" (עמוס ט"ג)

ביובל החמישים לעין־חרוד סיפר אהרון שמואלי, סבא של הילה, רונן וענבל כספי, על השנים הראשונות בפלחה: "זמן קצר אחרי כניסתי למשק נתקבלתי כעובד קבוע בענף הפלחה. דבר זה לא ניתן אז בקלות. הפלחה נחשבה ענף מרכזי ויסודי במשק והצוות הקפיד מאד בזמן בחירת מועמדים חדשים. תנאי העבודה בתקופה ההיא היו פרימיטיביים ביותר. טרקטורים לא היו בנמצא וכל המלאכה נעשתה בידים או בעזרת בהמות. השדות היו גדולים ובחלקם מרוחקים מן הבית. בכדי לעבד את כל השטחים היו נחוצות בהמות עבודה רבות, ובאמת היו אז ברשותנו כעשרים זוגות בהמות בערך. יום העבודה בפלחה דאז היה קשה מאד וארוך מאד, אבל הוא היה מלא חוויות וסיפוק. היינו יוצאים לשדה בהמונים עם שחר וחוזרים בחושך, ובכל פינה בחורים ובחורות עליזים, שירה וצחוק וחדוות היצירה. עם הכנסת המיכון הפכה הפלחה לאוטומטית – תעשייתית יותר, והתרחקה במידה רבה מתחושת עבודת האדמה הצרופה שהתלהבנו ממנה כל כך."

"הַמְחִרְשָׁה שׁוֹב פּוֹלְחַת בְּשָׂדֶה" (זלמן חן)

אהרון ינאי סיפר: "בשטחים המיועדים לכרמים ולעצי פרי צריך היה לחרוש חריש עמוק. הייתה זו עבודה אחראית, ראשונה במעלה, ורק פלחים בעלי ותק זכו למלאכת קודש זו. עם התקדמות הטכניקה הופיע ה"הולט". הוא היה הווטראן (לוחם וותיק) של המלחמה הראשונה, שם הוא שימש טנק. פה הורידו אותו מגדולתו והפכו אותו לפלאח לחרוש חרישה עמוקה. בכל כוחותיו התנגד לתפקיד זה. היה עושה עצמו "מתעלף"

בכל פעם, אך לא עזרו שום חכמות, לא נתנו לו להוציא את נשמתו, ידיים נאמנות החזיקו בו, הרי הם – זלמן חן ודב הקטין. בציפורניים הוציאו אותו מידי מלאך המוות. בסופו של קיץ 1929 כותבת רחל לביא לשלמה בעלה, הנמצא בשליחות, על אירוע חשוב במשק: "היום כל עיין-חרוד נסעו לשרה להביט על המכבש... הפלחים נלהבים ממנו. [...] אומרים שהוא יותר מוצלח מהמכבש של דגניה. [...] בכלל, השבת היא כולה טריאומף [ניצחון] של המכבש, החל מכל מוסדות הילדים, בית הספר, וגומר עם חדר האוכל של הגדולים – הכל דיברו על המכבש."

בסוף תרצ"א (1931) חל מאורע חשוב בתולדות ענף הפלחה בארץ כולה. הופיע הקומביין הנייד, קטרפילר, ונבחן לראשונה במשקי עמק חרוד. חסל סידור פלחה לכל מערכותיו: מקצרות, מאלמות, הובלה בעגלות, סידור ערימות לדישה ב"מרשאל" הגדול. מעתה החל ענף הפלחה לצעוד לקראת תפקידיו כענף רווחי וכאחד המרכיבים החשובים ביותר במשק המעורב.

פעם שרו בעיין-חרוד "כִּי הַפְּלָחָה, הִי הַפְּלָחָה / הִיא בְּמִשְׁק הָעֵינָר". לחרוש ולזרוע באדמת העמק הקשה, היה פסגת הציונות. בכל שנה, בקציר העומר, היינו עומדים משתאים מול "אֵם הַשְּׂבּוּלִים שְׁמִסְכִּיב" ושרים מתוך אמונה עמוקה "לֹא לֶחֶם קֶלֶקֶל, שְׁלֹו וְדָגָן שְׁמִים – לֶחֶם עֶצֶב תֹּאכַל פְּרִי עֵמֶל יְדֵיִים!" עם השנים נוספו גידולים רבים ושונים, וכל אלה ביחד נקראים – גר"ש, כלומר –

גִּידוּלֵי שָׂדֶה

מה זה בעצם גר"ש?

כותב רון מלול:

"גר"ש זה טרקטורים, ירוקים וגדולים והכי טובים.

גר"ש זה מחרשה, זה דיסקוס, קלטרת, מתחת, מזרעה, קומביין.

גר"ש זה גלילי טפטוף, עגלות מאסטרו, קונווע, ניפל, מופה, מחבר שן, 'תכניס קווים', 'תוציא קווים'.

גר"ש זה התפתחות טכנולוגית וצעירה כל הזמן קדימה, זה זְנִי עגבניות חדשים שמשווקים לתעשיית התרופות.

גר"ש זה כמעט כל מה שצריך בסלט: זה בצל, שום, גזר, פטרוזיליה, כוסברה ושמיר.

גר"ש זה שמן זית שנחטף מהמדפים בפלפז, זה חוֹחוֹכָה שבעולם נמרחים בשמן שלה.

גר"ש זה פלחה עם שדות חיטה ותלתן, זה תחמיץ, שחת, קש, זה קציר לגרעינים.

גד"ש זה חורף, ואם אפשר שירד הרבה גשם, אבל לא חזק מדי (שלא יעשה חריצים באדמה), הכי טוב גשם בהפוגות (אבל לא ארוכות מדי), שאפשר יהיה גם לעלות על השדה לפעמים.

גד"ש זה ניהוג אוטומטי, זה GP ו-GIS, זה שימור קרקע; זה מערכות למדידת טמפרטורת קרקע, רטיבות בקרקע ומצב הצמח; זה מערכות השקיה מתקדמות וזה הייטק. גד"ש זה אחיזה באדמה, זה המשך לחלוצים שפתחו את התלם הראשון וזה אפילו קצת ציונות...

והכי חשוב – גד"ש זה אנשים שבחרים לעסוק בחקלאות, אנשים שאוהבים אדמה ומים וטרקטורים, אנשים שבאים כל בוקר עם חיוך ורצון לשפר ולהשתפר. זה האנשים הטובים שיש!"

בין ותיקי הענף נזכיר את זאב דור סיני ודוד שילוני, וותיקים צעירים יותר, צביקי נור, צביקי צוקר, אלי דגן, מרדכי לצטר, אסא גיארי ואמיר אופנהיימר. היום מרכז את הענף גיא סלע ואתו גלעד יחיאלי, רון סמילנסקי וזאב שלו.

איתן אביבי, היה מרכז הגד"ש ומרכז המשק, מדגיש את מקומה

המשמעותי של החקלאות לעין-חרוד ולארץ

"עין-חרוד הוא משק חקלאי מגוון. מה שמנחה ומוביל אותנו הוא חדשנות וחקלאות ברת קיימא. כלומר, חקלאות שניתן להתקיים ממנה לאורך שנים. אנו משקיעים מחשבה ודואגים להתנהל כך, שגם הדורות הבאים יוכלו לעבד את הקרקע, שהרי היא אמצעי ייצור שעלול להתכלות אם לא דואגים לשומרה. הגד"ש של עין-חרוד איחוד הפך להיות מוביל דעה בתחום החקלאות בארץ. אנו מציעים כיווני התפתחות מהבחינה הטכנולוגית מקצועית וכן מבחינת המחקר ופיתוח, לשיפור תשואת יכולים. אני מאמין שחשוב להמשיך את החקלאות בעין-חרוד איחוד, ובכלל בארץ, מכמה טעמים: ביטחון תזונתי הוא ביטחון מדיני – החקלאים הם אלה שמשרטטים את גבולות ישראל. הבטחת קיומם ושרידותם צריכה להיות נר לרגלי קובעי המדיניות הכלכלית והביטחונית של ישראל. וביטחון פנים – כי הרי אנו החקלאים נמצאים בכל השטחים המרוחקים מעין הציבור. אם לא נהיה שם, אחרים יתפסו את מקומנו."

"הָאֶסֶם מְלֵא בָּר, קָצְרוּ יָדֵי וְלֹא זָר, פֹּה עַל אֶדְמָתִי" (אליקום צונזר)

קציר תחמיץ, מימין: ברוך גרזון ואליעזר גולן, שנות ה'60 / צילום: יופ (גלזל) גל

חריש בעמק, 2020 / צילום: איתי רז

זהב לבן בפְּחֵרֹד עֵין־חֶרֶד

מספר שלמה פלס: "לאחר הקמת המדינה, בתחילת שנות החמישים, החליטו לוי אשכול, שהיה אז שר החקלאות, וחיים גבתי, שעמד בראש המחלקה להתיישבות, שצריך לחפש גידולי חקלאות חדשים. הם סיירו ברחבי ישראל ובעקבות ביקור זה נזרעו בשנת 1953 ארבע חלקות ניסיוניות קטנות.

בשנת 1954 נזרעה אצלנו חלקת **הכותנה** הראשונה, 70 דונם במדרון איילות לרגלי הגלבוע. צוות העובדים כלל את אריה סמילנסקי ויצחק רפאלי וגדעון ברוידא. בשנה השנייה התחלף הצוות בשני חברים צעירים שזה מקרוב שבו משירותם הצבאי, יורם נהרי וכותב רשימה זו.

קטיפת הכותנה בוצע בידיים. ילדי המשק עשו אז את רוב העבודה. גיוסי השבת של החברים והילדים אפשרו לנו להתמודד עם הצורך לאסוף את כל היבול לפני הגשם הראשון, שאם לא כן היה נגרם נזק רב הן ליבול והן לאיכות הסיבים. בתקופה ההיא הובאה לארץ הקטפת הראשונה. הבאתה נתקלה בהתנגדות חריפה מצד ארגוני העובדים, מחשש מוצדק שהקטיפה המכני יפגע בפרנסתם. כמובן לא ניתן היה לעצור קידום טכנולוגי ובתוך זמן קצר עבר כל קטיפת הכותנה בארץ לקטיפה מכני.

היקף המזרע בעין־חרוד הלך וגדל והגיע בשיאו ל־3,500 דונם (ו־640,000 דונם באותה תקופה בכל הארץ). מאז היקף המזרע הצטמצם והתרחב, בהתאם לשיקולים כלכליים של כדאיות הגידול ויכולת התחרות שלו עם גידולי שדה אחרים. בשל שיקולים אלה, בשנת 2020 לא גודלה כותנה בגד"ש העין־חרודי."

כותנה 1980 מימין שמחה נור, זאב דור סיני, רות רענן, אברהם מנחמי, יהושע רימוני, צבי לוריא מסביר / צילום: יצחק זוהר

גור אריה, תחילת שנות ה־60

זאבי מיינץ, תחילת שנות ה־60

קטיף כותנה, יעקב כהן, שנות ה־70 / צילום: יופ (גלזל) גל

"רֵיחַ הַפְּרָדְסִים וְרוּחַ הָאֲנָשִׁים הָיוּ שְׁלֵם אֶחָד" (יהודה עמיחי)

שלמה לביא האמין מן היום הראשון בגידול **האשכולית** באדמת העמק, אך נתקל בהתנגדות נמרצת שהסתמכה על דעתם של ותיקי הפרדסנות בארץ. רק בשנת תרפ"ו, הודות לש. קפלנסקי, מנהל מחלקת ההתיישבות, והאגרונום חזנוב, אושרה הנטיעה, שהגיעה תוך שנתיים-שלוש ל-35 דונם. בשנת תר"ץ הציע לביא לנטוע עוד כ-100 דונם (מערבה ליריחניה), הפעם התנגדו לכך העובדים בפרדס והנהלת המשק. הלבטים היו קשים וההצעה הובאה להכרעה באסיפה כללית. שתי אסיפות הוקדשו לדיון הזה. הציבור נשמע לקולו של לביא והוחלט בחיוב על הנטיעה. ואכן בסוף תרצ"א כבר היו בעין-חרוד כ-150 דונם אשכוליות. נטיעה זו הייתה לראש פינה בשינוי מפת התפישות של האשכולית בארץ וכן בעיצוב עתידה של שלוחת המטעים בעין-חרוד. האשכוליות היו לתצרוכת מקומית, אך הגאווה הגדולה הייתה על שליחתן לארצות שמעבר לים. ב-1938 חיבר המורה משה כרמי, יחד עם הילדים, שיר הלל לאשכולית:

"בַּמִּקְטָפָה בַּמִּקְטָפָה / נִקְטָף נִקְטָף אֶשְׁכּוּלִיָּה
הָאֶשְׁכּוּלִית הַצְּהוּבָה / הִיא טוֹבָה אֶף טְעִימָה
נִשְׁלַח אוֹתָהּ בָּאֲנִיָּה / יֵאָכְלוּ אוֹתָהּ בְּאַנְגְלִיָּה.
הַמֶּלֶךְ ג'וֹרג' יֵאָכֵל אוֹתָהּ / וְגַם אֶשְׁתּוֹ הַעֲדִינָה
וְכָל שָׂרֵיו הַבְּטָלָנִים / יַעֲשׂוּ מִמֶּנָּה מְטַעֲמִים
הַיָּדֵד, יַחֲי פְרִי עֵין-חֶרֶד / הָאֶשְׁכּוּלִית טוֹבָה מְאֹד."

עשרת ימי קטיף

כתבה רוני צור:

"הימים ימי ראשית הסתיו, ראשית הבשלת הפרי, ובני הנוער, כיתות ט' עד י"ב, עובדים בקטיף מזריחה עד הצהריים. עשרה ימים על חשבון ימי לימוד בבית-הספר, כי ידוע שהחקלאות והקשר של בני-הנוער אל המקורות חשוב ומלמד יותר מכל שיעור בבית-הספר.

05:00 בבוקר אנחנו בחדר אוכל. תה, קפה, עוגות עם ריבה ופירורים, ויורדים במשאית של עזרא לפרדסים. שקט, כולם עייפים, לבושים חולצות עם שרוול ארוך נגד השריטות על הידיים, כובעים או מטפחות על הראש נגד האבק וקורי העכביש, והנה אנחנו בפרדס.

קריר בחוץ ורטוב מטל. צוות הפרדס מחכה לנו, עמי שפירא וארה'לה שבית, ומוסטפא, והררי מכלים שמחכים להתמלא בפרי היקר. מקבלים לידינו את "המדיד"

בטקס הנחת אבן פינה לבית האריזה לפרדס, שנות ה־30

בית האריזה, דובה קוגוט מימין וציפורה דור, שנות ה־60

עזריאל דביר בקטיף אשכוליות / צילום: יופ (גלזל) גל

המפורסם. מה שעובר ב"מדיד" לא קוטפים, הגודל חשוב, זה פרי לייצוא. אנחנו הרור שגדל על השיר "במקטפה במקטפה..." והיה לנו ברור שהמלך ג'ורג' בכבודו ובעצמו אוכל בכל בוקר את האשכוליות שזה עתה אנחנו קטפנו.

מתחלקים לפי כיתות, כל כיתה מקבלת חלקה ו...התחרות מתחילה. לכל כיתה יש מכסה לקטוף, מסיימים והולכים. הכי קשה זה החלקים העליונים של העץ, לשם צריך לטפס על הסולמות, כאשר התיק ובו האשכוליות כבר כבר על הצוואר. גם החלק הפנימי של העץ מקשה כי אז נשרטים בידיים. המכלים מפוזרים בחלקה ואת התיק המלא יש לרוקן למכל ולחזור לקטוף.

בשעה 08:00 העולם עוצר מלכת, הראשון שרואה את האוטו של עזרא קורא בקול גדול "ארוחת בוקר", התיקים מושלכים לאדמה ואנחנו ערוכים ומזומנים לארוחה הטעימה בכל הילד. ירקות, לחם טרי פרוס, שמנת ודבש, ועוגות. רגעי הארוחות, השיחות וההומור שהיו שם, הם חלק מהזיכרונות היותר יפים של נעורתינו.

הכיתה הראשונה שהייתה מסיימת את המכסה הייתה מוכרזת בהתרגשות, והפרס

היה עצם ההכרזה, כי אחר-כך הייתה הולכת לעזור לכיתות האחרות. והייתה גם החוויה של לזרוק אשכוליות זה על זה בחסות העצים, לנרנד את הסולם, כאשר מישוהו למעלה מחזיק בענפים וצועק. והיו "הבנות של מוסטפא", נערות מנעוֹרה שהיו באות לקטוף אתנו, הן קטפו כל-כך מהר, שכל ניסיון להתחרות בהן עלה בתוהו. והיו אתנו גם בנימין סטרימבר ומרדכי זית, "הזקנים", שהתמידו בעבודתם בפרדס למעלה משלושים שנה. עד היום נצבט הלב כאשר אני מסתכלת אל העמק למרגלות הגלבוּע ורואה איך לאט לאט נעלמים הפרדסים."

"רִית הַפְּרָדְסִים נִשְׁאָר כָּאֵן בֵּין הַפְּתִים..." (יהודה עמיחי)

על הקשר המיוחד עם משפחת מוסטפא זועבי, מספרת יונה'ה שפירא: "עמי סיים צבא ב-1958, חזר למשק וקיבל עליו את ריכוז הפרדס (600 דונם). לעזרתו הביא מוטקה, מרכז המשק, חמישה עובדים מנעוֹרה: מוסטפא זועבי, פלח שעראי, עבדללה זועבי, חליל הבראת ויוסוף זריקי.

הפועלים לא דיברו עברית ועמי לא דיבר ערבית, מה שלא הפריע לעמי לעבוד איתם כתף אל כתף ולרכוש את הערכתם הרבה אליו. נוצרו קשרים טובים עם כולם, אך עם משפחתו של מוסטפא נוצר קשר חזק ומיוחד. ביקרנו אותם והם אותנו, לעתים קרובות. בשנים הראשונות, מוסטפא ומשפחתו גרו בחוֹשה צפופה, ועמי ביקש ממוטקה לתת להם הלוואה להוספת חדר. כשבקשתו סורבה, אמר לו עמי שהוא ישלם מתקציבו ואז התקבלה פנייתו (הלוואה שהפכה למענק). מוסטפא נשאר בפרדס, היה אחראי על הקטיפ, והקשרים החמים בין המשפחות נמשכו לאורך השנים עם הילדים והנכדים. "עבדתי בעין-חרוד 43 שנים", אומר מוסטפא, "אני גאה שעין-חרוד גידלה אותי. לא אשכח את הימים הטובים עם עמי. הבית שלו היה הבית שלי. לעולם לא אשכח אותו."

"אֲשִׁכּוּלִית אֶת אֲדַמְתָּה אוֹהֶבֶת – נַעֲרָה אֶת נַעֲרָה" (זאב חבצלת)

ליד הגלבוּע, בסמוך לפרדסים, היה בית האריזה, בו נעטפו האשכוליות בזרירות בידי הנשים, והוכנסו לתיבות עץ. אלה הוסעו אחר כבוד על מערכת גלילים, עד לידיהם האמונות של הנגרים, שבין שפתייהם היו טמונים המסמרים. בזרירות ובמיומנות נסגרו התיבות במכסה העץ, הועמסו על משאיות בדרכן לנמל, ויצאו לדרכן אל מעבר לים.

"בְּחֶסֶד מְסֻתָּרִי, מְגִישׁ הָעֵץ לְפִינוּ אֶת הַפָּרִי" (לאה גולדברג)

אל הפרדס הוותיק שמנהל שי פטרו, הצטרף ענף חדש, פרי מבטיח שהוכיח. אריה לבני מספר על הכנסת **האבוקדו** למטעי עין-חרוד:

"את האבוקדו התחילו לגדל בעין-חרוד בשנים 1979-1980, אז נשתלו 60 דונם ראשונים. מרכז הענף היה אהרל'ה שביט ובין החברים שעבדו בתקופות שונות היו עמי שפירא, נחמיה הן וגדעון שמאלי.

החלקה הראשונה נשתלה מול המשק ממערב, בגבול השטחים של גבע, במקום שהיו בעבר הכרם ומטע האגסים. אחרי שנה ניטעו עוד כ-140 דונם. את העבודה התחלנו ללא ידע וללא ניסיון בגידול אבוקדו, והתבססנו על ליווי של מדריכים מקצועיים מטעם משרד החקלאות, שהכתיבו את הזנים שנשתלו. המומחיות שלי בענף הייתה הרכבות.

בשנים הראשונות, כשעוד היה מעט פרי יחסית, הענף התבסס על התנדבות של חברות וחברים לקטיף עצמי, וזכורות לטובה אורה סהר ויעל רגב ותיכדל לחיים ארוכים, רותי פניאל. בשנים הללו הייתה התלהבות מכל פרי, וזמן הקטיף היה אירוע חברתי. עם הגדלת כמות הפרי עבר הקטיף לבנות נעורה, בניצוחו של מוסטפא, וגם השיווק עבר להובלה חיצונית.

עם הצלחת הגידול והצורך בשטחים נוספים, עשינו עסקת חליפין עם עי"ח המאוחד, ו"בריכת הצפרדעים", שהייתה 'מובלעת מאוחדניקית', הוחלפה בשטח אחר והפכה לחלקת אבוקדו נוספת.

האבוקדו הוא עץ מרשים ויפה, ירוק כל השנה, ללא קוצים וללא מזיקים, כלומר ללא הדברה. בשנים הראשונות התגלתה פטרייה קטלנית שחיסלה אלפי דונמים של אבוקדו באזור השרון, אבל לא הגיעה לעמק, וכך ניצל ענף האבוקדו המקומי."

"וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פְּרִים" (ישעיהו מ')

את **הכרם** של נבות היזרעאלי, שהיה נטוע למרגלות הגלבוע, הכירו החלוצים עוד מסיפורי המקרא. כיוון שראו עצמם כממשיכי דור האבות, מיהרו ונטעו כרמים במדרונות הנמוכים של ההר.

זה תיאור הנטיעה למרגלות הגלבוע, על-פי סיפורו של לביא: כל החברים גויסו

לנטיעה ראשונה. רגעים מעטים אחרי צלצול ההשכמה וציבור נוטעים כבר לעס בחיפזון את ארוחת הבוקר תוך ערנות מיוחדת. מקום הגומות סומן בשביל החופרים, והעובדים סודרו בקבוצות: לכל שורה ארבעה חופרי-גומות, שתי שותלות, ועוד אחת נוספת לפיזור השתילים. תוך שנים ספורות הניבו הכרמים פרי, והחברים החלו בעבודת הבציר. רחל, אשתו של לביא, שוכבת חולה וכותבת לו ב־1930: "מה נשמע בבציר? אני מאוד מתגעגעת לענבים. תגיד לאדלשטיין שישאיר לי חלק כרם לא מבוצר [שלא נבצר, צ.ש.] אני אינני מוותרת על חלקי."

שנים רבות פצרו בכרמים שבמדרונות ההר. לאחר הפילוג, ועם המעבר לנקודה החדשה, ניטעו כרמים ממערב למשק. במשך שנים היו הנוער והמבוגרים משכימים קום, מגיעים לחדר-האוכל בשעה ארבע לפנות בוקר לקפה ראשון, ומיד יוצאים לכרם. לאחר השעה עשר, כבר אי-אפשר היה לבצור. הפרי נעשה דביק והדבורים רחשו בהמוניהן. סלסלות העץ בהן נאסף הפרי, הובאו אל מקום האריזה, בו המשיכו הנשים – זכורות במיוחד רחל רוזנפלד ולני מן – במלאכת אריזת הענבים, עוד שעות רבות.

הכנת זמורות לכרם: מימין דובה קוגוט, לני מן ועזריאל דורון / צילום: יופ (גלזל) גל

"לבלוב שקד מול שיבתו של זית" (לאה גולדברג)

כבר בשנה הראשונה ניטע **כרם זיתים** בן חמש מאות עצים, ועוד עשרת אלפים שתילים הוכנו במשתלה. במשך עשרות שנים מילא הירוק-כסוף של עצי-הזית את מרחבי העמק.

תיקים בצורת קונוס נתלו על הצוואר ונקשרו סביב המותניים, אליהם נאספו הזיתים שנמסקו מהעצים. כמו בפרדס ובכרם, גם כאן זו היתה עבודה עונתית והיה צריך להתגייס אליה במלוא המרץ, נוער ומבוגרים כאחד, מורים עם תלמידיהם. בעתון חברת הילדים פורסם השיר (ללא שם המחבר) –

"גם השנה, כמסורת קדומים / יצאנו למסוק הזיתים...."

בכרם הזית כורע מעמם / כבד היבול ומעיק

הוי חושו חבריה / עזרו נא למשק, ותנו ידיכם למסיק."

בִּרְבוֹת השנים הוחלט על חיסול ענף הזית, ורק הזיכרונות מצליל הזיתים הנמסקים ונשפכים למיכלים הגדולים, ואלה מתמלאים עד קצותם בירוק-ירוק הזה, עוד שמור בלב.

"וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ תחילה" (ויקרא י"ט)

במשפט זה ראו החלוצים ציווי מעשי, שהרי באו אל ארץ שוממה ועמק שכולו חרב, ללא שדה ועץ. גם הר הגלבוע, שלמרגלותיו ישבו, היה ערום וחשוף כולו. "אנו נייפה אותך מאוד" – הייתה לא רק הבטחה שירית שבלב, אלא החלטה מעשית של עבודת-כפיים. עוד שם למטה, ליד המעיין, רקמו החלומות עוד וגידים.

כבר ב-1922 ייסד דוד צפריר (צירקין) את **המשתלה** בעין-חרוד, אשר סודרה באמצע חצר המשק, וגידלו בה עצי-ער, כגון אורן ירושלמי. העבודה הייתה עבודת-ידיים קשה ופרימיטיבית: סיקול, עקירת יבלית, חפירה בקלשון והכנת האדמה לשתילה, ואת כל זה עשו החברות מעלות השחר ועד שקיעת החמה. משתלת עין-חרוד סיפקה את שתילי האורן ליער "בלפור" שמעל גניגר.

ב-1926 קיבל דוד הזמנה מיוסף וייץ (מנהל מפעל הייעור של קק"ל), להכין 100,000 שתילי יער בשנה אחת! דוד הרגיש שידיעותיו המקצועיות אינן מספיקות,

במשתלה, מימין דוד צירקין, שרקה הכטר, 1924 בקירוב / ארכיון עין־חרוד מאוחד

ונסע לאירופה כדי ללמוד עוד ולהכיר את הנושא לעומק. עם שובו, הביא עמו מינים רבים וחדשים של עצים והחל לארגן את ענף השתלנות על בסיס מסחרי. בנוסף לעצי-סרק, גידלו עצי-פרי וצמחי-נוי. הענף התפתח עם השנים והגיע לשטח של 30 דונם, ולאחר המעבר לגבעת קומי, הגיע לעשרות עובדים, בעיקר עובדות, בימי השיא. שתילי עצי-היער הושמו בפחיות, ולפני כל משלוח הופרדו ונעטפו בגוש אדמה ועיתון, הועמסו על משאיות ונשלחו לכל הארץ. רבבות מהם בכל שנה. ליליה בסביץ' כותבת: "החזקתי בידי שתיל קטן, אולם בעיני-רוחי ראיתי יערות-יערות של הקרן-הקיימת-לישראל, שיצמחו ברחבי ארצנו".

"וְכָל בְּדֵי אֵילָנוֹת הָיוּ מִתְעַצְּמִים לְגִבְהָ" (דליה רביקוביץ)

השילוב של אימהות ועבודת-כפיים הייתה קשה ומתישה, ולא פעם אף מתסכלת. בשנת 1929 כותבת רחל לביא לאחיה – "אני עובדת עכשיו במשתלה. יום העבודה ארוך, בערך 11 שעות. על פי רוב גם עבודה קשה, מפרכת [...] בכל אופן העייפות היא גדולה. היו ימים שהייתי מוותרת על ארוחת ערב, בלבד שאוכל יותר מהר לשכב לישון. [...] לפני שבוע נמלאו לאילן [הכוונה לאילנה, רחל קראה לה אילן – צ.ש.] שנתיים. מתוך עייפות ויתרתי על חגיגה ליום הולדתה."

גם ליליה מספרת כי היה על הנשים להיניק לפני העבודה בבוקר, בהפסקת הצהריים ושוב בערב, וכך נמשכה העבודה יום ארוך מאוד. "לא פעם איחרתי לבוא לבית-התינוקות, אל בני התינוק, בשל השתהות בעבודת המשלוחים..." בפעם אחרת, המשיכה ליליה ישירות מהעבודה אל כנס של התנועה וחזרה רק למחרת בבוקר. מאישה אחרת ביקשה להאכיל את בנה.

מעתה ואילך, סיפקה המשתלה מוצרי שתלנות לא רק לעין-חרוד, אלא החלה לפתח שוק למוצר. היא הייתה מן המשתלות הראשונות אשר שיווקו לרשת צרכנים מגוונת, שתילי עצי-פרי שונים: תפוחים, אגסים, שקדים, משמשים, שזיפים, הדרים וסובטרופיים.

"נִטְעָתִי לִי כְּמִים, עֲשִׂיתִי לִי גִּזְוֹת וּפְרִדָּסִים, וְנִטְעָתִי בָּהֶם עֶץ כָּל פְּרִי."

(קהלת ב"ה)

דוד צירקין לא נח על שמריו וחשב איך לפתח את החוש האסתטי של הציבור, לשפר את מראה המשק וליצור פינות-מרגוע לשעות הפנאי. במדריך למשתלות כתב כי אין להקים בית בלי גינה ואין לבנות יישוב בלי גן ציבורי; כפי שכתב אלתרמן "וְנִפְרֹשׁ לָךְ מִרְבֵּדֵי-גִנִּים".

עפרה לביא משקה במשפך, עין־חרוד, 1930 לערך / הארכיון הציוני, ירושלים

ילדי בית הספר בעבודת הגינון, שנות ה־20

הנוי בשכונה המערבית החדשה, 2021 / צילום: אביבה וייצמן

וכן הוקם ענף הנוי בעין-חרוד

יהודית ירון מספרת:

"התכנון של עין-חרוד איחוד כלל גם את הנוי והצמחייה. התכנון נעשה על ידי אדריכל גנים סגל, עם ליווי של רות עופר, שידע להתאים את הצמחייה והעצים לאקלים ולתנאי השטח. צוות הנוי כלל את שרה סבוראי, רינה שץ, רבקה דובי, אהרון אלוני אברהם כהן, עילי יחיאלי (כולם כבר לא איתנו) ואותי. יצחק זוהר, לאור ניסיונו הרב בנוי, השתתף בצוות כיועץ, הן למתכנן והן לעובדים בשטח. במשך כל השנים הראשונות של הנוי היינו מתאספים כל בוקר ב"מחסן זליגמן" על-יד הסנדלרייה, על כוס קפה כדי לברר את "בעיות הענף", פגישות שתרמו לרוח טובה וגיבוש הצוות.

רבקה דובי ורינה שץ הקימו משתלה לצרכי הנוי הציבורי והביתי. הן הכינו שתילי פרחים ושיחים מייחורים. הדגש היה על צמחים שלא נזקקים להרבה מים ושיתאימו לטופוגרפיה ולאקלים של עין-חרוד. דשאים היו חלק בלתי נפרד מהנוי הציבורי והפרטי, הם השתרעו על שטחים גדולים והשרו יופי והרגשת מרחב. בזמנים ההם התייחסו לדשאים כמובן מאליו ועדיין לא 'האשימו אותם' בבזבוז מים. הדשא, טרום זמן המזגנים והמחשבים, היה ה"מוסד" הפופולרי ביותר. הבילוי על הדשא ליד הבית, היה חלק בלתי נפרד מחייהם של החברים והילדים ותרם לרווחתם בימי הקיץ הלוהטים. העצים הרבים שניטעו, מטרתם הייתה לתת צל, ולשם כך נבחרו עצים העומדים בירקותם כל השנה. דווקא ליד בתי-הילדים ניטעו עצים העומדים בשלכת, כדי שהילדים ייהנו משמש בחורף.

"כָּל הָאֵלֶּנוֹת לְהִנָּאֵת שֶׁל בְּרִיּוֹת נִבְרָאוּ" (בראשית רבה י"ג)

העבודה בנוי הייתה על טהרת העבודה העצמית. נעזרנו הרבה בילדי בית-הספר שעבדו בעישוב, בשתילת דשאים ובגירופם. בשלב מסוים כיתת ברי-המצווה עזרה לחברים מבוגרים בטיפול בגינותיהם.

ואם לענפי החקלאות יש את חגי הביכורים וסוכות, ט"ו בשבט הוא חגו של ענף הנוי. לכבוד החג הכנו שתילים ושטח לשתילה, והנטיעה לוותה בטקס חגיגי, שירים והקראות. "נקודתנו מהווה אחת מפניות החן של עמק חרוד" כתב אהרון ינאי, נאחל לעין-חרוד להמשיך לטפח ולשמור על נופיה הציבוריים והפרטיים, להנאתם ורווחתם של כל תושביה.

"הַכֹּל יִשָּׁן, בְּשִׁבְלִים תִּקְמַח, בְּעֲנָפִים הִפְרִי בְּלֹאט מִבְּשִׁיל,

אֲנַחְנוּ שְׁזָרְעֵנוּ כָּאֵן בְּדָמָע, רוֹצִים לְקַצֹּר בְּרֶגֶן וּבְגִיל." (יחיאל מוהר)

"דְּבֹרָה עוֹשֶׂה אֶת דְּבָשָׁה מְצוּפוֹ שֶׁל הָעוֹלָם" (אברהם שלונסקי)

אל המתוק-מתוק הזה התאוו כולם, עוד מימים ימימה. אבותינו הכירו את סיפורו של שמשון המוצא כוורת מלאה בדבש, ממלא את כפותיו והולך "הָלוֹךְ וְאָכֹל / וְנוֹטֵף מִיָּדָיו הַדֶּבֶשׁ" (ל. גולדברג). הערבים המקומיים גידלו דבורים בכדים לתצרוכת דבש ביתית, אולם החלוצים שאפו לשכלל את הגידול ולהפוך אותו לענף רווחי, ועם השנים נהפך הדבש העשיר של עין-חרוד לשם דבר.

ענף הפורנות נועד לניצול מירבי של מרחבי הצמחייה. ראשון הכוורנים בעין-חרוד היה פייבל תנפילוב, הוא רכש בתרפ"ב (1922) את 15 הנחילים הראשונים. יעקב דובי שהצטרף לצוות המכוורת בתרפ"ט סיפר: "נסענו לכפרים בסביבת ג'נין וקנינו 160 נחילים בתוך כ־חֲמִיִּם. כאשר באנו הביתה עם הכדים דרשנו סידור כוורות חדשות להעברת הדבורים. לאחר ויכוחים סוערים הצלחנו להשיג חומרי-עץ בהקפה ושני הנגרים, חברינו מיכאלי ואדר, עבדו כמעט יומם ולילה עד שעלה בידם להכין את הכוורות למועד הדרוש. באביב תר"ץ (1930) כבר עמדו לרשותנו כ־200 כוורות." גידולה של המכוורת הכתיב את הנדירה למרחקים, לשייף אַבְרָקִי, פרדסי פתח-תקוה ועוד. על ידי ניצול שטחי פריחה נרחבים עלתה תפוקת הדבש והגיעה לכדי 20 ק"ג לכוורת. למרות העבודה הפיזית הקשה עבדו בענף גם שתי נשים, רחל קרבצוב וורה ארנון, שהייתה נהגת אמבולנס בצבא הבריטי, ובמכוורת נהגה במשאית.

כאשר רחל המשוררת חלתה ואושפזה בבית-החולים בצפת, שלחה לה בתיה ברנר צנצנת דבש מעין-חרוד. רחל השיבה לה: "בתיה שלי! את בִּרְכַּת שלומך המתוקה, הזהבהבת, אני טועמת יום-יום בקצה הכפית (כדי שתאריך להנאותי) ונזכרת בך ובשרות עין-חרוד בלבובם, השדות הרחוקים ההם, אשר הדרך שמה גְּדוּרָה בפני."

צביקי צוקר מספר על הצטרפותו לענף, עם שחרורו מצה"ל, ב-1961: "הכוורות עמדו בשטחים מגוונים: פרדסים, פרחי-בר, שדות כותנה, מטעי שקדים, אבוקדו ועוד גידולים רבים נוספים. הדבורים מילאו שני תפקידים: ייצור דבש מִיָּחַד והאבקה של גידולים ומטעים מאידך. העבודה הקשה הייתה בעונת הֶרְדִּיָּה, מאפריל עד אוקטובר. עבודה במיגון כבד בַּחוּם, ונשיאת הכוורות הכבדות. עבדתי עם אהרון בן-רפאל (בנג'י), אברהם הלפמן (צ"ק – פועל חרוץ ושתקן), אבנר שץ ושלמה קובו, ואלי וגבי דגן. עבדנו קשה, אך עם זאת נהנינו מהנסיעות והטיולים אל העבודה וממנה.

הענף הגיע לסופו בעיקר עקב יציאת האנשים ממקום עבודה זה. מ־600 כוורות ירדנו ל־60 וענף הדבוראות בעין-חרוד איחוד, הגיע לסוף דרכו."

פיבל טנפילוב במכוורת הדבורים, עיןחרוד, 1925 לערך / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עיןחרוד מאוחד

מכוורת הדבורים, עיןחרוד, שנות ה־80 לערך

"הכל תלוי בסימן השאלה מי בא קודם, תרגול או ביצה?" (אידלסברג)

כשעלו להתיישבות, פגשו החלוצים את התרגולות הערביות שהיו מתרוצצות בחצר. בתכנון הראשוני של **ענף הלול** חשבו על אספקה למטבח המקומי, ואת מעט הביצים שהיו, נתנו קודם כל לילדים ולחולים. אך כבר ב-1922 משנים את הגישה ו"חושבים בגדול". שליחים של הקיבוץ יוצאים לאוסטריה וקונים מדגרה (אינקובטור) ל-5000 ביצים! החזון בשמיים – הידע עמוק באדמה, וכך את המדגרה מנסים להכניס לתוך בור גדול באדמה... אבל מטעויות לומדים, והמדגרה מוכנסת לצריף גדול שהותאם לכך במיוחד. למרות החששות, ההפתעה היא בהתבקעות הגבוהה של האפרוחים. השיפור בזן התרגולות קורה בשנת תרפ"ח (1928), כאשר התקבלו בארץ שלוש משפחות של "לגהורן לבן", מתנתו של מר מוריסון מדרום אפריקה. היו אלה עופות בעלי הטלה גבוהה וקבלתם קידמה את התפתחות הענף לקראת רווחיות.

רקוויאם ללול

כתבה נינה פלס:

"הקשר שלי עם הלול ועם התרגולות התחיל מגיל צעיר מאוד, בלול של הדודים שלי במושב בית-חנן. וכך היה ברור לי, שעם שובי מהצבא אעבוד בלול. הלול היה אז מפוזר במבנים ובסימטאות במשק הישן. התרגולות היו אז יוצאות לחצרות הצמודות למבני הלול, וכך עבדנו עם דליי התערובת הכבדים ששימשו לחלוקת האוכל לתרגולות, ועשיית דייסה מתערובת ומים להגברת התיאבון של העופות. כל סימטה הייתה ממלכה בפני עצמה שנוהלה ותופעלה על ידי אחת הלולניות. היה אז משפט שגור "בסימטה שלי הכול בסדר".

לאחר הפילוג, בניהולן המסור והחרוץ של נסיה זמירי ושרקה כהן, החלה ההתארגנות למעבר ללולים שהלכו ונבנו במשך החדש. בייעוץ של מתכננים ומהנדסים, ביניהם אהרון שלגי וייבדל לחיים ארוכים יוחאי קמחי, מלווה בלא מעט ייכוחים וחילוקי דעות, הגענו ללולים בעלי מבנים חדשים ומודרניים במעלה הגבעה. המבנים כללו שני בתי-אימון, ששימשו לגידול האפרוחים מהיום הראשון לבקיעתם. בהמשך נבנו שלושה לולי טפחות ללהקות רבייה. עם הרחבת ענף הלול הלך וגדל גם הצוות, ונעשתה חלוקת אחריות לכל שלוחה. בהמשך הזמן נבנתה גם המדגרה, והעבודה בה הצריכה מומחיות מיוחדת. קצת יותר מאוחר, נבנו במרומי הגבעה שני לולי סוללות להטלה בלבד.

שרקה כהן במשלוח עופות, שנות ה־60

בלול העופות, עין חרוד, שנות ה־30

בלול העופות, עין חרוד, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

הצוות כלל הרבה אנשים: חנה מינץ, אברהם גרינגס, יואל פרידמן, אריה סרבסטיין, יעל רגב, אבישג שיינמן, ניצה אופיר ורוחל'ה לצטר.

אהבתי מאוד את העבודה היומיומית והארגונית כלול. נוצרו חיי חברה והווי מיוחד של הצוות. [בטרם נבנה חדר-האוכל החדש, הייתה ארוחת-הבוקר מובאת מחדר-האוכל מהמשק הישן.] קיימנו ישיבות צוות שבהן לא חסרו גם ויכוחים וחילוקי-דעות, אך בסך הכול היו החיים דינמיים מאוד ומעניינים. לאט לאט חדרה ההבנה שצריך לצמצם את מספר השלוחות ולהתמקד במספר דברים בסיסיים. נשארנו עם לולי ההטלה בכמות של כשלושה מיליון ביצים לשנה, שחייבה התארגנות אחרת בעבודה, כולל תורנויות לאיסוף ביצים בבוקר, אחרי הצהריים ובשבתות.

ברבות השנים, הוחלט בהנהלת המשק, להמיר את מכסת הביצים בהגדלת מכסת החלב של הרפת שלנו – וכך תם לו סיפור ענף הלול והסתיים פרק מרתק ומעניין בתולדות עין-חרוד איחוד. לנגד עינינו השתנה הנוף, במקום המבנים השוממים של הלולים קמה שכונה לתפארת. המדגרה שעליה הייתה אחראית נסיה זמירי, הפכה למחסן זליגמן, שהפך עם השנים למחסן זהר, שהפך לכלבו זהר והיום נקרא כלבולית."

נסיה זמירי במדגרת האפרוחים, שנות ה־60

מימין: חיים זהבי, גיל זהר, אליעזר מן, גדי גל, מרדכי גל, שנות ה־70

מבנה משרד המדגה במכון החליבה הישן של הרפת, שנות ה־2000

"דְּגִיִּים פֶּרְשׁוֹ רִשְׁתָּם" (עמנואל זמיר)

בפרוטוקול עין-חרוד מ-1946, נרשם דיון ואישור על הקמת **ענף הדיג**. אליעזר מן ניהל את הענף מראשיתו ועדכן, מעת לעת, ביומני המשק על הנעשה בו. במלאת לאליעזר שבעים שנה, ולאחר עשרים וארבע שנות עבודה בענף הדיג, כיבדה אותו מועצת מגדלי-הדגים בישיבה חגיגית ובתעודת הרשמה בספר הזהב של קק"ל. בדברים נרגשים הודה אליעזר לארגון המגדלים ולחבריו במשק על תשומת הלב, ועל כך שיזמו את המעמד החברי והנאה. בדבריו הדגיש את הגורם האנושי בהישגי הענף, והרוח הטובה המלווה אותו.

"כל דְּגִי תֵּיִם בְּיָדְכֶם בִּיתָנוּ" (בראשית ט"ב)

כאשר נופים וזיכרונות ילדות הופכים להיסטוריה

סיפר מרדכי גל: [בתו אורלי כתבה, ותמיר העמיד עובדות על דיוקן] "אם המושגים הֶרְקֵת בריכה, 'דְּגִיָּה', 'נזיר', 'לצאת לבורים', 'מעלית וסווינג', 'סיכוב ערב' או 'משלוח', מוכרים לכם – קרוב לוודאי שגם אתם, או מישהו מהקרובים אליכם, הייתם חלק מאותה נבחרת שנקראה 'ענף המדגה בעין-חרוד איחוד'.

איך כל זה התחיל? ב-1959 השתחררתי מהצבא, ומוטקה לבנה, שהיה מרכז המשק, שאל אותי אם אני רוצה להקים באופן רשמי את המדגה. אמנם היו באזור כבר כמה ענפי-דיג, ואפילו בעין-חרוד היו כמה בריכות שאליעזר מן תיחזק, אבל ענף של ממש עוד לא היה. נשלחתי לחודש ימים לחפציבה, שנחשב למשק חזק, על-מנת ללמוד את רזי הענף... והתחלנו. בשטח צנוע של 131 דונם הקמנו את הבריכות הראשונות עם כל המערכות הנלוות להן, וגידלנו בהן קרפיונים ואמנונים.

צמיחה, חידושים וטכנולוגיה – בשנות השבעים, במסגרת התחזקות החקלאות במשק, נבנו מאגרי מים שנוצלו להשקית הכותנה ולגידול דגים. דבר זה איפשר להעלות את הייצור ולקדם שינויים בענף.

גידול הבורים, שהתווסף לגידול הקרפיונים והאמנונים, הפך במרוצת הזמן לאחד הגידולים הטובים במדגה. את דגי הבורי הראשונים הבאנו משפכי נחלים, אותם תפסנו בלילות סערה, לילות שהיו מלווים בהווי ובאוכל משובח. מעשרות דגים בתחילה, הגענו לעשרות אלפים, שהועברו לבריכות הדגים במשק. גם שיטת השיווק שונתה, ומעתה נארוזו הדגים בארגזים מכוסי קרח. לשם כך הוקמה הדְּגִיָּה, בית אריזה מקומי, ממנו יצאו הדגים לשווקים בארץ. עם שינויי הטכנולוגיה עברנו להאבסה אוטומטית, ולהעלאת הרשתות באופן מיכני, מה שהקל מעט על העבודה הפיזית.

7\24... ובכל זאת מבוקש – העבודה במדגה היא עבודה סביב השעון. היא יכולה להתחיל בשלוש לפנות בוקר ולהמשיך עד למחרת: ביום ובלילה, בשמש ובגשם. עם זאת תמיד היה המדגה ענף מבוקש ורבים רצו להצטרף לצוות הדינמי, שאיפשר שותפות ואחריות, אתגר וגאוות יחידה. כי יותר מהכול היה המדגה ענף של צוות... ואולי זה היה סוד קסמו: גילי זוהר, מושיק זהרוני, אורי זהרוני, חיים זיידה, מאיר דור, רוני בן אנוש, ירון מסורי, ניר גור-אריה, אמיר אופנהיימר, עדי שביט, איתי רז וכמובן דניאל מסורי ותמיר גל (ויסלחו לי אלה שמפאת הגיל והזיכרון לא הוזכרו). מה היה המדגה עבודת? המדגה היה הבית השני, לא רק שלי אלא של כל המשפחה. בימים אלה, כאשר המדגה נאבק על חייו מול יבוא של דגים מחו"ל, יוקר הגידול ומחיר המים לחקלאות, התקופה של הקמת המדגה מקבלת משמעות של חלוציות. זו הייתה הציונות שלנו, ועשינו אותה באהבה יום יום 24\7.

אַרְץ זֶבֶת חֶלֶב (במדבר י"ג כז)

רחל רוזנפלד, עלתה לארץ ב־1911 והגיעה לחוות־העלמות בכנרת, שם גילתה את הקסם שבעבודת האדמה. כשעברה לחוות מגדל החליטה להיות רפתנית! אבל מה לעשות שאיננה יודעת לחלוב? פנתה אל ערביה זקנה שעבדה ברפת במגדל, וביקשה ללמוד ממנה את סודות המקצוע, והוסיפה וקראה בספרים. היא חלבה בידיה החזקות והאמונות והמשיכה לחלוב עוד שנים הרבה.

"אל הקיבוץ ליד המעיין, הביאו מִגֶּשֶׁר עדר לא גדול של פרות ערביות, אשר היווה את הגרעין הראשוני לרפת. כאשר הגיע העדר למחנה", מספר לביא, "יצאו לקראתו כל הסנדלרים, החייטים, הנגרים, עובדי־המטבח, המחלימים והפעוטות עם מטפלותיהם. כולם יחד הקיפו את הפרות ששתו ממי־המעיין ואחר־כך ליוו אותן עד לבניין שהפך לרפת ורופד בקש. לפנות ערב, כאשר שבו הבחורים מהעבודה, עוד לפני שפנו לאוהל ולהתרחץ, הלכו לראות כמו עיניהם את הרכש החדש. באותו ערב ראשון טעמו חוֹלֵינוּ והפעוטות המעטים שכבר היו אז, את החלב הטרי מהרפת שלנו, מבלי להיזקק יותר לחלב השימורים הקנוי בקופסאות."

הפרות הראשונות שהובאו לא הניבו הרבה חלב וחיים כהנא נשלח להונגריה לקנות עשרים פרות משובחות, שהיוו את התשתית לעדר הפרות החדש.

בשנת 1927 נחנכה בקומי הרפת הראשונה, ולרפת זו הועבר העדר הגזעי אשר מנה כבר כ־50 ראש, מהם 32 חולבות ומבכירות. העדר הערבי נשאר בעין־חרוד למטה.

בחליבה, 1930 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

בני קיי, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

טובה שופמן ברפת, 1930 / ארכיון עין־חרוד מאוחד

הרפת החדשה הייתה נקיה ומרווחת, מוארת בפנסים גדולים ועם מערכת אינסטלציה. טובה שופמן, אחת הרפתניות הראשונות, מספרת: "המשכתי לעבוד ברפת גם בתקופת הריינוי, עד החודש השביעי [...] הרגשתי את עצמי כ'בת-בית' בעבודתי והפחידה אותי דווקא העבודה הקלה, שמחוץ לרפת, שעמדו למסור לי [...] רוב הרפתניות שלנו ממשיכות לעבוד ברפת גם בחודשי ההיריון, חלק מהן עד יום הלידה. לא מעטות החברות החוזרות לעבודתן גם בתקופת ההנקה, שישה שבועות לאחר הלידה."

בשנת תרפ"ט (1929) נכנס לעבוד ברפת משה סורקין, האיש שייצב ועיצב את הרפת בעין-חרוד. שנים אחר כך הצטרף דן כהן לצוות הרפתנים, וכך הוא מספר: "פעם בשבוע התקיימה ישיבה של כל הצוות, שמנה אז 51 חברים. בראש הצוות ישב סורקין הנערץ, שהיה אז רפתן מפורסם בכל הארץ, וכל הוותיקים ישבו לידו. מסביבו ולאורך הקירות – הצעירים, ואני ביניהם. קראו בשמות כל הפרות, דיברו על הבריאות של "תקווה" ושל "זלדה" והחליטו אם מוכרים או לא. הישיבות נמשכו עד מאוחר בלילה, וכשנגמרו לא נשאר זמן לישון, כי בשעה שלוש ורבע כבר קמנו לחליבה."

תחייה גיארי סיפרה ב-1958, על הרפת החדשה שנבנתה לאחר הפילוג, בעין-חרוד איחוד: "עברו ארבעה חודשים מאז עברנו ל"גן עדן של מעלה", ואפשר כבר לסכם משהו בזכותם של המבנים החדשים. מצבן הגופני של הפרות הוא מצוין, הן הבריאו והשמינו, ודבר זה מתבטא בתנוכת החלב שעלתה לעומת השנה שעברה. ובמכון החליבה? פרט לתקלות קטנות יחסית, שאירעו בהתחלה, מתנהלת העבודה כתיקונה. לשבחן של הפרות יש לציין שהן התרגלו לחליבה במכונה תוך זמן קצר."

"יֵרַח שֵׁט, מִן הַחֶלֶב עוֹלָה הַהֶבֶל" (נתן אלתרמן)

בני קיי מספר:

"הקשר שלי לרפת התחיל בחוות-ההכשרה באוסטרליה עוד לפני עלייתי לארץ בשנת 1961. לאחר שנת ההכשרה עלייתי לארץ, התיישבתי בקיבוץ נירים וגם שם עבדתי ברפת. התאקלמתי מהר ולמדתי רבות מהרפתנים הוותיקים בנירים. הסתגלתי מהר גם במעבר השני, כשהתחתנתי ועברתי לעין-חרוד. דן כהן ריכז אז את ענף הרפת, וחברי הצוות כללו את חברי המשק אליהו הר-ציון, יורם רגב, עמוס לבנה, יצחק צור, יעקב פלג ובהמשך אלון נודל, עשור בהיר ושני עובדים שכירים ועובדים זמניים אחרים. אחרי מלחמת ששת הימים הגיעו לעין-חרוד, המתנדבים הראשונים מחו"ל. עד היום אני שומר על קשר עם כמה מהמתנדבים שעבדו אז ברפת שלנו, המוכר מכולם הוא פרד הינץ האגדי. באותם ימים, תנאי העבודה לא היו נוחים, במיוחד במכון החליבה הישן. שיפור ניכר חל לאחר בניית המכון הנוכחי, בניהולו של יוסי מלול,

והשינויים שבוצעו במערך הסככות והחצרות.

סיימתי את עבודתי ברפת לפני שנים רבות, ולמרות זאת, כל פעם שאני עובר בין הסככות והחצרות, בענף החשוב הזה, אני עדיין בוחן את הפרות בעין של רפתן.

הרפת בראי הזמן

ינאי סנדרוביץ, מרכז הרפת

"ימיה של הרפת בישראל כימי ההתיישבות. כחלק מהרעיון וההכרח של ביסוס התיישבות כפרית ברת־קיימא, התמסדו להם ענפי החקלאות השונים, והרפת ביניהם. כחלק מהמיתוס של כל התיישבות, זכורה הפרה הראשונה – מהיכן הגיעה ולפעמים פרטים נוספים על אופייה, שמה וכמות החלב שנתנה. עם השנים נבנו להם מבני הרפתות הראשונים. בדרך כלל הועתקו אלו מהמקובל באירופה, ללא התחשבות בתנאים השונים והחום הכבד השורר בקיץ הישראלי. אכן לא קל לקיים בישראל ענף רפת רציני ומקצועי, ומול אתגר זה התמודדו הרפתנים בבחינת יש מאין. למשקיף מהצד נראה שעיקר העשייה קשור במבני הרפת והמיכון, ואולם רפת מודרנית אינה מתקיימת ללא תמיכה של מספר גורמים חיוניים: תמיכה וטרינרית, מערכת טיפוח ומערכת איסוף וניתוח נתונים. בכל אחד מהמרכיבים האלו המענה הקיים בארץ הוא דוגמה ומופת למקצועיות ומתן תשובות ברמה גבוהה לרפתנים. ככל שחלף הזמן למדנו גם איך צריכים להיראות מבני הרפת השונים. הסככות הקיימות היום הינן תוצאה של ניסוי וטעייה. הן מאפשרות לפרות לצלוח את ימי הקיץ הלוהטים, ולא פחות חשוב – לתת מגן בחורף מהקור והרטיבות. מכוני־חליבה, עם הטכנולוגיה הישראלית בתוכם, הם המילה האחרונה בתחום. כל פרה שנחלבת מותירה אחריה שלל נתונים, שפעם לא דמיינו שניחשף להם: כמות חלב, אחוז שומן, אחוז חלבון, ספירת תאים סומטיים, מוליכות, נוכחות של דם, פרומטריה ועוד ועוד, וכל זאת בכל חליבה. אכן סיפורה של הרפת בישראל הוא סיפור הצלחה שקשור לנחישותם ונכונותם של כל העוסקים במלאכה להשקיע, להתקדם וללמוד כל הזמן. בשנים האחרונות מתרבים האיומים והסכנות להמשך קיומה של הרפת כפי שהכרנו אותה. נראה שבעתיד נצטרך להסתגל למציאות שונה."

טובה (רייף) בן עזרא, שנות ה־30

עליזה זינגר במחלבה, שנות ה־30

חיה אבני במחלבה, שנות ה־30

בלה ישפה, שנות ה־30

ארכיון עין־חרוד מאוחד

טליה אלברטון במחלבה, שנות ה־30 / ארכיון עין־חרוד מאוחד

כָּף הָיָה — סיפורים מפעם מתוך יומני-המשק

- 1930** כתובת לא נכונה: יש להעיר לחבר, המוביל את התלתן שלנו לרפת של תל-יוסף, שאמנם שני המשקים הם בקיבוץ אחד, אולם טרם התמזגו למשק אחד.
- 1932** החברים נוהגים למלאות את מזרוניהם בחציר כבוש מהמתבן. החברים מתבקשים לא להמשיך להשתמש בחציר הכבוש הנ"ל — אלא מהערמה הנמצאת מאחורי הרפת הרביעית. [ושוב, עוד בקשה ועוד בקשה, עד שיזכרו את הכתובת...]
- 1936** שמרו על הקש. עובדי הרפת דורשים מהחברים לא למלא מזרונים, כי חסר קש ברפת ואנו קונים אותו בחוץ.
- 1945** לרגל הגשמים והתצרוכת הגדולה בקש השנה — נשארנו עם כמות זעומה המיועדת רק למאכל הפרות והצאן. לפיכך מתבקשים החברים לא להחליף מזרונים לפסח ולחכות לקש החדש. למוסדות הילדים הקטנים — במידה שיש הכרח בהחלפת הקש, יקבלוהו רק תמורת הקש הישן שיובא במקומו.

"הַזֶּכֶרֶן הוּא כְּמוֹ מְזֻרָן, מְלֵא חוֹרִים, נְעִים וְרֵךְ" (אבנר שטראוס)

צוות הרפת, 1938 / צילום: דוד צוקר

"שיר העדר מצלצל" (נתן אלתרמן)

"בשנת 1935 הגיע לעין-חרוד חיים זמירי והחליט להקים עדר. באו אליי ואמרו: 'מוטקה, צריך להיות לנו רועה יהודי'". כך פותח מוטקה (מרדכי לבנה) את סיפורו על ראשית ימי ענף הצאן בעין-חרוד, לרגל חמישים שנה לענף. ועוד הוסיף מוטקה והעיד על עצמו – "כשהרוח המזרחית נושבת ממזרח למערב, ואני מריח את הצאן, אני שב לתחייה."

"אני ארצה צאני כחום היום, והשָׁרֵב גם הוא לא יפחידני." (אלכסנדר פן)

חמישים שנים עברו מאז החל ענף הדייר במשק. עדר האוואסי העין-חרודי הוא הטוב בישראל ובעולם כולו.

חמישים שנים של עבודה קשה ומסורה, טיפוח והשקעה הפכו את עדר האוואסי המקומי, מצאן דל המניב מעט חלב, לצאן בעל תנובת חלב הגבוהה בעולם, ועדר המייצא טליות וטלאים לארצות רבות. הצאן הפך מענף פרימיטיבי לענף מודרני המבוסס על שיטות מדעיות מעודכנות. רבים וטובים מבני-המשק עבדו בצאן פתנאים התובעניים של טרום המיפון והשיפורים המודרניים, שהוכנסו במשך השנים. השכימו קום לפני עלות השחר ורעו בשדות כמו אבותינו בתקופת המקרא.

רובל'ה ריכנשטיין, מוותיקי הענף (מאז 1943), סיפר שבפלמ"ח נהגו לומר ש"הסיירים הכי טובים היו רועי הצאן, ומבין הסיירים – העין-חרודים היו הטובים ביותר."

על משה שטורמן, שנפל במלחמת השחרור, מספר שמעון קושניר: "הרועים כיבדוהו כאיש מקצוע, והרועים הבדווים הגאים היו מרכינים את ראשיהם למראה שליטתו המוחלטת בעדר. בשבתות היה מקדיש זמן רב לאימון ה"מוריות", מובילות העדר המקושטות, שהיו שועטות ובאות לשמע קריאותיו הקצובות, מן הגבעות המרוחקות מאות מטרים." כשראו הרועים הבדואיים שמכל הארץ באים לקנות איילים בעין-חרוד, הוסיפו ואמרו בהתפעלות: "מהרועים של עין-חרוד צריכים לגדל רועים לכל הארץ". (מתוך עבודת ה"שורשים" של גלי אופנהיימר)

לאחר מלחמת העצמאות הצטרפו לענף רועים בדואיים, בני משפחת געדן: פאדיל, חסיין, עלי, ובהמשך מבני חמולת חאלדי ובראשם שחטי המוכר לכולנו. הרועים הבדואיים היו חלק בלתי נפרד מצוות הענף, והקשרים עם בני-משפחותיהם נמשכו לאורך השנים.

חליבה בדיר, רובל'ה רייכנשטיין, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן" גרמניה

מיכל אופיר, הרועה הקטנה מן הגיא, שנות ה־60

קשר מיוחד נרקם בין גני־הילדים וענף הצאן. קשר שהתבטא בביקורים רבים בדיר, במרעה ובחצרות הטלאים. בימים ההם, כאשר עוד גזזו את הכבשים במספרי־ברזל גדולים, עבודת־ידיים שנמשכה ימים רבים וארוכים, היו באים הילדים והוריהם להתבונן באנשי־הדיר במלאכתם, ועם סיום הגז הייתה נערכת מסיבה גדולה במשק.

"שם כְּבָשִׁים עִם צֶמֶר רָךְ, רֶךְ מְכַל צֶמֶר, רוֹעוֹת בְּדֶשָׁא" (דליה רביקוביץ)

לאחר יציאתו של מוטקה להדרכה, ריכז את הדיר אורי אופיר ואחריו המשיך בני אופנהיימר, עוד שנים רבות. חבר ותיק נוסף בצוות היה צביקי שץ שהתמיד ברעייה ובחליבה. לאחר מותו החטוף של בְּנֵי קִיבֵל על עצמו חיים מור־יוסף את ניהול הדיר. מחשוב העבודה החל עוד שנים קודם לכן, אך עם כניסתו של חיים, בוגר פקולטה לביוולוגיה וקורס גידול צאן, הוא עלה מדרגה וכיום המעקב אחרי נתוניו של כל כבשה מנוהל ברמה הדיגיטלית. ועדיין, העבודה בדיר היא מאוד תובענית, הן בשעות העבודה והן בתנאים הפיזיים.

לא מעט נערים עבדו בדיר בתנאים האלו לאורך השנים.

נבות נור מתאר מה למד ושמע מִבְּנֵי

* שעה שלוש וחצי בלילה היא שעה נורמלית לקום לחליבה, ולא שעה שצריך להמשיך ולישון.

* מחלקים חציר־תירס באמצע אוגוסט, כשבחוץ 40 מעלות, מגרד לך בכל הגוף ואתה מזיע כאילו שפכו עליך דלי מים. ואז אתה שומע: "זו רק מחשבה בראש ואם לא תחשוב על זה תִּרְאֶה שלא יגרד לך..."

* לא כדאי לשים ידיים בכיסים, גם שקר מאוד בחוץ: "רק בטלנים שמים ידיים בכיסים..."

* "לאכול ארוחת בוקר עם ידיים מלאות בזבל, רק יחזק אותך" (למרות שתמיד גם אומרים לך לרחוץ אותן).

וחיים מוסיף – "חשוב לציין, שכמו בשנים עברו, גם היום דיר עיץ־חרוד נהנה ממכירת שִׁיּוֹת מובחרות לגידול, המבוקשות בכל הארץ בשל איכותן ויופיין. שִׁמֶם של הטלאים שלנו אף הוא יצא למרחוק (הכלאת האווסי המפורסם), והם מבוקשים בקרב מגדלי צאן."

בחזרה מהמרעה, צביקי שץ, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן" גרמניה

א' צדודיה אנת"מ קנטיציה
תרפ"ו - תרפ"ז

אנת"מ - ברוש הדור
א' דודות שוסקא
ק' דאמן אס' אשיות
א' אשיות

קנטיציה
אשיות = 100

בחלקת הטבק, 1925 לערך / צילום: הקרנות הציוניות, ארכיון עין חרוד מאוחד

הכנת כנות כנות לשתיילי עצי הפרי, שנות ה'20

אווזים וברוזים, עין־חרוד, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

יצחק לוז על עגלת חלוקת האוכל בחזרה מן השדה, 1926 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

תעשיית הצמר, רבקה שפירא (דר), שנות ה־30

גז הצאן, שנות ה־30

יעקב אלוני במדגה, שנות ה־60

פיליפ לוברס בגד"ש, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן" גרמניה

העמסה וסידור חבילות החציר במתבן, שנות ה־60

כבישת חציר לחבילות, שנות ה־60

קציר תלתן לפרות, שנות ה־60

קש לרפת, שנות ה־60

קטיף כותנה, חן סהר על קטפת חד-טורית, שנות ה־80

עיטוף כותנה, מימין: פילים לוברס ורן (נודל) ירון, שנות ה־80

ריסוס נגד מזיקים בכותנה, 2020

זריעת לילה, 2021 / צילום: גלעד יחיאלי

"קרנוע" להשקייה ממוכנת, 2021 / צילום: איתי רז

בשדה השלף, 2020 / צילום: איתי רז

בורסקיה לייצור עורות, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון עין חרוד מאוחד

פלם, שמואל סהר ליד המחרטה, שנות ה'60

תעשייה

"גלגלי העולם הורקים שן במפעל..."

"המלאכה אינה פסולה עוד בחיי הקבוצה [...]. יש גם מעט תעשייה באי-אלו קבוצות. [...] רק התחלה, את הבאות אין עוד לראות" כותב שלמה לביא, בשנים הראשונות לעין-חרוד. ואכן, ההתחלה היתה צנועה, מקומית ובעיקר ניסיונית. הרבה התחלות של תעשיות קטנות שקמו ונפלו, כי לא התאימו לאקלים ולאדמת המקום, או שלא היה להן שוק או לא נמצא הכסף להשקעה. אבל בעקשנות, ביוזמה וביצירתיות, לאורך שנות קיומה של עין-חרוד, קמה לה תעשייה מפוארת, מגוונת וחדשה.

... וְשִׁירַת הָעֵתִיד מְשַׁתְּלֶטֶת בְּכָל" (יתחקאל סן)

פלכם – הראשון לתעשייה

שיחה עם מושיק יסעור:

"ראשיתו של פלכם [פלדה בלתי מחלדה] במסגריית עין-חרוד, ממנה התפצלו שני המפעלים "פלדות" במאוחד ופלכם באיחוד.

גויסתי מהגד"ש ב-1971 על רקע התרחבות תחום מכונות הדחת-כלים. עסקו אז בעיקר בציוד למטבחים והלקוחות היו חדרי-אוכל בקיבוצים, בתי-מלון, מחנות צבא, תעשייה צבאית ועוד. בתקופה זו נהנינו מבלעדיות בשוק.

חשתי גאווה גדולה להצטרף לפלכם ולעבוד במחיצת הצוות המנצח, בניהולו של לוסיק (אליעזר הן) ותמרקה הן, משה עופר, חיים גיארי, שרגא ירון, דב ארנון, עידו נור, גיורא זיבנר, (כולם כבר לא אתנו), ויבדל"א יונתן שני, רות עופר ואלכס ברוידא. צוות שהקדיש את מיטב כוחו וזמנו לפיתוח פלכם וקידומו.

מערכי ציוד המטבחים היו פרי תכנונם של משה עופר ותמרקה הן, ואלו שווקו גם לחו"ל (כמו מטבחי שדה לאיראן, בתקופת השאה הפרסי), והוצבו במקומות נידחים. ייצוא נוסף נשלח לארה"ב לבתי-חולים ולאוניברסיטאות. העיצוב המיוחד של קרוסלות הדחת-כלים היה ייחודי לפלכם והתאים למוסדות אלו. בנוסף, ייצרו ציוד מטבחי מגירוסטה: שולחנות, כיורים, כלי הגשה ואחסון, וגם תנורי בישול ותנורי חימום.

כשהוקם הכור בדימונה היה פלכם שותף להקמת פריטים מיוחדים לפרייקט, עבודה שבעקבותיה נעשו הצעדים הראשונים לקראת מה שבעתיד יתמסד כ"ריקור" (1967). בשנים אלה פעל ריקור כחלק מפלכם ועבדו בו: חיים גיארי, שמואל סהר,

אפרים שגיא, דוד שור, משה עופר (שאינם אתנו) ויבדל"א מנחם דנציגר, נחמן פונדק וצבי ברחיים. בשנות ה-80 התמנה צבי שמאלי למנכ"ל ריקור.

בעבר היתה התעקשות על עבודה עצמית, אך בעקבות הצרכים הרבים בתחום עבודת המתכת, הביאו עובדים שכירים מקצועיים מיישובי הסביבה: בית-שאן, עפולה, נצרת ומגדל העמק – כמסגרים, חרטים, רתכים ועוד. בכך, נהנה המפעל מכוח עבודה מיומן, מחד, וסופקה עבודה לתושבי עיירות הפיתוח, מאידך. בשנות השיא הגיע מספר העובדים, חברים ושכירים, ל-130.

לוסיק ותמרקה הן 'חרשו' את הארץ במטרה להשיג עבודות ולהרחיב את הייצור בתחומי מערכות ההגשה העצמית והמכונות לשטיפת כלים. הם למדו בשטח את צרכיו הייחודיים של הלקוח, ותכננו וביצעו בהתאם לכך. בשנות התשעים התמנה נחמיה הן למנכ"ל פלבס, ובתקופתו התרחב הייצור של מכונות שטיפת הכלים לשוק האמריקאי, בנוסף לפרויקט המיגון של כוחות המארינס. במקביל התרחבה הפעילות מול רפא"ל ומשרד הביטחון, שכיום תופסת מקום נכבד בפעילות של פלבס.

ב-1995 אירע משבר קשה מול העובדים השכירים, שהתבטא בשביתה ממושכת ועויינת, עד הבערת צמיגים ונעילת המפעל. האירוע הקשה הזה הסתיים רק לאחר התערבות מוסדות ההסתדרות, אבל השאיר את חותמו על יחסי האנוש בין החברים לשכירים, שעד אז הצטיינו באווירה חברתית-משפחתית.

לאורך שנותיו ידע פלבס עליות ומורדות ועבר טלטלות. בעיצומה של אחת מתקופות הירידה, בעקבות התוצאות הכלכליות המאכזבות והשיח החברתי במשק, הועלה לדיון עתיד המפעל. למרות זאת נלחם המפעל על השוק, אפילו במחירי הפסד, עד שהגיע להתייצבות ואיזון. כיום העבודה מתנהלת כחטיבות ייצור: מטבחים, ביטחון (רפא"ל, אלביט, תעשייה צבאית), אירו-מגנזיום בהנהלתו של יונתן הן, ו"פלבס קלאס" בהנהלתו של פול פן. יחידה זו מייצרת 'חדרים נקיים' המשמשים לתעשיות ההיי-טק, הפארמה ולתעשיות הביטחוניות בארץ ובעולם. כיום, בניהולו של שאול בן-אור, עלתה פלבס על מסלול חדש ומבטיח שתוצאותיו כבר נראות בשטח.

הקמת חברת ניהול פרויקטים, בשיתוף חברת "קירוסקאי", החזירה את הפעילות בתחום המטבחים, והפרויקט הגדול שהתקבל מ"אלביט" הגדיל את היקף העבודה בצורה משמעותית. כאן המקום לציין את תרומתם המשמעותית של קבוצת חברות וחברים ותיקים, בגמלאות, שהצטרפו בהתנדבות לעבודה בפרויקט זה. זוהי קבוצה חברתית משובחת עם הרבה מוטיבציה, התמדה והומור, בניהולה של מורן דגן ליבנה. בעקבות הצמיחה המחודשת נקלטו במפעל חברים חדשים שהשתלבו בהצלחה, הן בייצור והן כמנהלי פרויקטים.

בשנת המאה לעין-חרוד פלבס צופה קדימה בסיפוק וגאווה, ושואף לחדש ימיו כמפעל מוביל בתעשייה העין-חרודית.

פלבים, ראשית ההקמה, שנות ה־50

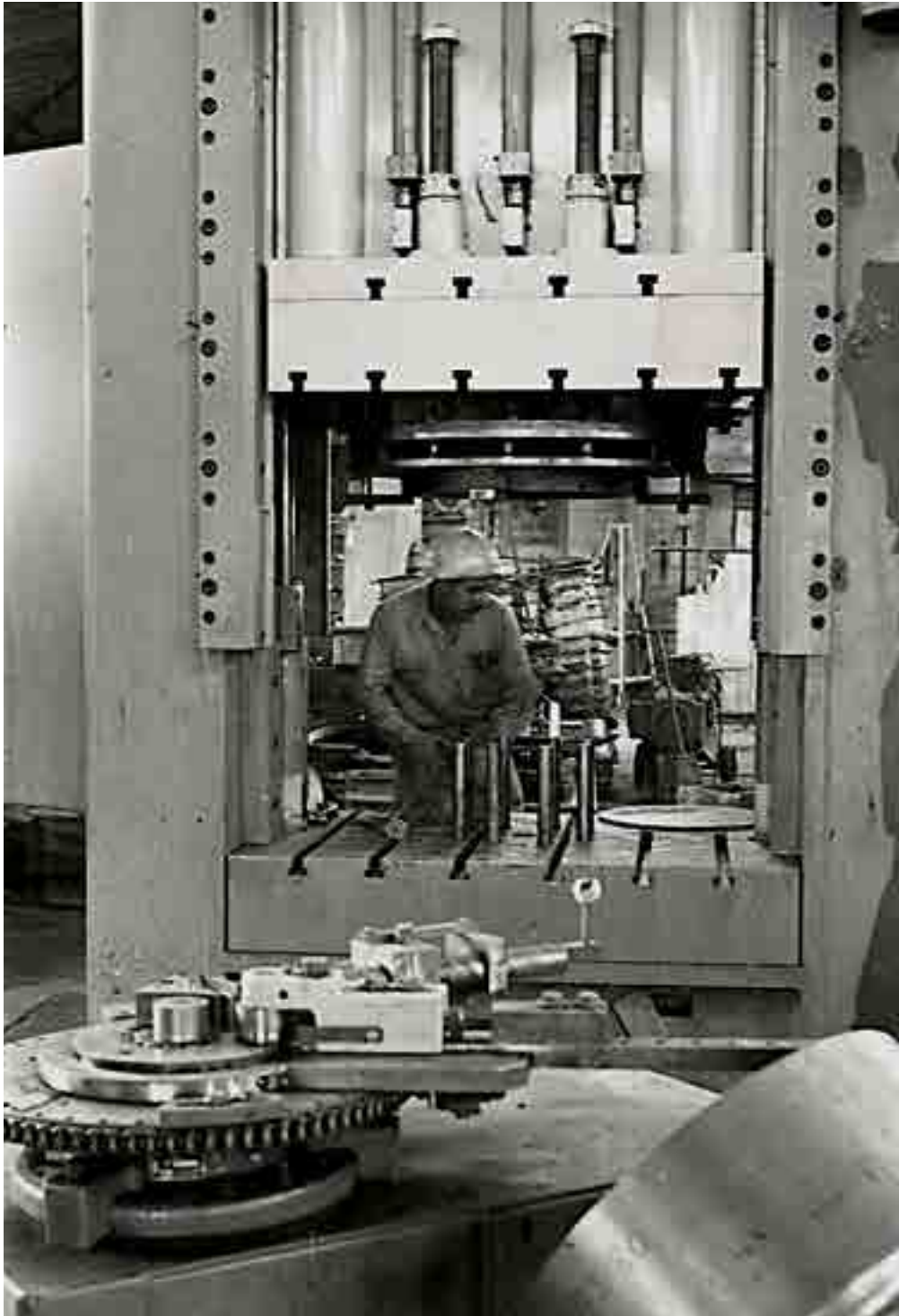
פלבים יוצאת לדרך, 1958

השרטוט רוחי (זינגר) אלוני, 1963 / צילום: אליעזר סקלרץ, אוסף ביתמונה

הרתך אליהו, 1963 / צילום: אליעזר סקלרץ, אוסף ביתמונה

פלום, המכש, 1984 / צילום: אליעזר סקלרץ, אוסף ביתמונה

ריקור

רוני צור בשיחה עם נחמן פונדק מנכ"ל ריקור לשעבר:

איך מפעל נולד? "פלבם של שנות השישים והשבעים התמקד בייצור למטבח המוסדי. שליטה מוחלטת בארץ. בשל היכולות שלו בתחומי נירוסטה ומתכת, ערבו את פלבם, בשנת 1964, בהקמת הכור בדימונה, בתחום צנרת ומכלים לגז. פלבם עבד בכור כקבלן משנה וצבר ניסיון בתחום הקריאוגניקה: תקנים ומבנה של מערכות ואקום ואחסנה של גזים נוזליים.

במהלך הפרויקט נוצר קשר עם בכירים בבניית הכור, ובשנת 1968 הוקם "ריקור". באותם ימים נחקק חוק לעידוד תעשיות עתירות ידע, וכך זכינו לתמיכה שאיפשרה את המשך הפיתוח. הכוונה הייתה לפתח, לייצר ולשווק מוצרים בתחום הוואקום והקריאוגניקה. המוצרים הראשונים היו כולם בתחום המכשור המדעי. בין השנים 1974-1978 עברנו לפיתוח רפואי, קריאוגני. במקביל התחילה העבודה מול משרד הביטחון, בתחום של פיתוח מערכות לראיית לילה, כאחד מלקחי מלחמת יום כיפור. הכניסה לתחום זה התחילה מאפס והיה צורך לחפש מידע בנושא. בראשית שנות השמונים התחיל פיתוח עצמי של מקררים למערכות ראיית לילה, וריקור נבחר על ידי משרד הביטחון כקבלן יחיד למוצר זה.

ב-1983 הפך ריקור לחברה עצמאית והותקנו המקררים הראשונים במערכות צה"ל, בעיקר במערכות בקרת-אש לטנקים. המנכ"לים הראשונים היו צבי שמאלי, שלמה פלס ובארי הולצמן. כדי לצמוח היה צורך להגדיל את הייצוא. נחמן פונדק נשלח לארה"ב ויצר קשרים עם חברות אנגליות, קנדיות ואמריקאיות.

בשנים הראשונות עבדו ב"ריקור" לא מעט חברות: רחל פונדק, עליזה דגן, דורית לבני (קמחי), דבורה לבני, נורית קוגוט, ציפי סהר, חגית צור, שולה זהר. מפלבם עברו ל"ריקור": יואב צור, זמרי רון, צבי ברחיים.

בשנים 2000-2009 הופך "ריקור" להיות הגורם הכלכלי המשמעותי בקיבוץ. מייצור של 3,000 מקררים עלינו ל-10,000 ואפילו ל-12,000. המפעל גדל, נוספו עוד מבנים ועובדים שכירים רבים, בכל המחלקות. החשש מהישענות על שוק אחד, שלח את "ריקור" לבדוק פעילויות שונות שבנויות על ליבת הטכנולוגיות הקיימות. כיום המפעל עובר תהליך התייעלות יסודי, כולל חידוש ציור, הרחבה והתמקצעות הצוות. הצלחתו של ריקור מקורה בראשוניה, אלה שהתחילו במבנה קטן בתוך פלבם, שהאמינו במוצר שפיתחו, השקיעו והתמידו: חיים גיארי ושמואל סהר. והתמידים עד היום, מנחם דנציגר ונחמן פונדק. נחמן סיים את תפקידו לאחר שנים רבות של ניהול "ריקור" וקידומו, וכיום יובל בארי ממשיך בתפקיד.

ריקור, שנות ה־80, נחמן פונדק במרכז צבי בריחיים לימינו

חתימת הסכם היסטורי בין חב' ריקור לחב' בנדיקס, מונטריאול, קנדה. בארי הולצמן, אז מנכ"ל ריקור (יושב משמאל), נחמן פונדק (עומד שלישי משמאל), 1967

ריקור, בניית הרצפה, שנות ה־80

עובדי ריקור המסורים בכוון השעון משמאל: אליעזר גולן (למעלה משמאל), זמרי רון, רותם צוקר, סלבה פלדביין, סיגל כהן, נורית מוריוסף ורבקה בן-רפאל (למטה משמאל)

"הבו זָמַר לְפֹעֵל, שִׁירוּ שִׁיר לַיִצְרָנִים
לַיִצְוֹאָן זָמְרוּ הֵלֵל, אִיךָ חָלְפוּ מֵאָה שָׁנִים,
הָבוּ זָמַר לְמַפְעֵל, תָּנוּ כָבוֹד לַיִצִּירָה,
שִׁירוּ שִׁיר תַּקְוָה גְּדוֹלָה, לְחַיֵּי הַתַּעֲשִׂיָּה."

(אפי נצר)

פלבם קלאס

שיחה עם פול בן

"פלבם-קלאס הוא ענף בפלבם המספק ציוד וריהוט ל'חדרים נקיים' בארץ ובחו"ל. התחום החל להתפתח בסוף שנות התשעים, בעקבות שיתוף פעולה של פלבם עם "אינטל" קריית-גת. בעקבות הפרויקט המשותף נוצר קו שלם של מוצרים. עבדתי בגד"ש שש שנים, כשנחמיה, מנכ"ל פלבם באותה תקופה, הציע לי להצטרף למפעל בתפקיד שיווק המוצרים הללו, בארץ ובעולם. אלה היו השנים הראשונות בהן החל השימוש באינטרנט ובמיילים, ואני ראיתי בתפקיד זה הזדמנות להיכנס לשוק המודרני העולמי. התחלנו למכור למפעלים כמו "אינטל", שמייצרים מיקרוצ'יפ למחשבים. בהמשך בנינו אתר אינטרנט וקטלוג והתחברנו לגוגל (היינו הראשונים בתחום), ועקב כך קיבלנו פניות רבות מלקוחות, שהתרשמו מהעיצוב היפה ואיכותם הגבוהה של המוצרים.

פלבם קלאס, פרסום לקטלוג: מאיר דורון ומתנדבות

לפני כעשר שנים הצטרף אלינו יורי פומיניך, כאחראי המשלוחים בארץ ובחו"ל, גם אביו ויקטור (כיום פנסיונר) עובד איתנו כבר עשרים ואחת שנים, ויחד אתם נעם שביט על ההגה.

בהתחלה מכרנו באירופה ובארה"ב, אך חיפשנו גם שווקים חדשים והתקשרנו לחברות תרופות כמו "פייזר", "אסטרזניקה" (ששמן מוכר לכול בימינו) ו"טבע", שעובדות ב'חדרים נקיים'. סיפקנו את הרהיטים ל'חדרים נקיים' למפעלי הייטק רבים ביניהם "פייסבוק", "אפל", ו"רולקס" (שוויץ). בעקבות המגיפה העולמית, בשנה האחרונה, גברה הדרישה למוצרים אלו מחברות פארמה ובתי-חולים. בנוסף לכל אלה, יש לנו נישא עולמית מיוחדת, והיא – ריהוט חדר הלבשה בכניסה ל'חדר נקי'. נישא שנהייתה מאד נחוצה בשנה האחרונה. תחילה שיווקנו באמצעות האינטרנט אך בהמשך, כדי לעמוד בכל הדרישות, התקשרנו עם מפיצים באירופה ובארה"ב, ועם סוכנים שנפגשתי איתם בתערוכות ובמפעלים בארצותיהם. רכשנו את אמונם בזכות איכותם של המוצרים ובזכות האמינות והעמידה בלוחות הזמנים.

כיום אנו משווקים לכל מדינות אירופה, קנדה, ארה"ב ואוסטרליה. מרבית השיווק מתבצע דרך האוויר, כדי לעמוד בלוחות הזמנים של הלקוחות. שוק זה, שהולך וגדל (ואתו הרווחים), נותן מקום לאופטימיות לגבי המשך התרחבותו. בעתיד אנו מתכוונים להיכנס לפרויקטים גדולים יותר, שאותם ניתן יהיה לשלוח רק באניות."

אִירוֹ מַגְנִזְיוֹם

כתב עמיר פיין

"מפעל אירו מגנזיום נוסד בספטמבר 2010 לאחר שנים של פעילות בתוך פלבם. המפעל מייצר ומוכר מוצרים העשויים ממתכת מגנזיום לתעשיות התעופה והביטחון, ומכאן שמו. זהו מפעל ייחודי מסוגו בארץ ובעולם, בכך שהוא מרכז תחת קורת-גג אחת את כל התהליכים שעובר מוצר – הגדרת הדרישות, קביעת סוג הנתן ותהליך הייצור (חישול, יציקה, עיבוד שבבי) וטיפול הגנה של פני השטח.

הכול החל ב־1997, כאשר פלבם החליטה להצטרף לתוכנית פיתוח, בחסות משרד התעשייה והמסחר, אשר מטרתה היתה לעזור לתעשיות שונות לנצל את העובדה של הפקת מגנזיום מהמינרלים שבים המלח. יונתן שני, שהיה אז הטכנולוג הראשי של פלבם, ייצג אותו במאגד הפיתוח, ואילו הצטרף יונתן הן, מהנדס מכונות טרי. עם הזמן, החל יונתן הן להוביל את תחום המגנזיום בפלבם, צירף אליו את משה הד וביחד החלו לרקום קשרים ושיתופי פעולה עם לקוחות שונים. כך החלו מכירות ראשונות,

למעלה: יובל אטיאס ויאיר שורץ, תכנתי מכונות כרסום; למטה: ארטם גוז, תכנת מכונת מדידה / צילום: עמיר פזין

בעיקר לתעשייה האווירית. ב־2004 הצטרפתי לפעילות, ובסוף 2007 נחתם הסכם שיתוף פעולה עם מפעל "אלגת" בקיבוץ אלונים, אשר התמחה בציפויים ייחודיים למגנזיום. נוסדה יזמות המגנזיום – AMTS – בתוך פלבם ושכאמור הפכה עצמאית ב־2010].

הלקוח הגדול הראשון היה "אלביט-סאיקלון", אשר זכה במכרז לייצור דלתות תא הנוסעים של מטוס 737, בהן יש חלקי מגנזיום. "אירו מגנזיום" זכתה בהזמנה גדולה, למשך יותר מ־5 שנים, והייתה היצרן העיקרי של חלקי המגנזיום בדלתות אלה (עד אשר העבודה חזרה לארה"ב). הזמנה זו אפשרה ל"אירו מגנזיום" לעמוד על שתי רגליים יציבות בשנותיה הראשונות. במקביל החלו לזרום הזמנות גם מרפא"ל, מהתעשייה האווירית ומ"קונטרופ", אשר כל אחת מהן הקימה קו מוצרים מבוסס מגנזיום. בשנתיים האחרונות גם "אלביט" הפכה ללקוח משמעותי, וכיום היא בין ארבעת הלקוחות העיקריים של אירו מגנזיום.

המפעל שנמצא בצמיחה מתמדת, מגדיל מדי שנה את המחזור, ובהתאם לכך, גם את מספר העובדים, שעלה משישה עובדים מייסדים לכשלושים עובדים כיום, במפעל בעין־חרוד איחוד ובשלוחת הציפויים באלונים. שלושה חברים עובדים במפעל: יונתן הן – מנכ"ל, עמיר פיין – מנהל איכות ונגה גלדן – אחראית לוגיסטיקה. צביקי לוריא – מסייע בהובלות בכל רחבי הארץ. בעבר עבדו במפעל חברים נוספים לתקופות קצרות. רוב עובדי המפעל מגיעים מערי הסביבה – עפולה, בית שאן ונוף הגליל/נצרת, אך גם מחיפה ונהריה. המפעל גאה להעסיק מגוון רחב של האוכלוסייה הישראלית – קיבוצניקים, עירוניים, גברים, נשים, חילוניים, דתיים, יהודים וערבים."

וְהוּא שִׁיר הַשִּׁירִים עַל מֵאָה שְׁתַּלְפָּה

בָּה הִצְעֵנוּ בְּיַחַד עַד כָּאן,

כִּךְ נִצְעַד יָד בְּיָד לְעֵבֶר עוֹד מֵאָה

אֶל עֶתִיד עֲצָמָאִי וְאִתָּן. (אפי נצר)

אִירוֹחַ כִּפְרִי

"מִי יִתְּנֵנִי (בעמק) מְלוֹן אֲרָחִים" (על-פי ירמיהו פרק א')

"שחר" של רונית ברוידא – התחלת האירוח הכפרי בעין-חרוד

שיחה עם מירב, בתה של רונית. רשמה איילה אופנהיימר:

"מאיפה בכלל הגיע רעיון האירוח? מירב זוכרת את רונית מדברת על הקמת בית-קפה בבריכות הדגים... רונית אהבה מאוד לארח ולפגוש אנשים, ופתיחת חדריי-האירוח אפשרה לה את הקשר לעולם הגדול, ואולי גם פיצוי על החיים במקום קטן וסגור. השם שנבחר היה "שחר", על שם חברת הנוער בה היתה רונית, שחנכה את החדרים ב-1958. זו הייתה קבוצה של ילדים מפולין (עליית גומולקה), שרובם לא דיברו עברית, ורונית הייתה הצברית היחידה בקבוצה. השם "שחר" ניתן ע"י משה הר שהיה בין ילדי הקבוצה. עם הזמן, ובעזרת ליצני הקיבוץ, זכה השם שחר לפרשנות: שירות חדרים רונית.

התחלת האירוח הכפרי הייתה ב-1988, בחדרים של חברת-הנוער על הגבעה. חברת-הנוער האחרונה שהייתה בעין-חרוד סיימה י"ב והתגייסה בסוף 1984, והחדרים עמדו ריקים.

ב-1988 נפתחו ה"צימרים" אחרי שיפוץ מינימלי. שתי שורות חדרים עם מקלחת משותפת בקצה כל שורה, אחת לנשים והשנייה לגברים. 11 חדרים ומועדון ששימש חדר-אוכל. רונית עבדה לבדה, כולל ניקיון החדרים, ולקחה עזרה רק כאשר הגיעה קבוצה. תחום האירוח הכפרי היה אז בראשיתו ולא נפוץ כמו היום ורונית, שהייתה מהחלוצות בתחום, בנתה את האירוח על הקשר האישי ועל פרסום מפה לאוזן.

מהר מאוד נוספו לחדרים גם הקרוואנים של פרויקט "סלע" ששימשו בעיקר להשכרה לטווח ארוך – למהנדסים גרמנים שבאו להקים פרויקט בתנובה.

שמו של "שחר" הלך לפניו, והחדרים זכו לפופולאריות בקרב אנשים שחיפשו את האירוח האישי והחווייה הייחודית, וקיבלו בהכנה את התנאים הצנועים.

חברי עין-חרוד התקשו לעיתים לקבל את האורחים בברכה, כפלו, בחדר-האוכל ועל המדרכות, וביומנים מן השנים הללו ניתן למצוא דברים של רונית בשבח הסבלנות ומאור הפנים לאורחים, כמו גם ההכנסות היפות לקיבוץ...

באמצע שנות ה-90 נעשה האירוח הכפרי פופולארי, נפתחו מקומות רבים והתחילה

רונית ברידא הוגה ויוזמת הקמת "שחר" האירוח הכפרי: משמאל למעלה סי היימן מתארחת ב"שחר", משמאל למטה, רונית עם עם חיילי האו"ם מגאנה

תחרות על התנאים. במשק התחילו לדבר על שיפוצים והרחבות, אבל רונית העדיפה לשמור על אופיו האישי, הקטן והצנוע של "שחר" והתנגדה לשיפוצים. "שחר" הראה תזרים מזומנים נאה והכנסות יפות דווקא בגלל שהיה ONE WOMAN OPERATION. רונית שאפה לשמור על המקום כפי שכנתה אותו. רונית נפטרה ממחלה בתחילת 1999 וטליה דורון גויסה במקומה. עם יצחקל'ה צור, מרכז המשק, והילה מסורי, המשיכו ופיתחו את המקום."

יצחק צור, שליווה לאורך שנים את פרויקט הבנייה והפיתוח של האתר, מספר "חדרי חברת-הנוער שופצו והפכו לחדרי-אירוח עם שירותים ומטבחון. בחוץ נפרשו דשאים, נשתלו גינות, נוספו כביש ומקומות חנייה, והאתר הפך מזמין ונעים לעין. המשרד פעל מקרואן, שנותר לאחר קליטת משפחות של עולים מרוסיה, וממנו רוכזה הפעילות באתר.

בשנת 2000 נוצרה הזדמנות פז, כיוון שצפו שבשנה זו יגיעו לארץ מיליוני צליינים. הקירבה שלנו לנצרת ולכנרת אפשרה לקיבוץ לקבל מענקים לשיפוץ החדרים, ולהפוך אותם לחדרי אירוח ברמה גבוהה יותר. מכאן הוחלט על פתיחת ענף תיירותי בקיבוץ

עין-חרוד איחוד. שנת 2000 אמנם לא הניבה מליוני צליינים, אך המקום התפתח וצמח. שלושה חברי משק ליוו את הענף בכל שנות פעילותו: מאיר דורון, טליה דורון והילה מסורי. לידם עבדו אנשים רבים שתרמו למקום את קסמו המיוחד – נפלא ומזמין לכל אורח. האתר נמצא על גבעת קומי וצופה על נוף העמק והגלבוע, קרוב למסלולי טיול ופריחה. בריכת השחייה המקומית הפכה מקור לבילוי בקיץ הישראלי החם, ושמו של המקום עשה לו כנפיים בתיירות הפנים הישראלית. בשנת 2000 נוספו עשרה בתי-עץ מפנקים, שהותאמו למשפחות, עם גלריה, ג'קוזי, דשא פרטי וערסלים. האתר עלה מדרגה. הביקוש אכן הפתיע, הנוף לגלבוע עשה את שלו והפיתוח נמשך. הוקם משרד מרווח ולידו מועדון, שאפשר קיום אירועים למתארחים במקום, כמו גם לאירועי קיבוץ קטנים.

מאחר והביקוש גדל, והיה צורך ורצון לקלוט יותר קבוצות, שופצו ב-2004 שנים-עשר חדרים נוספים, שהיו צמודים לחדרי האירוח. בשנת 2006 התחדש האתר בשש סוויטות זוגיות יפות, עם חלונות ענק הצופים לנוף הגלבוע, דבר שהקפיץ את אתר-האירוח לנישה חדשה, זוגית ומרעננת. רכבי חתונות עם פרחים ובלונים עלו וירדו בגבעה, והמקום הפך מבוקש לאתר צילומים. כעת היו לרשות האירוח הכפרי ארבעים ושתיים יחידות, שנתנו מענה ברמות שונות ולצרכים שונים. קבוצות תיירים שהגיעו באמצע השבוע, זכו, בנוסף לאירוח, לסיור בקהילה הקיבוצית ובענפי החקלאות, ובסופי שבוע וחגים התמלא האתר בתיירות פנים של משפחות. בשנת 2013 נבנה באזור האירוח חדר-אוכל מרווח (עד אז אכלו האורחים בחדר-האוכל הקיבוצי). כמו כן יכלו האורחים להזמין סלסלות מזון ולקבלן לחדרם. כהמשך לצמיחה, נבנו ב-2018 שמונה יחידות חדשות, מצפון לאתר, גבוה יותר על הגבעה. כיום, בסופה של שנת 2020, האירוח הכפרי – שהתחיל מחדרי חברת-הנוער ונקרא בראשיתו "שחר", מונה חמישים יחידות אירוח. מגפת הקורונה פגעה קשה בענף התיירות בכל הארץ, ובכל זאת כולנו תקווה לראות את הענף חוזר ומשגשג כמו בימיו הטובים, מארח משפחות וקבוצות מהארץ ומחו"ל."

ארוח כפרי, עין־חרוד, 2021 / צילום: מאיר דורון

עומדים אנו במשמרת

מאורעות וביטחון

- 1 מאורעות תרפ"ט
- 2 השליחים לחו"ל
- 3 פלמ"ח
- 4 השבת השחורה
- 5 מלחמת העצמאות
- 6 מלחמת ששת הימים
- 7 מלחמת יום כיפור
- 8 רשימת הנופלים

מיום העלייה על הקרקע, היה על החלוצים להתמודד עם שמירה על ביטחונם, היות והתושבים הערבים שחיו במקום (שהיו אריסים) לא רצו להתפנות, מה גם, שלא היה להם לאן ללכת. האדמות אמנם נרכשו כדין, אך פינוי התושבים הערביים התגלה כתהליך ארוך ומייגע. בנוסף להם, שהו בעמק אלפי בדואים, שפשטו עם צאנם על המרעה הטבעי ולא חששו להתמודד עם המתגיישים החדשים.

אי-לכך, השמירה הייתה חובה כללית לרוב רובו של הציבור, והחלו באימונים בנשק שהתנהלו על-ידי אנשי "השומר" ויוצאי הגדוד-העברי. במיוחד היה צורך לחזק את השמירה בימי הקציר, ולשם כך הוסיפו רוכבי-סוסים. בימים בהם המצב הביטחוני היה מתוח, הגבירו את השמירה והערנות.

מאורעות תרפ"ט

מספר לִישׁ: "לילה ראשון של מאורעות 1929. השומר הראשון סיים תפקידו ונשארת אני לבדי לשמור עם בוס הסוסה. לפתע נשמע טרטור של אוטו, אך דבר לא נראה כי האוטו נסע ללא אורות. משהתקרב אליי, נמסר לי מפי הנהג כי החלו המאורעות ועליי לחזור הביתה, הקיבוץ בסכנה. חזרתי עם בוס שלי. ליד המחצבה ראיתי "ביצורים" – בריקדה של קש, מכשול אנטי טנקי. רייכנשטיין הסביר לי כי זהו הקו הראשון, מכאן שום כדור לא יוכל לו לקש. הרגשתי ביטחון בלב בדרכי הביתה."

מעל הכול הוכח מה רב ערכם של ההתיישבות בכלל, ושל הקיבוץ בפרט, בשמשם כחגורת ביטחון ליישובים היהודיים בארץ. אף-על-פי-כן, המאורעות מצאו את משק עין-חרוד, כמו את יתר חלקי היישוב, בלתי מוכן.

מאורעות תרפ"ט (1929) פורצים כאשר הקיבוץ נמצא בעיצומו של המעבר מהמחנה שליד המעיין אל הקיבוץ החדש, הנבנה על גבעת קומי. בניין הרפת החדש בנוי בטון, ומחליטים להעביר לשם את כל הילדים, כדי להגן עליהם מהתקפת ירי אפשרית. בעליית הגג של הרפת מתבצרים שומרים עם רובים. ילדים רבים חולים בשעלת, ובאין ברירה משכנים את כולם ביחד, החולים עם הבריאים.

שושנה גלר, מתארת ביומנה, ב-27 באוגוסט 1929, את המעבר מהמעיין לקומי: "ברגילבסקי נכנס לבית התינוקות ומודיע כי בעוד שעתיים על האימהות עם התינוקות להיות מוכנים לעלות לקומי. קמה בהלה, באה הכנה נחפזת. מקפלים מיטות, קושרים מזרונים עם שעווניות יחד, צוררים חבילות [...] היונקים שוכבים על השולחן, האימהות נרגזות ובכל פעם ניגשות כל אחת אל ילדה ומחשבה אחת מנקרת במוח כולן. מה

השומר צבי ניסנוב, מעיין-חרוד, 1921 / ארכיון עין-חרוד מאוחד, אוסף ביתמונה

יהיה? [...] האוטו בא. מעמיסים עליו את המיטות והמזרונים. [...] אחריו באה עגלה גדולה. מתיישבות האימהות עם התינוקות על זרועותיהן. [...] לתוך הרפת ריכזו 140 ילד, לשם יתר ביטחון בשעת יריות. [...] השתטחתי על הרצפה בקש, על יד מיטת הילד ונרדמתי שינה חזקה. [...] פתאום נשמעו יריות אחרות. חטפתי את עומר והשכבתיו על הרצפה בקש. [...] בגבע ובבית-אלפא בערו הגרנות. יריות בודדות נשמעו עוד במשך הלילה."

נערך גם ניסיון נפל לתקוף את קומי. ה"שאבאב", בזמנים ההם, היה כרגיל הפותח, והכוחות העיקריים נכנסו לפעולה אחריו. חיים שטורמן, אשר הכיר היטב את תכסיסיהם, יצא בכוח קטן לקראת קבוצת צעירים ערבים שהתקדמה מהכפר קומי לעבר בנייני המשק. עצם היציאה של אנשי עין-חרוד לקראתם הרתיעה את השבט, חיש מהרה התפוררו שורותיהם, והם נסוגו בלי שניסו לתקוף.

כאשר רפתה המתיחות הורידו את הילדים חזרה לעין-חרוד למטה. ירידה זו – לצורך עלייה הייתה. [...] ריכוזו של קיבוץ עין-חרוד כולו בקומי נהפך להכרח דחוף שאין לדחותו עוד.

השנים חולפות, אך המתח הביטחוני אינו מרפה. ביוני 1938 מקים אורד וינגיט [קצין בריטי שזכה לתואר "הידיד", בזכות קשריו המיוחדים עם הארץ ואנשיה] בעין-חרוד, את מטה "פלוגת הלילה" שנועדו להילחם בכנופיות הערביות. מחנה פלוגת-

האש שכן בצד המזרחי של המשק והיה למרכז התעניינות בעמק. יותר מכולם התלהבו ילדי עין-חרוד ממראה הנשק, רכבי-הצבא והחיילים הבריטיים שהסתובבו בחצר המשק.

גם החברות עברו אימונים בנשק והצטרפו לשמירה על היישוב. זו היתה חוויה של שינוי היסטורי, שבירת טאבו מסורתי ביחס לתפקידי הנשים, והיה צריך לחייב את ועדת-השמירה, שלא ששה לכך, לשתפן. על אירוע משמעותי זה בחייהן כותבות נשים רבות. חנה אגמון מספרת: "הייתי בקבוצת החברות הראשונה שלמדה להשתמש בנשק ממש. היו אימונים די קשים. בתום הקורס מינו אותי לאחראית על הקשרים הצעירים. כשנשמעו יריות דחפתי את דני [בנה בן החמש – צ"ש] מתחת למיטה ועם פנס בכיס אחד ואקדח בשני, יצאתי בהתגנבות לתחנה [...] אני השתתפתי בהגנה ממש כמו גבר. "ומוסיפה שרה גפני: "ובכן, גם אני בין השומרות. חרדה ממלאת את לבי: היעמדו לי כוחותי הפיזיים והנפשיים? הן חזקה ירושת הדורות." ואילו חיה ארצית, הנמצאת בהיריון, כותבת: "אני שוכבת בחפירת ההגנה ועיני תרות אחרי האויב הנסתר, המפר מנוחת-ליל לאנשי עמל ויצירה [...] אני חשה בקרבי את התנועות הראשונות של ילדי המתעורר לחיים, העומד כבר, בעודנו בבטן אמו, על משמר ארצו."

**"עומדים אנו במשמרת, מעל ראשינו כוכבים
שומר חבר, חברה שומרת, ובגדינו הרובים."
(אברהם שלונסקי)**

כבר ב-1925 נשלחו לאירופה השליחים הראשונים מעין-חרוד: לליטא, פולין, גרמניה, צ'כיה ואוסטריה. הם נשלחו לעזרת הקהילות היהודיות, בעיקר בארגון הנוער, בחיבורו לציונות ובזירוז עלייתו לארץ-ישראל. עם עליית הנאצים לשלטון, הגזירות הקשות והשמועות על רצח היהודים באירופה, התגייסו רבים מאנשי היישוב בארץ, לצבא הבריטי. בנות המשק הצעירות התגייסו לפלמ"ח ואילו המבוגרות יותר התנדבו לא.ט.ס. – חיל הנשים בצבא הבריטי.

מימין: עמנואל עם אביו, זלמן ליפשיץ, נותרים, 1937

הנוטרים, אהרון שמואלי הנוטר (ראשון בשורה) במסדר לפני הקצין הבריטי, 1937

אהרון שמואלי בהופעת רכיבה לפני קרולה רעייתו, 1936

גיוס ושליחות

"קול קרא – והלכתי, הלכתי, פי קרא הקול." (חנה סנש)

הקול היה קולם של מוסדות היישוב המאורגן, אך הקול המשמעותי היה קולם הפנימי של החברים והחברות שתבע מהם לקחת חלק במלחמה במפלצת הנאצית. ואולי גם תקווה זהירה להגיע עם הצבא לאירופה, לנסות למצוא את בני משפחותיהם. שבעים חברים וחברות מעין-חרוד התגייסו לצבא הבריטי. רוב רובם לחילות-העזר ואחרים ל"חטיבה היהודית הלוחמת" שהוקמה ביולי 1944 ונקראה בפי כולם "הבריגאדה".

חנה ינאי נבחרה להיות המקשרת בין המגויסים לבין המשק, תפקיד שהתמסרה לו בלב ונפש. אהרון בעלה התגייס ובהמשך גם בנה יעקב, עוד בטרם מלאו לו 18. וכך כותב לה יעקב: "29.7.1942 – ובכן אימא, גמלה בי ההכרה שצריך להתגייס. הן אני חושב על זה כבר שנתיים. האויב עומד בשערי ארצנו [אל-עלאמיין] זה כחודש ימים ואין כל שינוי לטובה. הגענו למתיחות רבה ולהגברת הגיוס, עד שזה פגע לא קל באחזקת המשק. אני רואה את חלקי בצבא. כן ברור הדבר שצריך לעזור לצבא כפי יכולתנו, ולכל הפחות שפה במזרח תהיה עזרתנו ניכרת. את שואלת מה יהיה על

חברי עין-חרוד שהתגייסו לבריגדה העברית במלחמת העולם II, יושבים מימין: (-) שלמה לביא, חנה ינאי, ושמעון בוכנר. יצחק לסקי (עומד שלישי מימין), לימינו שבתאי מירסקי. יצחק פינטל (עומד ראשון משמאל)

המשק, אבל אימא ברגע זה, ובכלל בזמנים טרופים אלה, אני אומר עוד הפעם שמקומי בצבא [...] וגם שיהיה, ולו רק אחד מילדי עין-חרוד בצבא, כי מה שלא יעבור עליו זה יהיה חשוב מאוד לנוער כאן ולמשק בכלל."

כאמור, חנה ינאי כותבת לכל המגויסים, ומספרת על עצמה ועל הנעשה במשק. מתוך מכתבה לברגילבסקי הנמצא במצרים: "ביום שבת 15.11.41 עברו את עין-חרוד ברכבת של 9.30 האנשים היקרים לנו. הם הפליגו אי-שם מחוץ לגבולות. משפחות החיילים, בליווי המון ילדים מהבית, יצאו באוטובוס להגיד להם שלום חטוף ולצייד אותם במקצת לדרך. [...] הכאב הוא גדול. אנשים אשר הסתכלו מן הצד אומרים שהייתה תמונה מחרידה ומזעזעת. לי עצמי היה רגע אחד שחשבתי ליפול תחת פסי הרכבת, אבל אין בכוחנו להעריך את גודל וחוזק האומץ המכוננים בנו."

שירותן של חיילות ארצישראליות ביחידת האמבולנסים היוקרתית התאפשר בזכות נשות ויצ"ו באנגליה, שהיתנו את תרומת האמבולנסים שלהן, בצירוף נהגות ארצישראליות ליחידה. אחת מהן הייתה ורה ארנון, "נהגת אמבולנס בשירות הוד-מלכותו 1942-1946" והיא מספרת:

מפגש עם שארית הפליטה באוסטריה 1946 "באוגוסט 1942, בגיל שמונה-עשרה, התגייסתי לצבא הבריטי. לאחר טירונות בסרפנד וקורס נהיגה על משאיות 3 טון, הוצבתי לשרת ביחידת אמבולנסים באלכסנדריה שבמצרים.

בנובמבר 1944 עברה היחידה, כחלק מהמחנה השמיני של מונטגומרי, לאיטליה ומשם לאוסטריה, כאן נפגשתי לראשונה עם הניצולים, שארית הפליטה:

חודשים אחדים לאחר כניעת גרמניה, הוקמו באוסטריה מחנות איסוף לשארית הפליטה שנדרה לכאן מרחבי אירופה. המוסד לעלייה ב' החל בפעילותו להעלות לארץ את יהודי אירופה, ששרדו וחיפשו כל דרך להגיע אל חוף מבטחים. בפעילות זו נעזרו רבות בחיילי הבריגאדה היהודית ובחיילים היהודים ששירתו ביחידות אחרות של הצבא הבריטי. אנשי עלייה ב' פעלו באומץ ובמסירות בתנאים קשים ביותר. הבנות שלנו עזרו בהעברת הודעות ברשת הקשר הצבאית לשליחים הארצישראליים. פעילות זו נקטעה לאחר זמן לא רב, כיוון שהוצאה פקודה צבאית שאסרה על דיבור בקשר בכל שפה אחרת, מלבד אנגלית. אפשרות נוספת שנעזרנו בה הייתה העברת הודעות בעל-פה. ניצלנו את העובדה שנוכחותו של אמבולנס לא מעוררת תשומת לב מיוחדת, והשתמשנו בו לענייננו.

באחד הימים קיבלתי משימה מפעילי עלייה ב' – במסווה נסיעה באמבולנס, שהיה חופשי לנסוע ללא הגבלה, הוטל עליי לחפש מקום שדרכו ניתן יהיה להעביר פליטים מעבר לגבול. הקושי בחציית הגבול גבר, היות וכל מקום שהיה מתאים למעבר רגלי היה

שמור על ידי חיילים או שוטרים צבאיים. האזור ההררי שבו שהינו לא אפשר מעברים רבים, אבל ראיתי מקום אחד ללא שמירה, שנראה, איך שהוא, מתקבל על הדעת, אם כי הטופוגרפיה כללה ירידה תלולה ואחריה שוב עלייה תלולה. לאחר יומיים חזרתי לשולחיי ודיווחתי, שהמקומות שבהם ניתן לעבור חסומים על ידי חיילים, אך יש מקום לא רחוק שייתכן והגברים מקרב הפליטים יוכלו ללכת בו, אבל לנשים ולילדים זו דרך בלתי עבירה. השליח שתק לרגע ואחר כך הביט עליי. תשובתו מהדהדת באוזניי עד היום ומעבירה בי צמרמורת, כמו אז: "אינך יודעת", אמר לי, "למה מסוגלים האנשים האלו", הרגשתי אז כמה אני קטנה."

ובאותו זמן בארץ, נערכים לקראת מלחמה מול צבאות ערב. במסגרת ארגון "ההגנה" מוקם הפלמ"ח – פלוגות המחץ, הגוף הלוחם של היישוב העברי. רבים מבני ובנות עין-חרוד מתגייסים לכוח הלוחם. בסיס של הפלמ"ח מוקם בקיבוץ, סליק עם כלי נשק מוחבא תחת האדמה ואימוני לחימה מתבצעים בסתר. את המנון הפלמ"ח, המושר בכל הארץ, כותב חבר עין-חרוד, זרובבל גלעד:

"מִסְבִּיב יְהוֹם הַסֶּעַר,	רֵאשׁוֹנִים תָּמִיד אֲנַחְנוּ,
אֶךְ רֵאשׁוֹנוֹ לֹא יֵשֶׁח.	לְאוֹר הַיּוֹם וּבִמְחֻשָּׁךְ,
לְפָקְדָה תָּמִיד אֲנַחְנוּ,	לְפָקְדָה תָּמִיד אֲנַחְנוּ,
אָנוּ, אָנוּ הַפְּלָמ"ח...	אָנוּ, אָנוּ הַפְּלָמ"ח."

עמליה שמאלי הייתה מגויסת לפלמ"ח, והיא מספרת:

"התקופה היפה ביותר בחיי הייתה התקופה בה הייתי בפלמ"ח. גויסתי ב־1941 והייתי בין ששת הבנות הראשונות בפלמ"ח. שויכתי לפלוגה ו' בה התאמנו בעיקר בחבלה, אך גם בזריקת רימונים וברי ברובים. פלוגה ו' הייתה היחידה שהיו בה גם בנות, הודות למפקד הפלוגה שהתעקש לשלבן בפלוגה שלו. האימונים היו מפרכים והתנאים קשים. לאחר יום אימונים מפרך נפלנו מותשים על מחטי האורנים, עם בגדים ונעליים, ונדרמנו.

לאחר ניצחונם של הבריטים על צבאו של רומל (באל-עלאמיין 1942), כאשר הוסר החשש מפלישת הצבא הגרמני לארץ-ישראל, החליטו הבריטים לפרק את הפלמ"ח. עלתה השאלה ממה יתקיים הפלמ"ח והוחלט שהוא יקיים את עצמו באמצעות שהייה בקיבוצים, שבועיים בעבודה ושבועיים באימונים. באותה תקופה נשלחתי לג'וערה לקורס מדריכים, בו הוכשרנו ללמד שימוש בנשק וברימונים. עם סיום הקורס הצטרפתי לחולייה, שתפקידה היה להעביר לארץ עולים בלתי לגליים מסוריה ולבנון. הם חיפשו

אלחוטאית ואני כמובן הסכמתי. זאת הייתה התקופה המרתקת בחיי. זכורה לי אישה שהגיעה מגבול לבנון כשהיא בהיריון. לפתע תקפו אותה צירי-לידה. בקושי הצלחנו להעביר אותה לאיילת-השחר, ושם היא ילדה. בלית ברירה נאלצתי להיות המיילדת. הכול היה חסוי. לא פעם נתקלנו בשיירות של בריטים ושל חיל-הספר הערבי. בנס לא נתפסתי. לילה אחד, באחת מקבוצות העולים, הגיע תינוק. התנהלנו בשקט כשלפתע החל התינוק לבכות. הוריתי לקבוצה להמשיך הלאה ואילו אני נשארת מאחור עם התינוק. הלכנו על הכביש והוא בכה ובכה ופתאום הופיעה מולי מכונית, קפצתי עם התינוק אל תעלה בצד הכביש, חסמתי את פיו בכובע שלי וחיכיתי. לאחר שהמכונית חלפה רצתי בכל כוחי אל הכוח שהיה לפניי.

כל בוקר, בשווי לאיילת-השחר, הייתי מרווחת למטה ההגנה באיתות מורס, על מספר "הספרים" (גברים) ועל מספר "המחברות" (נשים) שהעברנו בלילה הקודם. אסור היה לי לחתום את שמי על המברקים ששלחתי באלחוט, מחשש שאזוהה ואתפס על ידי הבריטים, שהצליחו מדי פעם לעלות על שידורי המורס שלנו. בחרתי בשם "הדס" כשם הצופן שלי. העייפות מעולם לא הטרידה אותי, למרות השעות הרבות שעבדתי. כל כך אהבתי את מה שעשיתי."

[מאוחר יותר קראה עמליה לבתה הבכורה, הדס.]

אלחוטאיות בארגון ההגנה בעמדת שמירה, עין-חרוד, 1948
צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

לוחם ארגון ההגנה בעמדת שמירה, עין-חרוד, 1948
צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

"בַּחֲשָׁאֵי סְפִינָה גּוֹשְׁשֶׁת" – שחרור המעפילים ממחנה המעצר עתלית:

המעפילים שהגיעו מאירופה (רובם ניצולי-שואה) הושמו במחנה המעצר בעתלית. על נחמיה שיין, איש הפלמ"ח מעין-חרוד, הוטל התפקיד של הכנת דרכי גישה ונסיגה אל המחנה וממנו, ובִּלְיִל הפעולה היה מפקד הכוח שריתק את כוחות המשטרה הבריטיים בתוך המחנה. בין גדרות התיל הסבוכות של עתלית, בין החצרות והצריפים המרובים, נדרשו התמצאות וביטחון מיוחדים כדי להגיע לעמדות הריתוק וההבטחה, והעמדת כל איש במקומו – כל זאת רק לפי עיון מוקדם במירשמים שעל גבי הנייר ובלי להכיר את המחנה תחילה.

עם שחרור המעפילים מתוך מחנה המעצר, היה על נחמיה להובילם אל מקום בטוח, כשהוא צועד בראש. היה זה לילה אפל, רוכסי הכרמל הסבוכים והמסולעים, בשפעת גאיתיהם, הקשו על ההתקדמות. נחמיה הוביל ואחריו צעדה השיירה כולה, נשים, זקנים וטף, בהרגשת ביטחון מלאה – יש על מי לסמוך כאשר נחמיה הולך בראש!

ב־1946, בפעולת "ליל הגשרים", נפל נחמיה, שהיה יתום מאב ובן יחיד לאמו, כמפקד החוליה שפוצצה את גשר הרכבת מעל נחל אכזיב.

זהרה לביטוב הייתה מפקדת כיתה בפלוגת הפלמ"ח בעין-חרוד. במכתב להוריה מ־1.1946 היא כותבת "מי זה סיפר לכם אגדה כה יפה שמקבלים מגפיים? אמנם מי שעובד ברפת או בשמירה מקבל ביום גשם מגפיים. השאר מבוססים בבוץ בנעליים. את אף אחד אין מקפחים, מה שמגיע מקבלים כולם ומה שלא מגיע אין מה לדרוש, כי אין."

ב־1948 נהרגה זהרה, כטייסת תובלה, בהתרסק מטוסה בעמק המצליבה בירושלים.

השבת השחורה

בשבת, (29 ביוני 1946), בארבע וחצי לפנות בוקר, צלצל פעמון הברזל והעיר בבהלה את חברי המשק. החיילים האנגלים פרצו לרפת, היכו את העובדים וסחבו אותם החוצה. כנגד הטנקים הבריטיים, העמידו החברים לרוחב כביש הכניסה למשק, את המכונות החקלאיות. קבוצת חברים התיישבה על האדמה כשהם שלובי-זרוע. המומים במיוחד היו החברים ששירתו בצבא הבריטי, נסערים וחיוורים מעלבון. הטנקים המשיכו לתוך המשק, והחברים עמדו מולם ושרו את "התקווה" ו"תחזקנה" בתחושת גאווה ועצב.

החיילים הפליאו מכותיהם בצעירים ומבוגרים, את הנשים סגרו במכלאות מוקפות בגדר-תיל למשך שעות רבות, ואילו את הגברים, 300 במספר, העמיסו על משאיות ולקחו אל מחנה מעצר ברפיח. המשק התרוקן מהגברים, ומתנדבים רבים מכל חלקי הארץ באו לעין-חרוד לעזור בעבודה. גם הנשים התגייסו למלא את החסר בכל מקום אפשרי.

"וְכִי תָבוֹא שָׁעָה וַיַּעַל עֵיט, וַיֵּד אֹיֵב אֶל הַיָּקָר
חֹמֶתָ אֲנַחְנוּ עַל חֹמַת הַפִּית, וְכָל אֲשֶׁר יָגַע בָּהּ וַיֵּאבֹד."

(יחיאל מוהר)

במעצר ברפיח ישבו החברים משך חודשים ארוכים ושוחררו טיפין טיפין. את חגיגות עשרים וחמש שנה לעין-חרוד, עברו רובם ברפיח. אחד מהם כותב: "בפינתי המבודדת אני מתייחד עם עצמי ועמכן ורואה בדמיוני את חדר-האוכל המואר באור יקרות, עם רב מכונס בו והד של חשבון-הנפש מנסר בחללו."

לצפת *

מ-23.

5.4.41

איש כפר גלעדי מוסר לי שקבל ידיעה מבולשת צפת וזה תכנה.

מסורת נצרת עומדת לערך הפוסים בראש-פנה, עין חרוד, ובסונם.

המודיע על המקומות דרש שיעבירו אליו שוסר בריטי לסטה וחוא יבקר אתו ספר פעמים בעין חרוד ויראה לו את המקום ואת"ב יערך הפוס.

בעין חרוד זה בצריף במרכז הסחנה. יחירי מספר יודעים על המקום.

בסונם זה בצריף בסחנה (צריף בורד)

בראש פנה ליד טלון קטן ע"י בית הכנסת.

הידיעה אומרת שהסוכנות היהודית חושדת שהסודיעים הם

אריה כהן וגרשון ריסוב.

הזהרתי את המקומות הנ"ל.

פלוגות הלילה של אורד וינגייט, אימון בעמק, 1938 / צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

בר גיורא (ברגילבסקי), 1940

שלום לוריא, 1940

ניסן אשכנזי, 1921

יצחק קוגוט, 1948

ציפורה רודנברג, 1942

דינה לצטר, 1937 / צילום: דוד צוקר, ארכיון עין חרוד מאוחד

(-) / צילום: דוד צוקר

ברוריה בן יעקב, / צילום: דוד צוקר

יונה אלברטון, / צילום: דוד צוקר

(-) / צילום: דוד צוקר

הצילומים: ארכיון עין־חרוד מאוחד

הלוחמים לאחר כיבוש הכפר הערבי מזאר, על הגלבוע, 1948

הלל לביא שני מימין, 1948

מלחמת העצמאות

כחצי שנה לפני הכרזת המדינה, ב־ה' באייר תש"ח, פרצו הקרבות. מספר המגויסים שנמצאו מחוץ למשק – בגיוס מלא ובגיוס לתפקידי הביטחון – הגיע ל-164 איש. על הגלבוש היו כפרים ערביים עוינים, ביניהם פקוע, זרעין, נוריס ומזר. בקרבות דמים שהחלו אור ליום ו' 19.3.48 בסביבת המחצבה מול עין-חרוד, נהרגו 7 אנשי-מגן, ביניהם ירובעל לביא מעין-חרוד. שאר הנופלים היו מתל-יוסף, גבע, בית-השיטה וכפר-יחזקאל, ובין הפצועים אמנון אגמי מעין-חרוד.

"הָבֵא בְּרִכָּה לְנִעְרִים – פִּי בָּאָה עֵת.
רְאֵה אוֹתָם שׁוֹתֵקִים וְנִכְוָנִים – וְעֵינֵיהֶם דּוֹלְקוֹת.
רְאֵה, יוֹרֵד הָעֶרֶב, רוּחַ בְּצַמְרוֹת, הָאֶרֶץ מִרְטֹט.
קָרֵב יְהִי הַלֵּיל. וְהָמָּה מַעֲשִׂים מְאֹד." (חיים גורי)

- 25.3.48 הותקפה התחבורה מול זרעין (היום קיבוץ יזרעאל).
20.4.48 הלילה הותקפה זרעין על-ידי כוחותינו. תגבורת רבה זרמה לכפר מכפרי הסביבה. הכפר לא נכבש. לנו היו אבירות.
28.4.48 הבוקר התקבלה ידיעה, כי כוח ערבי בגודל של 500 איש, עלול לתקוף את עין-חרוד הלילה או מחר. אחזנו בכל האמצעים.
28.4.48 גדוד 13 של בני-העמק כבש את 'כוכב הרוחות' והדף את התקפות העיראקים.
29.4.48 בקרב מִזְרַר השתתפו 20 מאנשי עין-חרוד. עופר כרמי נפצע.
20.5.48 עד אשר יפורסמו סימני הזהות של האוירונים, רובאים לא פותחים באש.

מלחמת העצמאות נמשכה כשנה וחצי. רבים מבני עין-חרוד השתתפו במלחמה ושישה מהם נפלו בקרבות: משה שטורמן, ירובעל לביא, משה יצהר, יאיר רוזנבלט, הלל לביא ורפי מלץ. וכדברי אלתרמן: "אֵת הָעוֹל הַפְּשׁוּט כְּעֶפֶר, הֵם נִשְׁאוּ בְּלִי הַבֵּט אַחֲרֶיהָ". הגבול הקרוב, שעבר על רכס הגלבוש, הביא להיערכות מיוחדת במשק: גיוס חברים לעבודות הביטחון, בניית ביצורים, מקלטים וחפירת תעלות, חייב שהבחורות תחלפנה את הבחורים במטבח, ברפת ובשדה. באסיפה הוחלט שכל חבר נותן, בימי החג, שני חצאי ימים לעבודה בביצורים.

הקרבות נמשכו. כדי לפרוץ את המצור על ירושלים נשלח באפריל 1948, הגדוד הרביעי של הפלמ"ח, בפיקודו של יוסף טבנקין ועם קצין המודיעין רפי מלץ – שניהם בני עין-חרוד – לכיבוש נבי-סמואל. הקרב היה קשה וככל שנקפו השעות

הלך והסתבך. האנגלים פתחו עליהם באש מגבעת-הרדאר, ורפי, שנשאר עם חוליה לחפות על הנסיגה, היה בין הנופלים. מתוך דבריו של יוסף טבנקין: "למרות שלא היה לו ניסיון קרבי, ניהל את הפעולה בשקט, בביטחון ובוודאות, וכמפקד נתן דוגמא אישית לחייליו." רפי הותיר אחריו מכתבים רבים, כאשר ברובם הוא מדבר על עמקי-נפשו, אך גם על מעשיו. באחד מהם, ב-12.2.48 הוא כותב לאהובתו: "מרגע שחזרתי התחלתי להתרוצץ הלוך ושוב. עם מעמסה חדשה על הצוואר, והיא – שלושים איש שדאגתם עלי. והכל רק מתחיל, רק מתארגן, וההתרוצצות עצומה היא, והזמן מועט הוא." ובמכתב האחרון באפריל 1948 הוא כותב לה: "ימים ולילות ללא שינה, נדודים וסיורים, 'היתקלויות' ו'מגע', והכל בדחיסות כזו..." האם לרפי מלץ התכוון חיים חפר בכותבו: "הוא אוהב את שלושים טוראיו, בְּשָׂדָה, בְּמַפְקָד־לֵעֵת עָרֵב, בְּמַסַּע הַלִּילִי הַמְּפָרָה, עֵת שׁוֹקֵעַ יָרֵחַ פָּגוּם; אֶת עֵינָיו לְתִהְיֶלָה לֹא יִשָּׂא."

"רבות בנות עשו חיל"

גם נשים השתתפו בלחימה, כאחראיות מטבח בקווים הקדמיים, כאלחוטאיות, ולעתים גם בכוח הלוחם. בתיה גלוברמן נמצאת עם חטיבת "יפתח" בנגב, ליד רוחמה. "ידעתי שהתנאים בנגב יהיו קשים והקשרים עם הבית – בלתי תקינים. אולם הכריע הרצון העז להילוות אל החברים המגינים על הנגב ולעזור להם במידת יכולתי. [...] אודה שלא פעם התגנבו ללבי חששות: איך נעמוד בימי מבחן, כאשר יידרש מאתנו יותר מאמץ? [...] ואז ראיתי מה גדולה הנכונות הנפשית, המסירות הבלתי מוגבלת של הנערות הללו, בעבודה המפרכת במחנה ובמשלטים על הגבעות הקרובות והרחוקות, לכל מקום שנמצאו בו הלוחמים, הגיעו הבנות לעזרה! [...] באחד הלילות הגעתי גם אני אל החברים בקווים הקדמיים. עזה היתה החוויה. [...] הגיחה בלילה לוואדי, ההתבצרות בתוך נקיקי הערוצים, בתוך גיאיות והדממה מסביב. [...] ראיתי את החברות הצמודות אל שפופרות טלפוני-השדה, בציפיה לידיעה מהקווים הסמוכים, ראיתי את עבודת האלחוטאיות, חשתי את רטט האוויר ואת המתח המחושמל בכל."

רחל סבוראי היתה עם הכוח הלוחם, והיא מספרת – "גם עכשיו לאחר הקרבות שעברתי, אני יודעת שהבדירות – להיות נערה יחידה בין הבחורים בקרב – היא הדבר הקשה ביותר בשבילנו". מאוחר יותר, לאחר שנפלו המחיצות, היא כותבת: "באה תחושת האחווה המלכדת של הלוחמים ושוב לא ניצבתי מולם, אלא הייתי עמהם, יחדיו."

הערבות ההדדית שבין הקיבוצים, הביאה את מזכירות עין-חרוד לקבל החלטה: "להעביר אלינו 120 ילדים מכפר סאלד: 50 ילדים בגיל הרך, 40 ילדים בגילים מארבע עד גיל בית-ספר, ו-30 ילדים בגילי בית-הספר. עם הילדים באו מטפלות, אימהות, חולות והוריי-חברים, בסך הכול 160 נפש."

גזיר עיתון מעזבונו של אהרן שמואלי, 1948

עמדה מבוצרת מצפון לבמה, 1948

אימונים בפרדס, גיורא זיבנר מימין וישראל דר, 1947

אימונים בפרדס: עומד יצחק זליגמן, וכן יאיר רזנבלט ואליהו עממי, 1947

מלחמת ששת הימים

מלחמת ששת הימים פורצת ב־5.6.1967, לאחר המתנה של שלושה שבועות מתוחים, כאשר חברים רבים מגויסים לצבא. זו היתה מלחמת בזק, שהביאה להתרגשות גדולה על ההישג הצבאי, אך גם כאב רב, עם היוודע דבר נפילתו של בן המשק, יוסי שילוני.

”תִּחִלָּה בּוֹכִים. / אַחֲרֵכֶּךָ תִּבְכִּי מֵתֶאֱבֹן.
אַחֲרֵכֶּךָ זֻכְרִים דְּבָר אֶחָד וְיָחִיד: / אֶת נְפִילַת הַבֶּן.

וְקָמִים מִן הַפֶּסֶא. וְיוֹשְׁבִים. וְקָמִים שׁוֹב.
וְיֹדְעִים דְּבָר אֶחָד וְיָחִיד: / לֹא יָשׁוּב.”
(אברהם חלפי)

עם תום המלחמה נכונה לילדי המשק חוויה מיוחדת במינה, כאשר טנק סורי הופיע בחצר עין־חרוד.

זיכרון של ילדה בת שש

כתבה רוני צור:

”המלחמה הסתיימה. הקיבוץ נח בשלווה את שעות אחר־הצהריים הרגועות. לפתע נשמע רעש נורא, לא מוכר ואפילו מפחיד. מביתנו בראש הגבעה ראינו על הכביש הראשי בכניסה למשק, טנק. על הטנק כתובת בערבית, מה שהוסיף לחשש. הטנק נסע לאיטו עד למרכז הקיבוץ ושם חנה, בין חדר־אוכל למכבסה. לאחר שהרוחות נרגעו וחברי המשק גילו להפתעתם שהנהג הוא מנחם דן, נהרו חברים וילדים מכל קצווי הקיבוץ לחזות במראה המפתיע. שיחקו וצילמו. חווית סוף מלחמה.”

את סיפור המעשה כתבה אביבה, אשתו של מנחם: ”את הטנק הביאו מנחם דן וגלעד, חברו מקיבוץ מסילות. שניהם שריונרים במילואים, שלחמו בששת הימים בדרום רמת־הגולן. בתום הקרבות מצאו השניים טנק סורי תקוע, שהשרשרת שלו התקלקלה, כאילו חיכה רק להם. הם גררו אותו, תיקנו מה שתיקנו, ניסו להתניע והנה – נוסע! עכשיו היו צריכים לחזור הביתה והחליטו להשתמש בו כטרמפ. התגלגלו בדרכי עפר נידחות – והגיעו.

יומיים עמד הטנק בקיבוץ מסילות ליד מגדל המים. אז הובא בחשאי לעין־חרוד איחוד, לחניה על יד חדר־אוכל והוצב כדי לשמח את ליבם של ילדי המשק.

עומד לו טנק סורי בחצר עין-חרוד, "פרחים בצריח", מתנוצץ באור השמש. שלם על כל חלקיו ואביזריו ונטול תחמושת. בינתיים הודיעו ברדיו שכל מי שלקח שלל כלשהו, ויחזירו בימים הקרובים – לא יירשם הדבר לחובתו וגם לא יועמד למשפט. החליטו מנחם וגלעד שזה הזמן להחזיר את הטנק לבסיס השריון, שהיה אז מול בית החולים "העמק" בעפולה עילית. אלא שבמחשבה שנייה הם קצת נבהלו: בכל זאת מדובר בטנק ולא באיזו מחסנית, אקדח או רובה. החליטו להחזיר אך לא להזדהות. לקראת בוקר, התפתלו בדרכי העמק אל שער נטוש של המחנה. הכניסו את הטנק והסתלקו... כשהסתכלו לאחור, ראו את מפקדי המחנה וחייליו תמהים וסקרנים מאין ואיך צץ לו טנק סורי במחנה... וכך נעלם הטנק כלעומת שבא.

הטנק הסורי של מנחם דן, 1967

מימין חיים מצליח ויגאל נודל, 1967

בחשמליה, מימין ברגילבסקי, דני עוזיאל ויצחק קוגוט, 1967

יואב ברקאי, גשר הפירדאן, מלחמת ששת הימים 1967

צופר זמיר מעין חרוד במפגש צעירי העמק: דיון על הספר "שיח לוחמים", בית אלפא, 1968
צילום: אליעזר סקלרץ (בית שטורמן), אוסף ביתמונה

מלחמת יום כיפור

מלחמת יום הכיפורים הפתיעה אותנו בעין-חרור, כשם שהפתיעה את כל הארץ.

מתוך יומן המשק, על ההתארגנות לשעת חירום

6.10.1973

- * כל האנשים בעלי התפקידים קיבלו הודעות ופועלים.
- * אזעקה — צפירות עולות ויורדות, הרגעה — צפירה ממושכת במשך דקה.
- * בזמן אזעקה — הילדים נכנסים למקלטים. עד כיתה ד' ישנים במוסדות הילדים.
- * נמסרו הוראות מתאימות למטפלות ולאחראים על המקלטים. במקרה של הפגזה או הפצצה, לא רצים למקלט אלא תופסים מחסה במרתפים, בתעלות או מתחת המיטות. הציבור מתבקש לשמור על קור-רוח ולמלא אחר ההוראות.
- * יציאה מהמשק אך ורק באישור הנהלת המשק.
- * ארוחות בוקר וצהריים כרגיל. ארוחת ערב בחדר אוכל בין 16:30 — 17:00
- * עזרה ראשונה במרתף חדר אוכל. אחראים ד"ר ביתנון וצביה לסקי. האמבולנס חונה בסמוך. הציבור מתבקש לעקוב אחר ההודעות בלוח המודעות.
- * החברים מתבקשים עוד הערב לדאוג להאפלה מלאה והורדת חלונות הזכוכית. אם לא ניתן להוריד החלונות יש להדביק עליהם פסי בד.

9.10.1973

בבוקר הרביעי למלחמה העירה אותנו אזעקה. כשלוש שעות ישבנו במקלטים. הילדים קיבלו שם את ארוחת הבוקר שלהם. איבדנו שעות עבודה יקרות. הפתיעה אותנו הידיעה על נחיתת הטילים בגבת. נדהמנו מגודל ההרס. לתשומת ליבנו, אנו נמצאים כ־50 ק"מ מהגבול הסורי. כוח ההרס של הטיל הנ"ל מדהים ואסור לנו לזלזל.

האחראיות על המקלטים חוזרות ומבקשות: המטפלות והתורניות בבתי-הילדים מתבקשות שלא לעזוב את בתי-הילדים לא מאושים, עשרים וארבע שעות ביממה. הבנים משכבת נעורים, כולל בני י"ג, מתבקשים לראות את גדי ויוחאי, מדי ערב, ולוודא היכן הם עובדים. עלולים להיות שינויים בגלל המצב המיוחד.

התחלנו בחפירת שוחות ותעלות באזור ג'. חפרנו עשרים ושלוש שוחות. בדיר וברפת ייצבעו כל הנורות, כדי שאפשר יהיה להאיר את הסככות בלילה. כל מדרכות הקיבוץ נצבעות בסיד לבן למען ייראו בשעות החשיכה. ביום העשירי למלחמה נתקבלה ההודעה על נפילתו של יואב ברקאי, בקרבות רמת הגולן. יואב הותיר אחריו את ליאורה אשתו, בהיריון מתקדם, את ענבר בת החמש ורביד בן השלוש. ביום האחד-עשר למלחמה נתקבלה ההודעה על נפילתם של שלמה שור, בקרבות סיני, ודובי דביר, בקרבות רמת-הגולן.

"תַּיִינוּ עוֹלָיִם בֵּין מָגֵל וּבֵין חָרֵב – תַּיִינוּ שְׂזוּרִים תְּנִיתוֹת וְדָגָן" (יחיאל מוהר)

יוחאי קמחי מספר כיצד נעשה מרכז משק לשנה, עם פרוץ המלחמה: "ביום כיפור, בשעה 14:00 בקירוב, העיר אותי צביקי נור משנת הצהריים ואמר, 'פרצה מלחמה אתה תהיה מֶרְכָּז המֶשֶׁק'. עליתי למזכירות, דן כהן שהיה בתפקיד, אמר שהוא מגויס ובכך הסתכמה החפיפה. הייתי אז בתקופת החלמה לאחר פציעה ועבדתי במוסך. המזכיר יוסי סמילנסקי גויס ובמקומו נקראו מוטקה לבנה ורותי נור המזכירה (שלושתם כבר אינם אתנו). סוכם שרותי ומוטקה יעסקו בענייני החברים ואני במשק החקלאי, כשעל ידי חיים מצליח, סדרן העבודה. רשמנו מי נשאר במשק והתחלנו להתארגן לעבודה בענפים. הענף הבעייתי ביותר היה הגד"ש (גידולי השרה והפלחה). כל העובדים גויסו וצביקי צוקר, שריכוז את הענף, עוד הספיק לעבור איתי על רשימת העבודות הנחוצות, לפני שהצטרף ליחידה שלו.

הסתיו הוא עונה עמוסה ביותר בגד"ש. עמדנו בפני קטיף הכותנה, שהיה אז ענף גדול מאוד, והכנת השרות לזריעות חורף. גייסנו לעבודה את כל מי שניתן. מהוותיקים אני זוכר במיוחד את יעקב ינאי ועילי יחיאלי. במשק שהו אז מתנדבים אמריקאים, שניים מהם לימדתי לעבוד על קטפת הכותנה והם עשו את עבודתם היטב. הרופא, ד"ר משה פרנק, הצטרף גם הוא ועבד בפלחה על טרקטור. עמי שפירא דיֶשֶׁן את השרות לקראת הזריעה וכך הגענו לעונת הזריעה כשהשרות חרושים, מקולטרים ומוכנים. גם ביתר הענפים חסרו חברים רבים ואת מקומם תפסו ילדי הכיתות הגבוהות, מתנדבים ועובדים מזדמנים. כל יום עברתי בין הענפים לוודא שהכול מתנהל כשורה. בהמשך החלו עונות המסיק והקטיף. המזכירות הייתה פתוחה עשרים וארבע שעות ביממה ומדי יום נערכה ישיבה עם רותי ומוטקה. בשבועיים של המלחמה כמעט ולא ישנתי, והרגעים הקשים ביותר היו ההודעות על נפילת שלושה מבני-המשק."

בנין הברית יראב ברקאי
 נפל בקרבות רמת הגולן
 עם ליאון דה לה ילזיס,
 סגן בריקסיר וסנהל'
 עניין כל עניין עין-חרוד

כעס בלוי חי

כח האדם העומד לשרתנו מאפשר בלבד חידו, קיומה ואנה לאספקת מזון מרכז ורוח,
 נלאי חרובת למספר ימים (בהתאם לקבוצת הקיומה). היום והחמשי יונשים בסדר.

עדר הצאן מספיק לרעות בשטחים הרעשי האסל בגובה ובסדר. הורו והאל לקבל חוספת
 מזון מרכז ביום. דמלסות העלז ורדה ונעצרים שורה ביד.

מנה הוריק בדיגים ורעציר. כנשינו נשאים במל ונשלו על עצמם גם את מזנה
 יאנמים כלפתן.

מנה מאחר ששפאית המכורה הורדה ונשינו ביקורים של סנה לבדוק את מצב הברורות
 ואפשריות הרדיה.

כל הצוות נסאר במלואו. משורקים את הניצים לספולת.

מלוח חורשים ומסעקים ומכניס שחיים לזריעה. וואגים להשיג דשנים ובהגותם
 נחליל בריטון. כמר כן הורטנו חורשים בהתאם לעובדים הרדיה.

בנה משורכים בקסיר, ומשפחות מופלות ומכשירים שוקמוריסטים וקוספים חורשים.
 (וכמבן עקב זה ישנם גם נדקים). האתלנו להוביל בוחנה למנפלה. שילכו לצורך קסיר
 700 ד' וריסטו נגד מדיקים.

מלס מספוא זרעו את שפת סלס המספוא כ- 500 ד' ורדלו בהשקיה וברוסס נגד עשבים.

מספוא משורכים בוצקיה מספוא קרבי וכן את המספוא והודפרי.

פרוס קוטפים חצי יום 80 סיגלים, הקסיר חופשי ורדשים כל מאמץ לגייס מכסימום קוס
 בעורים בגיחות הרעשן, הפזי יפה ונדי והקסיר מלקטיבי, מסקים ומכסחים.

דפוס נעשים כל ומאמרים מברור והעובדים לחתוך גירר ולשונקו. מלאי חומר הגלם רב
 והודישה בנולה.

נגרית צומצמה העבודה השבוע עקב חוסר עובדים ומשכנע הבח מקורים לאחר שובם של
 מספר עובדים חיסוך הפבודה החכנה.

בבית ובחבורה הקלנו קצת על סכנת נפוצים והאולען ועם הפירות הטיחות באזורים למעלה
 אפשרנו להם לגדל כמיהם.

שגר נדאג לכך שחוד-האולע יהיה סיודי ואפלה מתאימים בע"י כך ותאפשר
 לחזור לשנות האכילה הדיגיות. נעשה פניה מרכזים לכך חפוצים הודעה ועד אז כמובן
 שנות האכילה נשארות כפי שהן.

ומזכירות זאת באפשרות של רחוקה ופזים והקריגים בכל האפשר אך מבלי לפס
 במידה ובוננות. מסלים בשליכר המחסות המקליות והצירו הדודם.

מאות הדישנות שלום מדיעות על כנפז נשרים באודר, ביט, ובינשה(כן ירבו).
 מרבית ומגוייטים שלנו באים מידות הארבעה יותר אלינו, נפחות מותית וקורם. ורצו
 לצלם להעברת ורשות שלום והבילות.

נעלחו תבולות פי עתיליות. וואת בעזרתן אל בנותנו עד גיל 60 אשר אפר

אפר מסיבת ההודעות

3.3 קריאה 1270/2

3.3 מנהל אפר 2260 פ"ס

2773 3.3 אפר מנהל

2036 3.3 אפר מנהל

2623 3.3 אפר מנהל

2085 3.3 אפר מנהל

04-662249 2999 3.3 אפר מנהל

12.10					+				אפר מנהל
2.10					+				אפר מנהל
3.10				+		+			
5.10		+		+			+		אפר מנהל
5.10		+			+		-	+	אפר מנהל
0.10								+	אפר מנהל
5.10		+		+					אפר מנהל
6.10	+			+	+	+			אפר מנהל

[illegible]

דוד מן בקאיד, ממערב לתעלת סואץ, מלחמת יום כיפור, אוקטובר 1973

דוד בהיר, גדות תעלת סואץ, מלחמת יום כיפור, אוקטובר 1973

”נֵר יְגוֹן – אֵשׁ תְּמִיד”

מספד

השכול מתהפך בגננו כחרב
פוקדנו השכול, בית-אם ובית-אב,
עם שחר יצא נערנו – עם ערב –
בא בקר. תם יום – הוא לא שב.
נולד נערנו בצל הגלבוֹעַ
רחץ נערנו בנחל חרוד,
נערנו שלנו הטוב, הגבוה,
אהבנו עד צחוק ודמעות.
היה נערנו – כצוק הגלבוֹעַ
היה – כמעוף נשריו נאדר –
אמיץ ונועז וגבוה-גבוה
עד אחרון רגעיו מול הצר.
השכול מסתופף בעמקי אהלינו,
היה בנתיבנו השכול פעמית –
נושא בכפיו אל חשכת אבלינו
נר יגון, נר גאון – אש-תמיד.

(משה טבנקין)

נחמיה שיין

בנם של בתיה ואליעזר. נפל ב"ליל
הגשרים" ב-י"ז בסיוון תש"ו 1946,
בצאתו כמפקד פעולת פיצוץ גשר
הרכבת באכזיב.
בן עשרים וחמש בנופלו.

ירובעל לביא

בנם של רחל ושלמה, אח לאילנה והלל.
נפל ב'ח' באדר תש"ח 1948, בקרב
על יד הכפר נוריס שעל הגלבוע.
בן עשרים וארבע בנופלו.

רפי מלץ

בנם של יהודית ודוד, אח לאוריאלה,
רינה, נגה ועמוס. נפל בִּי"ד בניסן תש"ח
1948, בקרב על נבי סמואל.
בן עשרים ואחת בנופל.

הלל לביא

בנם של רחל ושלמה, אח לאילנה
וירובעל. נפל בִּי"ד בסיון תש"ח 1948,
בהפגזה על שיירת העזרה לכפר דרום.
בן תשע-עשרה בנופל.

עמרם ברקאי

בנם של רחל ומשה, אח ליואב וחנה.
נפל ב־י' בתמוז תשי"ד 1954, כחניך
בבית הספר לטיס בחיל-האוויר.
בן עשרים בנופלו.

עמרי אריאב

בנם של ברוריה ודב, אח למנחם, בעלה
של ציונה ואביו של יָרוֹם. נפל ב־י"ט באב
תשי"ד 1954, בהיותו טייס בחיל-האוויר.
בן עשרים ושבע בנופלו.

עודד ליפשיץ

בנם של דבורה ועמנואל, אח לאילן,
יואב, יצחק ואשל. נפל ב־ד' באב
תשכ"ב 1962, בדרך שיבטה בנגב,
בהיותו בסיירת צנחנים.
בן עשרים בנופלו.

דוד (דידי) רענן

בנם של רות ושמואל, אח למיכאל, יאיר
וזהר. נפל ב־כ"ג באייר תשכ"ה 1965,
בהיותו חניך בקורס טיס בחיל-האוויר.
בן עשרים בנופלו.

יוסי שילוני

בנם של צילי ודוד, אח לשמואליק וחגית.
נפל ב־כ"ח באייר תשכ"ז 1967, בקרבות
בג'בל-לִבְנִי שבסיני, בהיותו בסיירת שריון.
בן עשרים וחמש בנופלו.

צבי פרג

בנם של עטרה ונחמן, אח לדני, אמיר,
חיים ויצחק, בעלה של דליה. אבד
במצולות־הים ב־כ"ד בטבת תשכ"ח
1968, בצוללת "דָקָר".
בן עשרים וארבע בנופלו.

אריה גבעול

בנם של חוה ויצחק, אח לשלומית
ואסתר. נפל ב־י"ח בכסלו תשכ"ט 1968,
בעת מילוי תפקידו בחיל-הים.
בן עשרים ואחת בנופל.

יואב ברקאי

בנם של רחל ומשה, אח לעמרם וחנה,
בעלה של ליאורה ואביהם של ענבר, רביד
וטופז. נפל ב־י"א בתשרי תשל"ד 1973,
בקרבות השריון ב־נפח שברמת-הגולן.
בן שלושים ושלוש בנופל.

שלמה שור

בנם של עדינה ודוד, אח לדורון, רחל,
לילך ושחר. נפל ב־י"ד בתשרי תשל"ד
1973, בקרבות חזית הדרום בסיני.
בן עשרים ושלוש בנופלו.

דובי דביר

בנם של אסתר ועזריאל, אח למיכאל.
נפל ב־ט"ו בתשרי תשל"ד 1973,
בקרבות חאן-אַרְנֶבָה ברמת הגולן.
בן עשרים וארבע בנופלו.

גיל קמחי

בנם של חנה ויוחאי, אח ליעל, דורית,
גילה, עפר ודן. נפטר ב־ה' באייר תשמ"ג
1983, בעת שירותו הצבאי.
בן עשרים ואחת בנופלו.

דני זיבנר

בנם של שרה־ל'ה וגיורא, אח לבארי
והגר. נפטר ב־ב' בחשוון תשמ"ו 1985,
בעת שירותו הצבאי.
בן עשרים ותשע בנופלו.

”כִּי מֵיָדִי דְּבָרִי בּוֹ זָכָר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד”

(ירמיהו לא – 19)

אֶאֱמִין גַּם בְּאֵדָם

חברה

1 חינוך

2 ימי פילוג

3 חברות נוער

5 המתנדבים מחו"ל

"חֲנוּךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דָרְכוֹ"

החלוצים, עמוסי מסורת של דורות, מנסים להפוך את עורם ולשנות את סולם הערכים עליו גדלו. עליהם להינתק מההרגלים, למרוד בנוסח החיים הישן, ולברוא עצמם מחדש. כעת, עבודת כפיים, שוויון, הסתפקות במועט וראיית הכלל כקודם לצורכי הפרט – הם בראש סולם הערכים. במשימה זו של **חֲנוּךְ** עצמי, הם דנים ללא הרף, מבקרים את עצמם ודורשים מעצמם להשתנות. "יום אחרי יום, עשור אחרי עשור, קמו השכם בבוקר להשחיז את עצמם למידות החלום שהביא אותם לכאן" כותב אברהם פֶּלְכֵן. הנשים הצעירות, דורשות מעצמן להשתלב בעבודת השדה הקשה ולהיות שותפות בחיים הציבוריים. הן משילות את תפיסות העבר הנשיות, ועוטות על עצמן בגד אידיאולוגי, מתוך כוונה לזכות במעמד שווה לגברים.

לתוך מאבק החינוך העצמי של החלוצים, נולדו הילדים, דור הבנים הממשיכים. "הנוכל להקנות לבנינו את אהבת העבודה, החסרה בטבעיותה גם בתוכנו, את השיתוף בחיים ובחברה?" – שאלו את עצמם. ומה יהא על תרבותם של הילדים ועל עולמם הרוחני? אכן, שאלות כבדות והרות גורל עמדו לפיתחם, שאלות שעוררו ויכוחים נוקבים לאורך שנים רבות.

את התינוקות, מרגע לידתם, שָׁמוּ במשותף, מפאת התנאים הפיזיים הקשים, אך גם מתוך הרצון לתת להם חינוך משותף, ומהכוונה לשחרר את הנשים לצאת לעבודה. בייכוחים על הלינה המשותפת נחשפת שאלה קשה – האם אנחנו ראויים ויודעים איך לחנך את הדור הבא, כך שיהיה שונה מאתנו? והמסקנה – יש להפקיד את חינוך הילדים בידי מטפלות ומורים מוסמכים בעלי־ידע. לא כולם היו תמימי־דעים עם גישה זו. "למה? למה כל זה נחוץ? האם לא הרבה יותר טבעי ופשוט, טוב ויפה היה, לו היו משאירים את הילדים אצל הוריהם? [...] הרי סוף סוף קרוב הילד לאמו יותר מאשר לכל העולם, והיא הרי יכולה לתת לו הרבה יותר" כותב מלץ ביומנו. ובספרו "מעגלות" הוא כותב – "תינוק המובא לבית המשותף הרי אין הוא בא לבדו. בא חברו לפניו ובא חבר לאחריו. עריסתו הקטנה תעמוד בשורה של עריסות, דומות לשלו. מיומו הראשון הרי הוא נמצא כבר ב"חברה" ועליו לעמוד במבחן."

הטיפול בתינוקות דרש ידע, והאימהות הצעירות, המנותקות מאימותיהן, חשו חסרות ישע בתנאים הקשים והמחלות הרבות. מצב זה יצר תלות, כמעט מוחלטת, של האימהות, בממסד המטפל. רות פֶּרֶשׁ (גל) הייתה מטפלת התינוקות בעין־חרוד משך שנים רבות. היא התייחסה לעבודתה זו כמכהנת בקודש. המקצועיות, האחריות

בית התינוקות במעיין חרוד, 1924

ילדי עין חרוד בפתח "מערת גדעון" מעיין חרוד, 1924 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

והמסירות היו נר לרגליה. את סגולותיה של רות כמטפלת, הכירו והוקירו כל האימהות שהפקידו בידיה את תינוקותיהן. "כאם צעירה זכיתי ליהנות מטיפולה של רות וגם לעבוד אֶתה תקופה קצרה בבית-התינוקות", מספרת זיוה אופנהיימר. "עדיין שמורה בזיכרוני תמונתה בסניר צחור ומגוהץ, דיבורה המתון והמסביר וידיעותיה המופלגות, שנבעו מידע ומניסיון רב שנים. לילה אחד חלתה בתי, בת השנה וחצי, וחשה רע מאד ואני נקרעתי בין דאגתי לה ובין חובתי למחלקה האורטופדית בכי"ח, שבה עבדתי. היו אלה הימים לאחר מלחמת יום-כיפור, המחלקה הייתה עמוסה והצוות מצומצם. בשש בבוקר הבאתי את בתי לרות, כי ידעתי שהיא הכתובת היחידה שאצלה אוכל להשאיר תינוקת במצב כזה. רות קיבלה אותה ללא שאלות, כאילו מובן מאליו שמביאים לה, מוקדם בבוקר, תינוקת חולה. נסעתי לעבודה בלב כבד, אבל ידעתי שפתי בידיים הכי טובות."

"קָנָה לְךָ חֵבֶר, וְהָיוּ דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת" (מסכת אבות א')

סיפורה של גננת

סיפורה אָמִי גרדי, ראיינה וכתבה רוני צור

"סיפורו של הגן הקיבוצי שונה מכל גן אחר. ראשית, הגן היה "שייך" קודם כל למטפלת הראשית. ב'גן-ירוק' זו הייתה חוֹנוּנִיָּה, חוה דרודובסקי, וב'גן-כחול' שבו הגננת הייתה רוני נור, הייתה זו רות ליבנה. היות שהחלק הטיפולי והבריאותי היה כולו באחריות צוות הגן, מקומה של המטפלת היה חשוב, וההורים ראו בה את האחראית לביטחוננו ושלומנו של ילדם.

אָמִי שימשה כגננת בשנים 1962-1974. גן-הילדים היה בבחינת צמיחה לתוך החצר הקיבוצית, חברתית ואידאולוגית. הגן התנהל כחלק מהמשק תוך היכרות עם הענפים ועם החברים. בכל שבוע היו הילדים עולים ל"סלע שלנו" שבגבעת קומי, כך למדו את שמות הפרחים וזיהוי עקבות של בעלי-חיים. הטיול לענפים השונים היה לפי העונה החקלאית – תחילת הגן בדיר, עבודת הקטפת בכותנה, קטיפ האשכוליות ועוד. היו אלה טיולי הליכה מרחיקי לכת, בחורף – בבוץ במגפיים, ובקיץ בסנדלים. כמו בכל גן היו פינות משחק ויצירה, אך כאן הכינו את צבעי הידיים בגן, את נייר הציור הביאו מבית הדפוס המקומי, בחצר פיסלו בבוץ ובחימר והייתה גם פינת משק-חי קטנה: בָּרָבָרִים, עז, ארנבות וקיפור... שהיו נתונים לטיפולם של הילדים.

לָאָמִי היו חשובים מאוד השפה, הביטוי, והשיח בין הילדים. לקבלות השבת היה טעם של חלה מתוקה שנאפתה על ידי הילדים, נרות דולקים, ריקוד עם מטפחות ו... חוֹנוּנִיָּה המנגנת על המסרק, שיר של שבת. החגים נחגגו בגן בשיתוף ההורים, כמו גם

גן כחול עם הגננת רותי נור, והמטפלות, מימין רבקה גור-אריה וחווה דרובובסקי. בין הילדים: יצחק צור, חגית שילוני, הלל ליפשיץ, אורי זהרונז, דורון שור, יעל סהר, תמר שמאלי. שנות ה-60

ימי ההולדת, כאשר ילד החגיגה תרם פרוטות לפי מספר שנותיו ל"קופסא הכחולה", קופסת הקרן הקיימת, ואמר "גאולה תתנו לארץ". בט"ו בשבט היה מגיע החבר ארצי לספור יחד עם הילדים, כמה כסף נתרם לנטיעת עצים.

פרק חשוב בחיי הגן היה הלינה המשותפת. המטפלת העירה וארגנה את הילדים לקימה, לשתייה חמה ולהתחלת היום. ההשכבה הייתה בידי ההורים, ובלילה שומרות הלילה הסתובבו בין בתי-הילדים. בכל בית נמצאה קופסת "שמרטף", ואם ילד היה בוכה או צריך עזרה, השומרות היו שומעות ובאות. בעין-חרוד, מימיה הראשונים, היה "סידור" מיוחד של לינת הילדים (בשונה משאר הקיבוצים), ובשנות הגן היו הילדים ישנים בבית ההורים בסופי-שבוע. עם המעבר לכיתה א', עברו הילדים לבית ההורים גם ללינת לילה. לאחר מלחמת ששת הימים, ובמידה רבה בעקבותיה, עברו ילדי הגנים ללינה קבועה בבית ההורים. בעין-חרוד איחוד היו בשיא, שלושה גנים: גן-ירוק, גן-כחול וגן-סגול, ובהם עבדו הגננות: רותי נור, אמי גרדי, דליה שפרן, נעם סמילנסקי ויהודית שני.

בעשרים השנים האחרונות נפתחו הגנים בקיבוץ לקבלת ילדים מהסביבה, וכן לגננות ומטפלות שִׁכְרוּת, דבר המבטא את השינוי בתפיסה האידיאולוגית חינוכית. קבלת ילדים מהסביבה משתנה, לפי הירידה והעלייה במספר הלידות במקום. כיום, בשנת המאה, מספר הלידות במקום נמצא בעלייה.

"אֵי שֶׁם עָמַק בְּתוֹךְ תּוֹכְנוּ, חֲבוּי עוֹלָם מוֹפְלָא שֶׁל יִלְדוֹתֵנוּ
 סְמוּנִים קוֹלוֹת וְוִיכְרוֹנוֹת רְדוּם בְּפָנִים בָּצֵל צְלִילִים
 מְרֵאוֹת רַבִּים שֶׁכָּבֵר שֶׁכָּחֵנוּ אֲתָנוּ הוּא עַד יוֹם מוֹתֵנוּ
 סִפְרֵי פְּלָאִים וּמַגְגִּינוֹת בְּתוֹךְ תְּלִי מַלְיָם."

(אהוד מגור)

בית-הספר

"הָאָדָם אֵינוֹ אֶלָּא תְּבִנִית גּוֹף מוֹלְדָתוֹ" (טשרניחובסקי)

בשנים הראשונות, ליד המעיין, נוצר מעין בית-ספר קטן לילדים שהיו בגילאים שונים. אנשי החינוך היו מהמעלה הראשונה: חיים שפרוני, משה כרמי, שמואל סבוראי, יצחק שוויגר, שושנה צ'נסטוחובה, פרומקה אשר ונטלקה טבנקין. לחלקם היתה השכלה פורמלית, אך כולם באו מתוך גישה חינוכית, מסירות, רצינות ומחויבות לרעיון הקיבוץ. הם עיצבו את חברת הילדים בעין-חרוד על יסודות של שיתוף, עזרה הדדית, עבודת-כפיים, היכרות עם הטבע ויחס ישר אל החי והצומח. הם ייחסו חשיבות לחגים ולטקסים, למוסיקה, לספרים ולמסורת היהודית, לאורה חינוכו. משעלו לגבעת קומי, נבנה בית-ספר משותף לעין-חרוד ותל-יוסף, שברבות השנים הצטרפו אליו עוד יישובים מהסביבה. לאחר הפילוג פרשה עין-חרוד מאוחד והקימה לה בית-ספר נפרד, אך לאחר שנים שבה והצטרפה. ב־ 1964 הוקם, לצד בית-הספר העיוני, גם בית-ספר מקצועי, כדי שכל ילד יוכל למצות את הכיוון המתאים לו.

לאורך כל השנים עמדה בפני המחנכים הדילמה – מה טיב הזיקה הנפשית של דור הבנים לדורות הקודמים, תרבותם ויצירתם. האם יצירת דור חדש, המשתלב במקום ומרגיש קשר חזק לארץ, היא הצלחה, או יש בה סכנה רוחנית? ומה על הדבקות ברעיון הקיבוצי, בערך השוויון? איך מקיימים שותפות, מתוך הכרת השוני, שלא מְצָרה את עולמו הרוחני של הפרט? האם אלה שירכשו השכלה ירצו להמשיך בעבודת-הכפיים, או שמא ייווצרו מעמדות – כמו בחברה הישנה בה מאסו? שאלות רבות וקשות מעסיקות את החברה בעין-חרוד כבר מאמצע שנות העשרים של המאה הקודמת, כאשר המציאות היא המכתיבה את התשובות ויוצרת את השינויים.

"...לפֿעמים אָני עוד חושב ומִרְגִּישׁ,
שֶׁהעוֹלָם נִגְמָר לִי בְקֶצֶה הַכְּבִישׁ,
אוּ בְהֶר שְׁסוּגֵר אֶת הָאֶפֶק מוֹלִי –
בִּינִי לְבִינוּ נִמְצָא כָּל הָעוֹלָם שְׁלִי."
(מִרְיָה מִינְצֵר־יֵעֶרִי)

כתת "הקטנים": מימין עמנואל וחנה ליפשיץ, רנה שץ, שולמית קוקסו, שושנה המורה, משה קוקסו, (-), שנות ה־20

בית הספר, עין־חרוד, ביניהם: משה כרמי, שולמית חדשי, נחום ניצן, יצחק חרמוני, חיים שפרוני, עבריה כרמי, גאולה לויטה, תרפ"ח

סיפורה של מורה

כתבה אראלה ברוידא

"ב-1958 הגעתי לעין-חרוד איחוד בעקבות נישואיי לגדעון ברוידא. המעבר לקיבוץ ותיק כעין-חרוד איחוד, לאחר הפילוג, היה מוזר לי. רציתי קיבוץ רציתי חינוך, אבל לא במשק ותיק ובעל מסורת. זה נראה לי נוח מדי ושונה מהדרך שלי. חשבתי בלבי שלא צריך אותי בחינוך בעין-חרוד ורצוי להשתבץ ביישובי התענך או בבית-שאן, מקום שאוכל לתרום יותר. לא קראתי נכון את המפה. נכנסתי לקיבוץ שנבנה לאחר פילוג מכאיב מאד, שהותיר בצד של האיחוד מעט צעירים (רובם נשארו בקיבוץ המאוחד) והרבה מבוגרים. לא הייתי מודעת לצורך הנואש בצעירים בעלי יוזמה.

מיד בבואי שובצתי בהוראה בכיתות הנמוכות. שאלתי את שפרוני, המנהל, מדוע שובצתי בכיתות הנמוכות? ענה לי שפרוני: אצלנו מתחילים בכיתה ב' ועולים צעד צעד בהמשך הדרך. תשתלבי במסורת שלנו ולכי להסתכל אצל המורה תמר כנעני מתל יוסף, מחנכת כיתה ג', והיעזרי במורות שלנו, לאה גורן ואחרות. למחרת יום ההסתכלות הראשון, תמר, מורת כיתה ג', נפלה למשכב, ואני מוניתי למלא את מקומה. הייתה זו שנת העשור למדינת ישראל, ובית-הספר נערך לתערוכות וחגיגות. איך עושים את כל זה? למדתי את כוחו של היחד ולמדתי להיעזר. כך נהגנו, כל דבר נעשה תוך שאיפה לשלמות. למדתי להכיר את חברת-הילדים הצעירה, שהייתה מורכבת מילדי עין-חרוד איחוד וילדי תל-יוסף. הווייה של לימודים, טיולים לגבעה, שיחות וסיפורים, נעשו בפתיחות, בלבביות ובסקרנות. לא הכרתי כלל יחסים כאלו.

הכיתות הצעירות היו מאורגנות בבתי-ילדים, וכמורה ישבתי מדי בוקר בראש השולחן של ילדי כיתתי, לארוחת בוקר. סיפרנו מעלילות הערב הקודם ובתום הארוחה התארגנו להליכה לבית-הספר המשותף, שבין עין-חרוד לתל-יוסף. היה זה זמן שילדים גם שאלו שאלות אישיות מאד. בצהריים חזרנו לבית הילדים, לארוחה, מקלחת, ואחר-כך הליכה לבית ההורים למנוחה. לנו, המורות והמטפלות, נוצר קשר אמיץ עם הילדים, שמענו את חוויותיהם והכרנו את בעיותיהם.

הפסקתי לחלום על עשייה בתחומי ההתיישבות החדשה, ונשאיתי שנים רבות ומספקות בתחום ההוראה והחינוך, כשאני מצטרפת למסורת החגים והמועדים, שנהגו בעין-חרוד שלפני הפילוג. במשך שנים אלה זכיתי לקבל עזרה אינ-סופית מהמורה לאה גורן והמטפלת תחיה גיארי, עבודה משותפת שהפכה אותן לחברותיי הטובות ביותר. אשריי שזכיתי לעסוק בחינוך בעין-חרוד איחוד."

"הדואג לימים זורע חטים, הדואג לשנים נוטע עצים,

הדואג לדורות מתנך אנשים." (יאנוש קורצ'אק)

חיים שפרוני מעביר שיעור, שנות ה־30

כיתה ה', עם המורה ניצה סמילנסקי, שנות ה־70

החינוך הבלתי פורמלי, החינוך החברתי קהילתי

רוני צור

"הכיתות" – מקום משמעותי בחינוך הקיבוצי, בו מתרכז כל עולמו החינוכי (הבלתי פורמלי) של הילד, תחת קורת גג אחת. בעבר, אכלו במקום זה, נחו, התקלחו, חגגו חגים – שנים בהן היו המורות חלק בלתי נפרד מהצוות הטיפולי.

בשנות השמונים המאוחרות מתחיל שינוי, כאשר החלק הטיפולי עובר ברובו לבית-ההורים, המטפלות משמשות כמדריכות, ולמערכת נכנסים גברים צעירים כמדריכים. שעות הצהריים מוקדשות לפעילות חברתית של משחק ויצירה.

כשאין לימודים, 'הכיתות' פתוחות משך היום ומזמנות יציאה לטבע, התנסות במחנאות, ושהייה בחוץ (פחות טלוויזיה ומחשב). לקראת החגים שותפים הילדים בהכנת הופעות במסיבות המשק: בריקודים, מופע דגלים, תהלוכת נרות, ועוד. מתוך החשיבות להיכרותם עם המרחב בתוכו הם גדלים, מתנסים ילדי הכיתות הנמוכות בעבודה בענפי הקיבוץ. מגיל ברהמצווה, יש לנערים ולנערות מקום עבודה אליו הם מחויבים, הם מקבלים תקציב אישי והופכים להיות חלק מהתרבות המקומית. רק בכתה י"א עוזבים הבנים והבנות את בית-ההורים, עוברים ל'שכבת-נעורים' ומנהלים חיים עצמאיים יותר. המדריכים ממשיכים להיות אחראיים על הפעילות החברתית. בתום השנה האחרונה ללימודים, יוצאים הבוגרים למסע משותף בחו"ל, שאחריו יתפזרו כל אחד לפי בחירתו, מי לצבא ומי לשנת שירות.

החינוך החברתי-קהילתי מכיר ומקרב את ילדי הקיבוץ לקהילה בה הם חיים. הבחירה אחרי השירות הצבאי בידיהם, אבל את הרקע, ההיכרות והאהבה למקום, הם קיבלו בשנות התבגרותם, לא בכפית, כי אם בכף גדולה ועמוקה.

"חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דָרְכּוֹ, גַּם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה" (משלי כ"ב ו')

כך היה – מתוך היומנים

1925 — בבתי הילדים הצפיפות גדולה מאד. בבית התינוקות הילדים ישנים שניים במיטה. החדשים אין להם מיטות והם סודרו בארגזים. הגדלת מוסדות החינוך הינה שאלה דחופה ביותר.

8.3.1926 — בבתי ג.פ.ת. ישנם מקרים רבים של התקררות, בעיקר מפני שההורים לוקחים את הילדים הביתה, בשעות הערב הקרים. הובטחה אספקת בשר לילדים פעמיים בשבוע, וגם ביצים וחמאה. יצקו רצפה במקלחת הילדים.

- 11.7.1926 — ביום ראשון הוסר ההסגר ממוסדות הילדים. ברגע שנודע הדבר במחנה,
- סודרה תהלוכה לקבלת פני המשוחררים. התהלוכה נסתיימה בשירה וריקודים בחדר האוכל לקראתם. הפגישה הייתה רבת שמחה והמולה
- 22.4.1936 — מיום א' חייבים כל הילדים במנוחת הצהריים, המפר את המנוחה ייענש.
- 1937 — אי־ציות מצד קבוצת ילדים מכיתות ז'־ח' למורה שפרוני בליל חגיגת הקציר: ב־1 בלילה בזמן הריקודים, דרש שפרוני מהילדים ללכת לישון. קבוצת ילדים המשיכו בריקודים. הוחלט להוציא את הילדים הללו למשך יום שלם מבית־הספר.
- 6.1.1939 — יש החלטה על אי־עישון, מבקשים מהחברים לא לתת לנוער סיגריות.
- * 1952 — מסיבת פרידה לילדי "קורת גג", ילדים מהמעברה, ששהו אצלנו כ־4 חודשים. בשם העולים הצעירים בירכה דליה שיקארג'י [מחברת הנוער "הבבלים"]: "שתשובו להוריכם בריאים. אנחנו מצטערים שאינכם יכולים לחיות אתנו יחד בעין־חרוד. שתגדלו ותלמדו ותבואו לעי"ח לבנותה". בשם כיתה ב' ברכם מיכאל דביר: "שתרגישו את עצמכם טוב במעברות, כשם שהרגשתם את עצמכם טוב בעין־חרוד".
- 5.5.1954 — חנוכת פינת החי על שם משה כרמי. באחד במאי 1954, התקיים טקס העברת החיות לביתם החדש. עבריה כרמי גזרה את הסרט וקהל המבקרים הרב פרץ לפנים החצר, לראות את הכלובים הבנויים והנוחיות הרבה לחיות ולציפורים.

* **רבקה א.** — "בגורלי נפלה ילדה בת 9 שנים, בביתה אין לה אם, אלא אם חורגת, אב, אחים ואחיות. הילדה אינה שקטה, ופרובלמאטית מאוד. אמרה שאינה רוצה לגור בקיבוץ, כי פה יש אמא ואבא רק לילדי הקיבוץ. לא קל היה להשכיבה באותם ערבים, הייתה בוכה, והתגעגעה למשפחתה. במשך הזמן למדה להתרחץ, ללבוש פיז'מה והתחילה להתפנק לפני כמו לפני אמא. [...] ילדי המעברות מעירק שהתחנכו אצלנו, היו דומים בכל לילדינו: הם אכלו יחד, ישבו מעורבים בתוכם ושיחקו מן הבוקר עד הערב במשחקיהם. בהגיע זמן נסיעתם, לא רצו לנסוע מכאן."

מנוחת צהרים, שנות ה־30

המטפלת בסינר לבן נחמה אלברטון, שנות ה־50

הילדים הצעירים בלימוד בחיק הטבע עם פרומקה אשד, שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

חג הביכורים, שלישית מימין חנה בלוק, שנות ה'20

נקיון שולחנות האוכל לאחר הארוחה, מחזיק במטאטא הדר קמחי, שנות ה־30

שיעור גיאוגרפיה, שנות ה־30

המורה משה כרמי עם תלמיד צעיר, שנות ה־30

מימין: עובד מיכאלי, דרורה מחניימי (-), 1936 / צילום: יעקב בן דב, ארכיון עין־חרוד מאוחד

הורים וילדיהם על מדרגות בית הילדים, ביניהם ציפורה ורמי דור, חנה וצביקי צוקר, ורדה ובני אופנהיימר, רבקה ורמי רימון, רחל ויואב ברקאי, פאולה ואמי בוכנר, רבקה (גרס) ורמי רימון, דינה ואלכס ברוידא, ד"ר ריטה קלנר, 1941

פירמידות, חברת הילדים, 1950 / ארכיון עין חרוד מאוחד

רחל שטנר, תמה רפאלי, נחמה דובי, דבורה בראילובסקי, נירה הרמן, שנות ה־40 / ארכיון עין־חרוד מאוחד

ידידה מרגולין, זיוה פיקוס, ציפי אשכנזי, שנות ה־40 / ארכיון עין־חרוד מאוחד

גן הילדים, משמאל: מיכל יסעור, יעל סהר, מרים קוגוט, דליה ירון, זהר זמיר, שנות ה־50

גן הילדים, מימין: חוה מאירי, מרים קוגוט, שנות ה־50

גן ירוק, 1976, בין הילדים יורם ברחיים, גבי פלס, יעל לצטר, עמוס בן רפאל, גל שביט, עינת שינמן, יעל צור, נגה (כהן) אמיר, דן שביט, יובל פרג, הראל גל, עופר זהבי, אוריה גל, קרן זהרוני, שביט דן

ילדי גן כחול, 1981: משמאל לימין: עמרם הן, שחר דורון, עמיחי הד, הגר דגן, אורלי פורת, נעם יסעור, עדי גרינגס, מעיין לסקי, אור זהרני (-), עירית קיי, שי רגב, אחעד רענן, עופר דגן, ליאור מאירי, (-) / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

כיתה ב', 4-1953, המטפלת (מימין) דבורה ל' ליכשיץ והמורה שונמית גור-אריה, בין הילדים: אריה גבעול, זאב מינץ, (-), צפריה קורן, חדוה פז, הניה רפאלי, נעמי נשר, יעקב שנוף, מירי כהן, שארי ברוידא, לאה עזריה, יואב צור, דני אמיר, גדי גל, גבי דגן, משה יסעור, טוביה מורג, עודד, הדס לוי, אליהו בך-גור

הגנת דליה שפרן, בין הילדים: יפתח צור, ליאור שפירא, ליבי אופנהיימר, קרן לבני, גולן מן, הדר יונתני, איל רון, סיני בהיר, ליעד שגיא, תמר בר חיים, לי מאור, דין לצטר, גל בן אנוש, שלו איצקוביץ, אורי אריאב, ברקן צפדיה, אורי נוי, נילי רפן, הגר ברעם

יעל צור בהצגת תיאטרון בובות, שנות ה־80 / צילום: אילן צור

גן ירוק עם הגנת אמי גרדי והילדים דלית נור, איריס כהן, עמית רגב, יפעת כהן ונגה שני, 1969

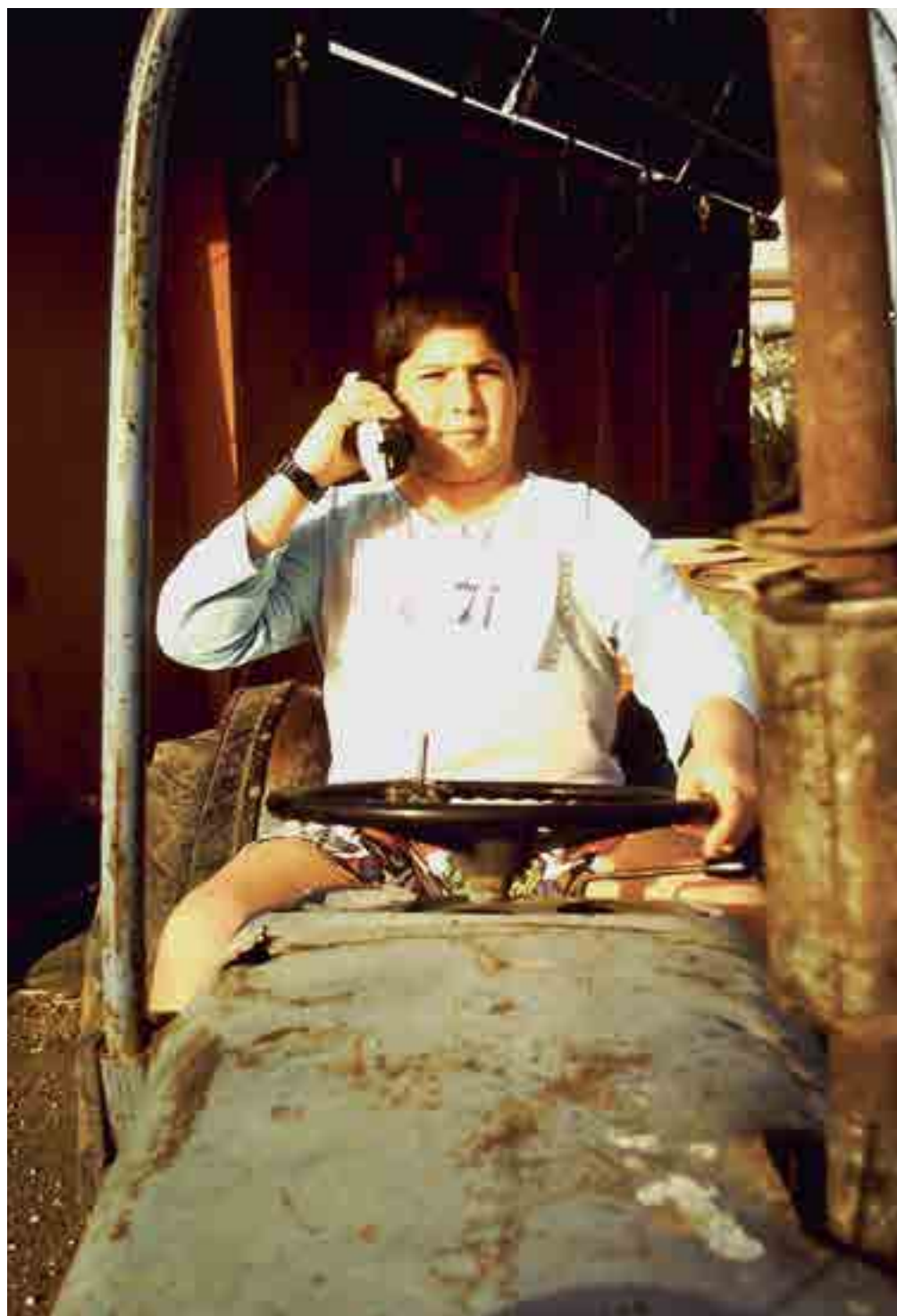

גן כחול 1987, סיני בהיר, הדר יונת, מיקי אברהמי, תמר ברחיים, לי מאור, יוני סולרז, סיון דור, ירון מן, יפתח צור, ליבי אופנהיימר, הגר ברעם, מיה הראל, יאיר נוי, רהב שפירא

דליה שפרן עם ילדי הגן בטיול לשדה, שנות ה־80

ניר כהן, 1989

ילדי דה"ו, 2021, מימין: יהל סמילנסקי, הילי רון, שיר שובל-סרבסטיין, עוז דור-טוכמן / צילום: טלי בן דור

ילדי דה"ו, 2021, מימין לשמאל: מור פיין (עם הגב), מעיין פטרו, ניצן מאור / צילום: טלי בן דור

סיגל דנציגר, כנס י"ב (טיול אופניים), 1985

שרון צוקר, כנס י"ב (טיול אופניים), 1985

ברק זהר, כנס י"ב (טיול אופניים), 1985

ניצן שפירא, שכונת הנעורים, 1985

מעלה גלבו, האוטו התעייף, דוחפים צפריר פלס, עמיר פיין, יוסי שילוני, חן צימרמן, משמאל אלון אופיר, 1991

טיול בגליל, מימין רן פלג, יפתח צור, ירין דורון, ארד ארצי, 1999

פרשת עין חרוד, העולם הזה, שער מגזין, 15.1.1953 / ארכיון מקוון העולם הזה

פֿוּחַה שֶׁל מַחְלֻקַּת – יָמֵי הַפִּילּוֹג

“הָיָא פֿאַמוֹנֵי יוֹדֶעֶת הַיֵּטֶב כִּי גַם בֶּה לֹא יִחַדֵּל תְּקִיטוֹב
וַיִּהְיֶה בֶּה סְגִיטוֹת־מְרִיכָה לְעַת בְּרִית בֵּין תְּלוּץ לְתְלוּץ.”
(נחן אלטרמן)

כבר בשנותיה הראשונות סבלה עין-חרוד מפילוגים ומתחים אידאולוגיים. חברי גרוד העבודה שייסדו את הקיבוץ, התפלגו ב-1923, על רקע מחלוקת רעיונית, ועברו בחלקם לתל-יוסף, ו'חבורת העמק' שהצטרפה לעין-חרוד מילאה את השורות. ב-1926 מתחולל פילוג בגרוד העבודה בארץ, ואנשים מעין-חרוד ותל-יוסף עוזבים בייאושם את הארץ ומקימים יישוב חקלאי-שיתופי בברית-המועצות, בשם 'ז'יה נז'כה' (דרך חדשה). בראשם עומד מנחם אלקינד, מבכירי הגרוד. באותם ימים קשים הגיעו לעין-חרוד בן-גוריון, ברל כצנלסון והרצפלד, ומשך שלושה ימים של דיונים ואסיפות, ניסו ליישב את המשבר. הייתה חרדה, כי אם עין-חרוד תיפול, תיפול איתה התנועה כולה.

ב-1929 עוזבת את עין-חרוד קבוצת חברים, הרוצה חיים חקלאיים עם חיי משפחה פרטיים, ומקימה את כפר-רויתקין.

ב-1951 מתחולל קרע בתנועה, שמביא לבסוף לפילוג קשה במיוחד, היות והמנהיגים של שני הפלגים הם חברי עין-חרוד. דורסיני כותב לטבנקין: "התבערה אחזה בעשרות משקים בקיבוץ המאוחד, והפילוג חודר גם לתנועת-הנוער שלנו ולבית-הספר והוא מרעיל את נשמותיהם הרכות של ילדינו, שהם עתידנו ותקוותנו. מקשיבים הם לוויכוחים שלנו, ויודעים היטב מה נעשה בין המבוגרים. לא נוכל לרמות אותם לאורך ימים." דורסיני, חלוץ בנשמתו, הוגה רעיון להקמת קיבוץ חדש בנגב. הוא פונה לטבנקין, ללביא ולבסוף לבן-גוריון – אך נענה בשלילה. בן-גוריון כותב לו "יש לשמור על עין-חרוד כעל בבת-עין".

היות ומרכז התנועה הרעיוני היה בעין-חרוד, הקרע החברתי היה נורא. אחרי הרבה מאבקים הוחלט כי אנשי מפ"ם יישארו בנקודה הישנה, ואנשי מפא"י יבנו קיבוץ חדש – "עין-חרוד איחוד". נדרשו תעצומות נפש ואמונה חזקה כדי שאפשר יהיה לבנות משק חדש לאחר הקרע המר. עמדו לה לעין-חרוד אנשי חזון ומעשה, שלא נרתעו מהקשיים והמכשולים. בעבודה עקשנית ומסורה, בניהול מפוכח ומאוזן של הפעילות המשקית והכספית, הוקם משק מבוסס ויציב.

ימי פילוג

סיפורו של דודל'ה (דוד דר)

"הפילוג האקטיבי הראשון בתנועה, נוצר בעין-חרוד. כל צד ניסה להשתלט על נכסי המשק. בדיר, למשל, נלקחו כבשים על ידי הצד השני והוסתרו בקיבוץ מחניים. רובל'ה רייכנשטיין, שהכיר את כל הכבשים באופן אישי וידע את מספריהן בעל-פה, נסע לשם, זיהה את הצאן האבוד והחזירן הביתה. אנחנו לעומת זאת הסתרנו כבשים בקיבוץ אחר...

שיכון וותיקים, שבדיוק אז הסתיימה בנייתו, היה גם הוא לזירת קרבות ומאבקי-כוח. כשהתגלה ניסיון ההשתלטות של הצד השני על הבתים הריקים, צלצלו בפעמון, האנשים נזעקו ופרצה תגרה, שגם המשטרה התערבה בה. מחשש עינא בִּישָׁא (עין הרע), נערכו חלק מהאסיפות של "האיחוד", בתל-יוסף. מהצד השני נשלחו "מרגלים", וצעירי ה"איחוד" עמדו על משמרתם כדי לתפוס את מאזיני הסתר.

כשהתחילה מגמת הפילוג, אני התגייסתי והייתי רחוק מהנעשה במשק, אבל הפילוג הגיע עד אליי לחיל-הים. בעין-חרוד ערכו מפקד למנות מי נמנה על איזה צד. בספירה זו לא נפקד מקומם של החיילים. וכך, יום אחד הגיע אבידן, בבגדי עבודה, כדרכו מימים ימימה, למחנה השיטת בעתלית, כדי להחתים אותי על חברות ב"איחוד". הש"ג בשער עצר אותו וסירב להכניסו. "אתה תגיד לי?!" הרעים עליו אבידן את קולו, "אני הייתי בתל-חי!" דחף את השומר ונכנס קוממיות. במחנה הגיע ליוחאי בן-ננון (בן עין-חרוד), המפקד, ודרש לראות את דודל'ה. איני יודע איך הוא שכנע אותו, אך יוחאי, שהכיר אותי רק כ"דר", שלח חייל להוציא אותי מהמים... אחרי זמן הגיע גם יוספל'ה טבנקין כדי להחתים אותי על הצד שלו, אך נאלצתי לאכזב אותו.

המעבר למשק החדש ארך כשש שנים. בזמנו היה זה מהלך נועז, שדרש אמונה וביטחון, שיש בכוח ה"איחוד" לבנות משק חדש ולשקם את החברה הפגועה מהפילוג. תפיסה שהוכיחה את עצמה לאורך השנים מאז. המשבר העמוק הוליד תנופה גדולה ונבנה משק חדש שנוהל בשיקול דעת כלכלי, על פי היכולת. כיום, הכול נראה לי שטות גמורה. פנאטיות של מנהיגים בעלי "חצרות", וחסידיים עיוורים שוטים. בנוסף לקרע החברתי, המצב הכלכלי היה קשה וצעירים רבים העדיפו לעזוב.

עם זאת, היחסים האישיים עם בני כיתה וחברים אחרים, נשארו טובים. כיום אנו נפגשים על ראש הגבעה, שותים תה, מספרים סיפורים חדשים וישנים ונהנים יחד מנוף העמק היפה שלנו."

מיומנה של שרה'לה גולן

מתוך החוברת לזכרה

"בת 13 הייתי כאשר ניתנה יריית הפתיחה "לפילוג"... היו אותות באוויר, ויכוחים, אלימות מחלחלת. [...] הייתה הרגשה מבשרת רעות... ואני ילדה בת 13, בראשית התבגרותה, מחפשת זהותה, מוצאת עצמה יום אחד בעין-הסערה... משהו זע בתוכי, כאב עמום, תוהה, מבקש להבין. [...] ובתוך הסערה הסוחפת נמצאים גם הורי ואני איתם, בעל כורחם, בעל כורחי... ואבדה השליטה והדגלים מתגבהים והספינה מיטלטלת. בין הורי הייתה מחלוקת. האומנם אידיאולוגית? האמנם חברתית? אך שלמות המשפחה חשובה מכל. ונפלה החלטה – עוברים ל"איחוד". ואני נתלשת מבני כיתתי, מחברותי, מכל המוכר והיקר לי והולכת בעקבות ההורים. [...] תוך זמן לא רב משתנה כיוון הרוח. האב, הסטליניסט בכל מאורו, לא מוצא את מקומו ויחד עם אימא (למען שלמות המשפחה) – חוזרים למאוחד. אני לא עומדת בטלטלה, מבקשת לעתור ולהישאר. [...] סטאלין לא מוכר לי עדיין. עבורי זה פשוט עניין קיומי. לא מסוגלת להיתלש בשנית. זו מלחמת ההישרדות שלי [...] במלחמה הזו אין מנצחים. היא מותירה אחריה אנשים ומשפחות, פגועים ומושפלים, קרועים... משהו יקר, אהוב ובטוח נלקח ללא שוב. תחושת אובדן."

"זה לא הָיָה אֲשֶׁר בִּינֵנו

זֶה לֹא הָתָהוּם אֲשֶׁר בִּינֵנו,

זֶה לֹא הַזְמָן אֲשֶׁר בִּינֵנו

זֶה אֲנִי שֶׁבִּינֵנו אֲשֶׁר בִּינֵנו."

(לאה גולדברג)

אידיאולוגיה וגסטורולוגיה

מספר ד"ר דניאל רייס

רופא צעיר בן 26 עולה חדש מדרום אפריקה, שהעברית עדיין לא שגורה בפיו, נשלח ב-1956 על-ידי קופת-חולים כללית, לשמש כרופא בקיבוץ עין-חרוד. הקיבוץ עדיין נחשב אז ליישוב ספר חלוצי, כי גבול ממלכת ירדן היה ממוקם ממול, על פסגת הגלבוץ. שלא בטובתו, נקלע הרופא הצעיר לעין-הסערה של הפילוג, שאת תוצאותיה חווה לראשונה בחדר-האוכל החצוי. וכך סיפר:

"כל יום לאחר סיום עבודת הבוקר במרפאת "גלביץ", ששכנה בחצי הדרך בין עין-חרוד לתל-יוסף, הגעתי לחדר-האוכל בעין-חרוד לארוחת צהריים. ואיזה פלא! בחדר-האוכל, הסועדים ישבו משני צדי המעבר המרכזי, ותפריט הארוחה של כל צד היה אחר. לגמרי במקרה, הארוחות שהוגשו בצד ימין של המעבר, נראו לי בדרך כלל טעימות יותר.

כעבור שבוע ימים מיום הגעתי, בשעת ערב, שמעתי דפיקה על דלת חדרי ב"מלון" (המלון של אוטיה). בפתח עמדו חברי משלחת מהקיבוץ, שאחד מהם שימש כמתורגמן מעברית לאנגלית, כי העברית שלי עדיין הייתה חסרה מאוד.

דורסיני, שהיה מזכיר עין-חרוד איחוד, הסביר לי שחברי המשלחת שבאו לכאן הם כולם חברי האיחוד ויש להם בקשה גדולה: הם מבקשים שלא אזדהה רעיונית עם אף צד, אלא אחרי שאשהה בקיבוץ כמה חודשים. הם התרשמו שאחרי שהות קצרצרה של שבוע ימים בלבד, אני מזדהה רעיונית עם הקיבוץ המאוחד ולא עם האיחוד. הם שמו לב שאני מתישב בחדר-האוכל באופן "הפגנתי" בשולחנות של הקיבוץ המאוחד ואף פעם לא בצד של האיחוד. לא הבנתי דבר וחצי דבר ממה שהם ניסו להסביר לי, אבל עניתי למתורגמן שאני יושב בצד ימין מפני שהאוכל שם נראה לי יותר טעים, ומבחינתי אין שום משמעות אחרת לסידורי הישיבה בחדר-האוכל.

מובן שבמשך הזמן למדתי את משמעות הפילוג הרעיוני שהפריד בין חברי הקיבוץ. הלהט האידיאולוגי היה כה אובססיבי וקיצוני שהביא לגילויי התנהגות מגוחכים, משפחות נקרעו לרסיסים וחברים הפכו לאויבים. חלפו שנים עד שהחולי המטופש הזה נרפא, ואני בינתיים, הכיתי שורשים באדמת העמק מול הגלבוץ."

עין-חרוד

העולם הזה, מתוך כתבת שער, 15.1.1953 / ארכיון מקוון העולם הזה

היה זה יום ראשון, 15 בינואר, כשנערכה תחרות ספורט בין תלמידי התיכון העברי (10-12) לבין תלמידי התיכון העברי (10-12) בבית הספר העברי. התחרות נערכה בשטח הפתוח, ובהשתתפות תלמידי התיכון העברי (10-12) ובתלמידי התיכון העברי (10-12). התחרות נערכה בשטח הפתוח, ובהשתתפות תלמידי התיכון העברי (10-12) ובתלמידי התיכון העברי (10-12).

היה זה יום ראשון, 15 בינואר, כשנערכה תחרות ספורט בין תלמידי התיכון העברי (10-12) לבין תלמידי התיכון העברי (10-12) בבית הספר העברי. התחרות נערכה בשטח הפתוח, ובהשתתפות תלמידי התיכון העברי (10-12) ובתלמידי התיכון העברי (10-12).

הקמת עין־חרוד איחוד, שנות ה־50 / צילום: יופ (גלזל) גל

חברות הנוער

"קבצותים מִיִּרְכָּתִי אֶרֶץ" (ירמיהו ל"א ז)

מראשיתה, ובמשך עשרות שנים, הייתה עין-חרוד בית לקבוצות נוער-עולה ונוער ישראלי במצוקה:

- * קבוצת הכשרה של "הנוער העובד" – בעשור הראשון להקמת עין-חרוד.
- * חברות נוער א' ב' ג' ד' מגרמניה ואוסטריה – בעשור השני.
- * ילדי טהראן (מרץ 1943); הקבוצה הסורית; "ילדים עולים"; "איתן מגשימים"; חברת-נוער ה' מהונגריה, רומניה ועירק; חברת-נוער ו' מרומניה ופולין; חברת-נוער ז' מבלגריה; חברות-נוער ארצישראליות א' ו-ב' – בעשור השלישי.
- * הכשרת נוער עובד; הכשרה צעירה; הכשרה צעירה ב'; ילדי מעברות; נוער עולה מבבל (עירק); גרעין מצרי; נוער עובד א'; נוער י"א "גדעונים"; נוער י"ב "מצדה"; גרעין "צל-צח"; גרעין "דרור"; נוער י"ג "שחר" – בעשור הרביעי.
- * נוער עובד ישראלי; חברת נוער "לפיד"; נוער חדש; חברת נוער "למרחב"; חברת נוער "טירן" – בעשור החמישי.
- * חברת נוער "כפיר" – בעשור השישי.

חברות הנוער שהגיעו לעין-חרוד באו מרקעים שונים, ונבדלו בגיל ובארצות מוצאן, דבר שהשפיע על אופן קליטת הנערים והנערות. חלקם השתלבו בחברת הילדים ובבית-הספר המשותף, וחלקם נשארו במסגרת נפרדת. היות ובעין-חרוד מתקיימת לינה משפחתית, ממילא חברות הנוער התגוררו בנפרד. הרבה רצון טוב ליווה את קליטתם, אך אין ספק שלמרות זאת נעשו טעויות, לעיתים מחוסר רגישות ולעיתים מחוסר ידע כיצד נכון לנהוג. ובכל זאת, הייתה יד מושטת לעזרה ולב פתוח לקבל.

"אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה"

ראיון עם חנה מינץ 28.1.2011 – חברת נוער ד' (80 לעין-חרוד)
 "בימים אלו מלאו שבעים ושתיים שנים לבואי לעין-חרוד. ב-5 לפברואר 1939, יצאנו מגרמניה עם קבוצת עליית-הנוער האחרונה שהורשתה לצאת מגרמניה.
 בתחילה לא היה מקום להלין אותנו. חברת נוער ג' גרו בבתים מסודרים על דשא הדקלים. את נוער ד' שהגיע אחריהם חילקו בין המשפחות, שהייתה להם מיטה נוספת בחדרם, והסכימו לקבל אליהם נער או נערה. רק אחר כך בנו צריפים גם בשבילנו. מעבר למהפך העצום שעברתי – הסתגלות לחיים חדשים וזרים לחלוטין – הרשימה

אותי ביותר הפגישה עם חברי עין-חרוד, שהעמידו את השיתוף ואת העבודה בראש סולם הערכים החברתי. התרשמתי שחיים כאן אנשים מיוחדים שעובדים קשה, בלי חשבון ובלי תמורה, ועוד מוכנים להתחלק במעט שיש להם אתנו, שבאנו זרים.

אני סודרתי לעבודה בכרם וזכיתי לעבוד עם חבורה נהדרת ומשעשעת: פינקלשטיין, אדלשטיין, טייך, לני מן, סוניה ארגמן ורחל רוזנפלד. בכרם עבדתי בהכֶּרֶךָ, בזמירה, בבציר ואפילו קיבלתי "קידום" ועבדתי באריזה (!). בהפסקות הצהריים התנהלו ויכוחים פוליטיים ומקצועיים בערבוביה. כולם חיכו בקוצר רוח לארוחת-הצהריים, שהובאה בעגלה רתומה לשני סוסים ונהוגה בידי קורז'יץ (שלמה קורן).

המפגש עם הנוער המקומי לא היה מרנין במיוחד. לנו היו המון רצון ונכונות להתקרב, לזכות בידיים מושטות. רצינו הרגשת שייכות, להיות עם ובתוך כמו כולם, מעורבים ומתקבלים, וזה לא הלך.

אפשר לומר דברים רבים על חיי בעין-חרוד, אך החשובים ביותר הם אלו: כשבאתי לעין-חרוד החיים היו קשים, אך עם הכאב והקושי הכרתי שיש במקום הזה אנשים מיוחדים ורוח מיוחדת. בזכות ההכרה הזו מצאתי את הכוח להתגבר על הקשיים, להמשיך ולמצוא טעם בחיים הקיבוציים, חיים שקסמם לא פג.

"צִיּוֹן הָלֵא תִשָּׂאֲלִי לְשָׁלוֹם אֲסִירָהּ, / דּוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמָהּ וְהֵם יִתֵּר עֲדָרָהּ?

מִיָּם וּמִזֶּרֶחַ וּמִצָּפוֹן וּתְיִמָּן, שְׁלוֹם / רְחוֹק וְקָרוֹב שְׂאִי מִכָּל עֲבָרָהּ."

(ר' יהודה הלוי)

ה"גדעונים"

סיפורו של יעקב כהן, חברת נוער י"א

"מכל ה"גדעונים", אומר יעקב כהן, "חזה ואני נשארנו בעין-חרוד והקמנו כאן את משפחתנו. רצינו להיות בחברה ערכית ושיתופית עם אנשים שהאמינו בקיבוץ. הגענו לעין-חרוד בשנת 1953 בעת הפילוג הגדול. ילדים צעירים בני 14, מכל קצוות תבל, קיבוץ גלויות תרתי משמע. חֶלְקֵנו הוצאו מהמעברות של שנות ה-50' וחלקנו באו ישירות מהאנייה. ערב רב של תרבויות ומנהגים.

חינו במסגרת נפרדת מבני גילנו במשק, ללא משפחות מאמצות, דבר שהחרף את תחושת הזרות. בעיני בני-המשק נראינו מוזרים, ואנו באופן טבעי רצינו להידמות להם – להיות צברים. סדר היום שלנו כלל ארבע שעות עבודה, ארבע שעות לימודים ופעילויות חברתיות. הקמנו וועדות: חברה, תרבות, סידור-עבודה וחגגנו מדי שנה את יום בואנו לעין-חרוד. עבדנו בכל הענפים, אני נכנסתי לחשמלייה ועבדתי עם הוותיקים. החברים המבוגרים קיבלו אותנו יפה והיקנו לנו ערכי עבודה ושיתוף. בקטיפי

חברת הנוער "הגדעונים". המורים: אהרון חרמוני (שורה שלישית רביעי מימין), מנחם גולן (יושב משמאל) ועמליה שמאלי (שורה עליונה שלישית משמאל). המטפלות: ורדה אופנהיימר (שורה שלישית מימין) וציפורה דור (שלישית משמאל). החניכים: יעקב כהן (במרכז שורה עליונה) וחווה כהן (שורה שלישית שנייה משמאל), 1953

חברת הנוער "הגדעונים" עם המאמנת רות (בריגר) דגן, 1953

בפרדס התגאינו במילוי מכסות יותר מבני המשק. המורים שלנו היו מנחם גולן, אהרון חרמוני ועמליה שמאלי. והמטפלות, ורדה אופנהיימר וציפורה דור. אני זוכר את כולם בהערכה רבה. נשארנו בקשרים טובים גם בהמשך חיינו בעין-חרוד. עם עמליה טיילנו בכל הארץ, ולמדנו לאהוב את הארץ דרך הרגליים. עד היום כשאני נפגש עם חברים מאז, אנו זוכרים את חברת הנוער כתקופה מכוננת בחיינו.

חברת נוער "לפיד"

שרה'ה גולן ראינה את דליה שגיא ב־1984. חמישים שנים לעליית הנוער "מפגש ראשון. התלהבתי, חשבתי שאני מגיעה לגן-עדן. עין-חרוד מילאה את כולי, הכל היה ירוק, בתי "חברת הנוער" היו למעלה. והכי שמתי לב שאנשים הלכו בלי תיק, עם נעליים שטוחות... כיסים שטוחים. כילדה הייתי תמיד עם תיק והאנשים סביבי היו עם כיסים תפוחים, בתיק תמיד היו מסמכים. השארתי מאחורי עולם שרציתי להשתחרר ממנו. ברגע הראשון רציתי ליהנות מהכל, חששתי שיחזירו אותי. הייתי צריכה לעזוב את הבית. כל-כך השתדלתי בבחינות של עליית-הנוער, ועברתי בציונים גבוהים, הכל כדי להגיע לקיבוץ.

למה ציפית? שיהיה לי טוב. זה היה מפגש עם דרישות: "תנקי את החרד", "תסדרי את התא", "תקומי בזמן".... השלמתי איתן. לא באתי ממציאות יותר טובה. כשהקימו אותנו ב־04:00 לעבוד בעישוב, הרגשתי "כמו עבדים" וחשבתי שלילדי לא אעשה זאת. אבל מה שהיה לי כאן, בעין-חרוד, היה לי הרבה יותר טוב ממה שהיה לי קודם. בנייה-משק? הם היו מעלינו בהמון, הם היו שייכים למקום יותר מאתנו. להם היה בית, אנחנו מחוץ לבית, הם היו 'טהורים', 'צחורים', 'ללא בעיות'. 'ילדי פרחים', קינאתי בהם. כן. כשהייתי נערה הם חיזרו אחרי והייתי בקשר טוב איתם, אבל אף פעם לא הרגשתי שווה. הייתי גאה שאימא שילמה עלי ולא עליית-הנוער, חשבתי שיש לי יותר זכויות ואינני מקרה סעד. המדריך אמר לי, שאני עם רגל אחת בחוץ, אבל נשארתי, כי הוא אמר שרואים שיש לי פוטנציאל להיות בסדר.

היו רגעי חסד קטנים, למשל במדידת בגדים. מדרנו חולצות חדשות ואני עושה המון רעש. גילה אומרת לי: "אם תעמדי ישר ותהיי שקטה החולצה לא רק תצא טובה את גם תראי יפה". האמירה שלה השפיעה עלי עד כדי כך, ששנים רבות שמרתי איתה על קשר. כן, היו לי הרבה רגעי חסד, הרגשתי חיבה כללית למרות בעיותיי. בעיקר המבוגרים אהבו אותי. כולם רצו לתקן בי משהו... קיבלתי זאת כדבר טבעי. לא הרגשתי שאני לא בסדר, אבל כל הזמן חיפשתי קשר של חיבה ואהבה, אפילו במחיר התיקונים. קינאתי בילדי המשק שזה בשבילם הבית. הייתה לי רגישות גבוהה, כל פגיעה

נרשמה כצלקת. פחדתי שאם אני בוכה נשארת לי צלקת.

חברת "לפיד", למטה מימין: אברהם אשכנזי, ליאורה באופלד, שולה בנדיקס, שולה אלבז (זוהר), דוד לוי שורה אמצעית מימין: אבי ירון, רמי גמזו, דני עוזרי, יעקב ברוכמן, יפה רחנפלד, רחל שושני שורה עליונה מימין: כרמל שבתאי, האוהבה שטרית, מרדכי פער, שמואל גרוסמן, טובה קאום, רפאלה רענן, גאולה שבילי משה גורי ותמר מסיקה, שנות ה־60

חברת "דרור", שנות ה־50

חברת "לפיד" – "על הדבש ועל העוקץ"

כתבה יפה גליק

אלול 1963. הייתי בת 13, ישובה בעגלת הטרקטור שטיפס לגבעת קומי, כשהמזווה שהבאתי מתל-אביב, עם תמונת הורי שאינם, צמודה לברכיי. מולי נפרש המראה הנפלא של העמק. עבורי היה זה רגע של טוב ותקווה. כזה היה גם המפגש עם בני משפחת קורן, שהיו לי משפחה מאמצת, מעין חוליה מקשרת לעבר. חביבה ושלמה הגיעו לארץ מהעיירה בה חיו הורי, וזה לכשעצמו יצר בי חיבורים. באותו שבוע נוצרה גם חברות תומכת עם שותפותי לחדר, בעידוד הצוות שליווה אותנו: אורה אשכנזי, ורדה אופנהיימר, אהרון חרמוני, מנחם גולן, ובהמשך יוסי שילוני. בסוף השבוע הראשון לבואי, הייתה התרוממות רוח כשהקיבוץ חגג 43 שנים להיווסדו במסכת עשירה. בהמשך השתלבתי בעבודה בחקלאות, במקהלה ובהוראה באולפן. אלה ועוד היקנו לי תחושת שייכות למקום, ונוטעים בי עד היום סוג של גאווה, בכל פעם שאני נשאלת היכן התחנכתי, ואני משיבה 'בעין-חרוד'. אבל לצד הזיכרונות הבהירים היו גם תסכולים. בראי הזמן, למדתי שגם חברה איכותית כמו זו העין-חרודית, שוגה. חברת הנוער שלנו הייתה הראשונה שבה נקלטו ילידי הארץ ולא נוער עולה, אבל לא צורפנו לחברת הילדים ולבית הספר האזורי. גרנו, למדנו ועבדנו במסגרות שונות. כך למשל, אנחנו אכלנו בחדר-האוכל עם המבוגרים – לבן, מרגרינה וריבה, ובני המשק אכלו בטורים נפרדים – שמנת, דבש וחמאה. כשהם נסעו להופעת ה"גשש החיוור" בעפולה, צירפו גם אותנו, רק אחרי שהכרזנו על שביתת לימודים ונמלטנו בצעדת מחאה למעיין. לבסוף ההורמונים של הנעורים הפגישו אותנו עם בני המשק, אבל די מהר, היה ברור שיש כאן שווים יותר ושווים פחות. אין לי ספק שעין-חרוד חיפשה אחר הדרך הנכונה לקלוט אותנו, ולא הייתה כאן כוונה רעה, אבל כן היו חוסר הבנה ורגישות למצבנו המיוחד. לימים הועברתי, ביוזמת אורה אשכנזי וחביבה קורן, לחברת-הילדים ולבית-הספר האזורי, ונפתח בפני עולם חדש. המעבר הזה סלל לי את הדרך בחיים, בזכות הכרתי מעגל של חברים חדשים ועליתי על מסלול אקדמי שריפד לי את העתיד. כך או כך, נוף העמק עוצר הנשימה, שניגלה לי אז לראשונה, מעורר בי בכל פעם מחדש געגוע לעין-חרוד, שהייתה ועודנה בית אהוב.

ילדי טהרן, 1943, מורה ומדריך חיים ביבר (שורה עליונה שני משמאל), מטפלות (שורה שלישית משמאל): עטרה שטורמן ולצידה פייגה ביבר; שושנה גלר עומדת במרכז

ילדי סוריה, 1943, מטפלות: רוחמה מלך (יושבת מימין), שרה נוימן (שלישית מימין) ושושנה גלר (שורה אמצעית שנייה משמאל)

צעירים מעליית הנוער מגרמניה, בעין־חרוד, שנות ה־30 / צילום: זולטן קלוגר, ארכיון עין־חרוד מאוחד

צעירים מעליית הנוער מגרמניה, בעין־חרוד, 1936 / צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

צעירים מעליית הנוער מגרמניה, בעין־חרוד, 1936 / צילום: זולטן קלוגר, אוסף הצילומים הלאומי, ירושלים

מחנה חברי תנועת הנוער ליד מעייִן־חרוד, שנות ה־30 / צילום: אליהו כהן (אשדות יעקב), אוסף ביתמונה

מחנה חברי תנועת הנוער ליד מעייך-חרוד, 1941 / צילום: חנן בהיר (גבעת ברנר), אוסף ביתמונה

מתנדבים בעין חרוד, 1968 / צילום: אליעזר סקלרץ (בית שטורמן), אוסף ביתמונה

המתנדבים מחו"ל

"מאת כל איש אשר ידבנו לבו" (שמות כה)

אחרי מלחמת ששת הימים הגיעו לעין-חרוד המתנדבים הראשונים מחו"ל. עזרא פיין שידע אנגלית, צרפתית וגרמנית על בוריין, היה אחראי עליהם שנים רבות. מקשר נוסף היה בני קיי, שמספר: "עד היום אני שומר על קשר עם כמה מהמתנדבים שעבדו אז ברפת שלנו, המוכר מכולם הוא פרד היינץ האנדי".

פרד עצמו מספר, בפייסבוק ששלח לאחרונה: "הגעתי לעין-חרוד כמתנדב מגרמניה ב-1967, ובמלחמת ששת הימים כבר עבדתי ברפת. חייתי בעין-חרוד 5-6 שנים, עם הפסקות קצרות שבהן נסעתי למשפחתי בגרמניה. במלחמת יום-כיפור עליתי על מטוס וחזרתי מיד, כששמעתי שפרצה מלחמה.

השנים בעין-חרוד הן השנים היפות בחיי. אני שומר באלבום תמונות מהתקופה ההיא, עם חבריי לעבודה ברפת. היה הווי בעבודה, ארוחות משותפות, חברות אחרי הצהריים, ממש משפחה."

אחד החברים נזכר: "פרצה מלחמת יום כיפור. הקיבוץ התרוקן מצעירים ומהמילואימניקים הרבים שהתגייסו. היה קשה, עצוב. ישבנו בארוחת-צהריים בחדר-אוכל כשפתאום נכנס פרד. מרוב התרגשות קמו כל הנוכחים ומחאו לו כפיים. עד היום שומר פרד על קשר עם רבים מהחברים, בעיקר דרך הפייסבוק."

פרד היינץ וקסטרו ברפת, שנות ה־70

חצר גרוטאות בהוטן הולנד

סיפרו רוני צור וג'ודי הן ב' 2011

מתנדבים בודדים הגיעו לעין-חרוד כבר מראשית שנות השישים. מספרם גדל אחרי מלחמת ששת הימים, ובמשך למעלה משני עשורים הם היו קבוצה צעירה, תוססת וצבעונית ברחבי הקיבוץ המסורתי. נוצרו קשרים טובים, חלקם לאורך שנים, עם משפחות וצעירי הקיבוץ, קשרים שגם הובילו לקשרי נישואין.

ב-1980 הגיעו שתי אחיות מהולנד, אֶלְטָה (19) וּשְׂרָלוּט (18) נודלק. הן הגיעו לעין-חרוד אל בלה ונפתלי מאירי באמצעות ארגון ידידות ישראל-הולנדי. האחיות שהו בעין-חרוד כשנה וחצי, אלטה הצטרפה לצוות ענף הכותנה ושרלוט נכנסה לעבוד עם יונה הל'ה בבית-גמולים, שם ספגה את אווירת החינוך המשותף. שתי הבנות השתלבו בשמחה בחבורת המתנדבים ויצרו קשרי ידידות עם חברים רבים. הן אומצו על ידי משה ומרימי גורן ובאמצעותם על ידי משפחת הן המורחבת, כולה.

כשחזרו להולנד למדה שרלוט חינוך ובסוף שנות השמונים פתחה מעון יום. מעון זה היה הראשון בעיר מגוריהן הוטן. עד אז נשארו אימהות לילדים עד גיל שבע, כיתה א'־ב', מהפכה של ממש. בתחילה התקבל המוסד החדש בחשדנות, ושרלוט עברה בין הבתים לשכנע את האימהות. אך לא ארכו הימים ותור ארוך השתרך להירשם למעון, גם עוד בטרם נולד התינוק.

שרלוט, המתנדבת מהולנד, בבית גמולים, 1981 / צילום: עמוס שליאק "שטרן", גרמניה

בפעם הראשונה פגשו ההורים ההולנדיים טיול יומי, חצר גרוטאות, ישיבה בחבורה על סירים – ושומו שמים – נייר טואלט מגליל, המשמש לניגוב אפים! הזיקה לישראל ולעין־חרוד נשארה הדוקה, בעיקר עם משפחת הן לענפיה. בשנים הראשונות הגיעו האחיות לביקור בכל קיץ, אך עם הקמת משפחותיהן הפרטיות התמעטו הביקורים, אבל הקשר נשאר.

גן ילדים נוסף, הפעם בנורבגיה, מתנהל גם הוא בהשראת גן עין־חרודי. בשנות השמונים שהתה כאן הילדגון, מתנדבת נורבגית, ועבדה עם דליה שפרן ונעם מירסקי בגן כחול. הילדגון נישאה להרצל גלעד, שגדל בעין־חרוד, ויחד חזרו לנורבגיה. כיום היא מנהלת אשכול גנים, מתינוקות עד כיתה א'. מגן כחול הביאה הילדגון את שיטת התיבות הממוינות, המכילות חומרים על פי סוגיהם ותפקידם: מכוניות, קוביות, כלי־מטבח ועוד. באוזני המבקרים מעין־חרוד היא מודה שגם היום – בסיטואציות שונות – היא חושבת מה דליה הייתה אומרת או עושה...

אך גם הילדגון השאירה אצלנו בגן, מזכרת. אם עד בואה מרחו על הלחם גבינה עם זיתים, היא הוסיפה רסק עגבניות, וממרח הגבינה המשופר קרוי בגן עד היום על שמה – ממרח הילדגון.

לאחר תקופה ארוכה שבה חלה הפסקה בהגעת מתנדבים מחו"ל, בשנים האחרונות שוב החלו להגיע צעירים שרוצים להכיר ולשהות בחברה המיוחדת הזו – קיבוץ. ביניהם כאלו שהוריהם התנדבו בשנים קודמות, או ששמעו ממתנדבים מאז. בעבר הגיעו לעין־חרוד מתנדבים מאירופה המערבית, מארה"ב, מקנדה ואוסטרליה. בימינו, עם חידוש ההתנדבות, מגיעים גם מארצות המזרח הרחוק, ממזרח אירופה ומדרום אמריקה.

שתי מתנדבות שוחחו בנובמבר 2020 עם סוף ואייל כהן, חברות לעבודה:

ניקה מדרום אפריקה, וטיגן מסקוטלנד, מתנדבות, שממש בימים אלה סיימו שנה של התנדבות בעין־חרוד איחוד, מספרות:

שאלה – איך שמעתן על תכנית ההתנדבות בקיבוצים?

ניקה: חברה של אימא שלי הייתה מתנדבת בישראל והיא סיפרה לי על התוכנית. מהסקרנות הלכתי לבדוק. התאים לי, אז עשיתי את התהליך.

טיגן: כשהייתי קטנה, אני ואחי דאנקן מאוד אהבנו את הסרט "יוסף וכתונת הפסים", היינו רואים אותו כל הזמן. זה הביא אותי להתעניין בישראל וביהדות, ומכיוון שהכרתי את תכנית ההתנדבות, סיימתי את בית־הספר ובאתי לישראל. הייתי פחות מגיל תשע־עשרה.

שאלה – מה ידעתן על קיבוץ בישראל, לפני שהגעתן?

ניקה: האמת, שחשבתי שנגיע למקום מבודד יחסית, עם שדות וחווה כמו שתמיד רואים בסרטים.

טיגן: אני הופתעתי כשהגעתי וראיתי שהמקום לא שונה בהרבה מכל עיירה בסקוטלנד...

שאלה – משהו על הקיבוץ, איך אתן מסכמות?

ניקה: העובדה שנשארנו הרבה זמן העצימה את החוויה שלנו. זכינו להכיר אנשים טובים והיינו בתקופת הקורונה המוזרה, והרגשנו שקיבלנו תמיכה ועזרה. עבדתי ב"תא מלא" (מחסן הבגדים) ואחר כך פֶּשׁוּם ובחדר-אוכל. הייתי בעין-חרוד שנה שלימה. אימא הייתה אמורה לבוא לביקור באמצע, אבל בגלל הקורונה לא הגיעה.

טיגן: אני מרגישה בן אדם אחר ממי שהייתי לפני. התכוונתי להיות פה שלושה חודשים ובסוף נשארתי שנה. עבדתי כל השנה במכבסה. עבודה לא קלה אבל הכרתי אנשים והיום עבר מהר.

ניקה: אהבנו את המקום ונקשרנו לחלק מהאנשים. המקום מקסים ואנחנו מקווים לחזור ולבקר בימים טובים ובריאים יותר.

מזכירים ומזכירות

	1951	חיים זמירי
	1951	ציפורה באום
	1955	זאב לייש
	1955	פאולה בוכנר
	1955-1956	אליעזר הן
	1956-1957	דב אריאב
	1958-1959, 1961-1962	משה ברקאי
	1959-1960	זאב דורסיני
החליף את ברקאי מספר פעמים	1961-1962	דב אריאב
	1962-1963	שלמה מינץ
עם צביה לסקי	1963-1965	עמנואל ליפשיץ
עם צביה לסקי ושרה זיבנר	1965-1966	מרדכי ליבנה
עם שרה זיבנר ורבקה גור־אריה	1966-1968	יוסף גורן
עם רות דגן	1968-1969	ארי גרדי
עם תחיה גיארי	1969-1972	צבי שמאלי
עם רותי נור	1972-1974	יוסי סמילנסקי
החליף את יוסי סמילנסקי	1973	מרדכי ליבנה
עם אורה סהר	1974-1976	דוד דר
עם אסתר סמילנסקי	1977-1978	עידו נור
עם תחיה גיארי ורעיה צימרמן	1980-1981	שלמה פלס
עם רעיה צימרמן	1981-1984	נחמיה הן קדנציה ראשונה
	1984-1987	צבי נור
	1987-1989	ישראל סמילנסקי
עם דן כהן	1989-1993	בני קיי
עם אסתר סמילנסקי	1993-1995	יוסי מלול
	1995-1996	יצחק צפדיה
	1996-2001	צבי בר חיים
עם חנה דגן	2001-2005	אילן צור קדנציה ראשונה
עם נגה שני	2005-2007	נחמיה הן קדנציה שנייה
	2007-2009	אילן צור קדנציה שנייה
	2010-2014	אריה (צ'אי) שגיא
	2014-2018	אילה אופנהיימר, רוני צור
עם בועז אוחנה (יגור)	2018-	עמיר פיין

מרכזי משק

	1951	משה דרודובסקי
	1952	מרדכי ליבנה
	1955	חיים זמירי
	1957–1955	יורה ארצי
	1960–1957	יוסף יחיאלי
	1962–1960	מרדכי ליבנה
	1964–1962	שלמה פלס קדנציה ראשונה
	1967–1964	צבי נור
	1969–1967	אליעזר גולן
	1971–1969	שלמה פלס קדנציה שניה
	1973–1971	דן כהן
החליף את דן כהן במלחמת יום כיפור	1974–1973	יוחאי קמחי
	1977–1974	עמי שפירא קדנציה ראשונה
	1981–1979	גיל זוהר
	1983–1981	אורי אופיר
	1985–1983	אלי דגן
	1988–1985	משה גורן
	1990–1988	מרדכי לצטר
	1991–1990	עמי שפירא קדנציה שניה
	1995–1991	יצחק צור קדנציה ראשונה
	1996–1995	יואב צור
	2000–1996	יצחק צור קדנציה שניה
	2007–2000	אסא גיארי
	2015–2007	רז נור
	2017–2015	איתי רז
מנהל ענפי תעשייה	2021–2017	איתי רז
מנהל ענפי תעשייה	–2021	אורי גלר (גבעת חיים מאוחד)
מרכז משק חקלאי	2021–2017	איתן אביבי

נֶאֱרָגְנוּ בַּמִּסְכָּת עֲבוּדָה

בַּחֲצֵר הַקִּיבוּץ

1 חדר־אוכל ומטבח

2 מכבסה ומחסן בגדים

3 מסגריה

4 נגריה

5 מאפיה

6 סנדלריה

7 אורווה

8 שיכון

9 בית־כנסת

10 בריאות

"נַאֲבָקְנוּ וְנִלְחַמְנוּ / לְדַרְכֵנוּ תִּיחַדָה / נַאֲרָגְנוּ וְנִרְקָמְנוּ / בְּמַסְכַת עֲבוֹדָה"

(אברהם לוינסון)

בחצר הקיבוץ אפשר להרגיש את דופק החיים, את היום-יום העמוס השואף לספק את כל צורכי הפרט וצורכי הבית המשותף. כפי שכתב לביא – "לא להשתלב לתוך המשק העולמי הבנוי על ניצול החלש. ולא להמעיט את צרכינו, גם כן, בכל מידת היכולת". כאן ניתן למצוא את המטבח וחדר-האוכל, את המכבסה ומחסן הבגדים, את המסגרייה והנגרייה ובעבר, גם את המאפייה והסנדלרייה – כל אלה העונים לדרישות החיים במקום. וסביב סביב בתי-החברים, שהשתנו מ'חדר' לדירה גדולה, וסוסים לרכיבה בשעות הפנאי, ואפילו בית כנסת – לאלה שנפשם חפצה בתפילה.

הרבה תהפוכות ושינויים עברו על הקיבוץ לאורך מאה שנותיו. חלקם שינויים טכניים שנבעו מקידמה, ואחרים שינויים ערכיים שהשפיעו על אורחות החיים.

"יש לי פת, אין לי פת – מה לי נפקא מנא"

(שלונסקי)

"שהמחנה לא יהיה רעב..." היה ביטוי חביב על חיה ארצית, מבשלת ואקונומית, אשת חיל שידיה ותושייתה הפכו כל "פרודוקט" לתבשיל טעים. ואכן, מימיו הראשונים, עוד ליד המעיין, נזקק **המטבח** למסירותו ותושייתו של המבשלות הצעירות. הראשונות המקדימות לעבודה היו עובדות המטבח. בימים ההם היה המטבח שופע מרץ נעורים ו...עשן. המצרכים לבישול היו בצמצום רב, והיה זה מעין מעשה מרכבה של המבשלות, שלא פעם היו תלויות בחסדי שמיים. פתגם עממי אומר "איש אינו מכיר את הבעיות שיש בתוך הקדרה, אלא הכף הבוחשת", ופה אפשר להוסיף – גם המבשלת...

ב-1922 כותב דורסיני: "האוכל היה דל. היו רק שני סירים לבישול – אחד למרק ושני לדייסה. ה"מטבח" עמד מתחת לכיפת השמיים, גם בימי גשם. העצים להסקה היו לחים, מעלים עשן רב, עיני החברות המבשלות האדימו ודמעו, והאוכל ספג גם הוא עשן. החברות הצעירות לא למדו בישול וכאן לא היה להן ממי ללמוד. לעיתים האוכל השרוף היה בלתי ניתן לאכילה, הבחורים סירבו לטעום והבחורות הצעירות פרצו בבכי וברחו מהמטבח. גם כלי אוכל חסרו, ויש ושתו את התה מצלחת המרק.

במעין, המאפיה, התנור הראשון, שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד

במעין ליד צריך חדר האוכל, שנות ה'20 / צילום: ציפורה דוד

[...] המצב הכלכלי קשה. בארוחה – שתי מנות בלבד, מרק ודייסה. תפוחי־אדמה וגזר נחשבו ל"מנה בריאה" שזכו לה החולים והחלשים. זיתים ועגבנייה נחשבו לארוחת בוקר טובה. תוצרת חלב, בשר וביצים – נראו רק לעיתים רחוקות. [...] בעונה אחת עלו יפה הדלעות שבגן הירק, ושלוש פעמים ביום אכלנו דלעת. לעתים הייתה ארוחת הבוקר כף שמן עם בצל מטוגן, תה ולחם. זה היה ממש 'מאכל מלכים'".
ואכן כך שרו באותן שנים:

"תה וְלֶחֶם / וּמִי־גִבְיָה וְלֶחֶם / גַּם צֶנֶן עִם לֶחֶם / עַד תְּצוֹת הַלֵּיל." (יעקב אלקלעי)

ומספר לביא – "אין מה לאכול. לא אחת קורה שחברים יוצאים בבוקר בלי פת שחרית. הצידה היחידה שהם לוקחים אתם המה מלפפונים ובצל. כשיש לחם, אין סוכר לתה. אין סיגריות למעשנים. [...] הקופה המרכזית שוקעת בחובות עמוסי ריבית קצוצה. [...] המנות שמגישים לשולחן הולכות ורזות. [...] חסרים שמן, סוכר וסיגריות ועוד מצרכים חיוניים. השנה השנייה היא 'שנת חוסר ורעב'. מחסני המזון ריקים לגמרי." באותן שנים היו שרים:

"בְּשָׁר אוֹכֵל הַבוֹרְגָנִי – בָּצֵל אוֹכֵל תְּלוּץ עֲנִי.
תְּמָאָה, תְּלָב, אוֹכֵל הַבוֹרְגָנִי – כִּינִין אוֹכֵל תְּלוּץ עֲנִי."

(יהודה סילמן)

למרות המחסור, היה עיקרון כי לעולם לא ישלחו מכאן אדם רעב או יסרכו לתת לו לחם. מספרת ליליה בסביץ', כי כשהייתה תורנית במטבח, "היו רואות המבשלות אנשים באים מכיוון פסי־הרכבת. ברגע של תושייה, היו מביטות אחת על השנייה, ומוסיפות מים למרק, כדי שלא יחסר לאף אחד".

הילדים היו מְשוּש הנפש, והיו בראש הדאגות, גם בתקופות הכי קשות. החברים העדיפו לקמץ במזונם, רק שלא ייפגע חלילה האוכל לילדים. מטבח מיוחד הכין את ארוחותיהם, מינקות ועד בגרות, והמבשלות והמטפלות טרחו סביבם ללא הרף.

חנה דרוזדובסקי מספרת: "לעיתים, בעין־חרוד דלמטה, היינו מבשלים מרק פירות אֶמְתִּי. תוכנו היה, פרט למים (כמובן!!!), פרוסות עגולות של תפוחי עץ מיובשים, פרוסות לימון אֶמְתִּי, צימוקים ושזיפים שחורים מיובשים (כאלה שכיום יוסף [יוסף דור] מחלק רק ל"יחיד סגולה" – לא עלינו). כשצריך היה לקרר את המרק, מה עושים? מקרר אין. פשוט – רותמים בחורים ומעבירים את המרק למעיין. הכמות הייתה כ־400 ליטר בחמישה או שישה סירים, כל סיר בעל שתי ידידות. ובכן, עושים שרשרת מחדר האוכל עד למעיין. לחבר הראשון ולחבר האחרון היה הכי קל כי הם

חדר האוכל במעיין, שנות ה־20 / צלמת: ציפורה דוד, ארכיון עין־חרוד מאוחד

למעלה: בניית חדר האוכל, שנות ה־50. למטה: חדר האוכל, 2021 / צילום: גילי גלדן

בחדר האוכל, ג'ודי ונחמיה הן, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

בחדר האוכל, 2021 / צילום: טלי בן דור

החזיקו רק בידית אחת, החברים שבאמצע השרשרת (החזקים!) החזיקו כל אחד בשתי ידיות. תהלוכה זו של מרק-הפירות למעיין, הייתה אחד המראות המשעשעים והמעלים חיוכים בחיינו דאז.

חדר האוכל היה בראשיתו בצריף מאורך, לאורך קירותיו שולחנות ולידם ספסלים. פנס לוקס האיר את המקום בשעות החשיכה. האכילה המשותפת הייתה חלק מתפיסת ה'יחד' החדשה, אך גם זרה ואחרת לכל אלה שבאו מבתי פרטיים. "בקיבוץ – השולחן המשותף עניינו מסובך" כותב מלץ, "[...] הרי הוא כעין שולחן של משפחה שאינו מתוקן, שאין העין היפה שורה בין המסובים בו." געגועים עולים בו לשולחן המשפחתי, האינטימי (אליו חזרו אחרי שנים רבות), ולעוד שולחן אחר: "לאבותינו היה שולחן משותף, כשהייתה עדת חסידים מסובים יחד, מצפים בחרדה ובחרדות הנפש לתורה היוצאת מפי הרבי." העולם החדש שנבנה כאן על שבריו של העולם הישן, יוצר לחלוצים 'מקדש מעט' במקום הזה. חדר-האוכל, אליו התכנסו שלוש פעמים ביום, היווה את מרכז החיים בקיבוץ, בו נפגשו, שוחחו, סודרו מקומות העבודה, בו אפשר היה לראות ולהיראות, ובו חגגו את החגים ברוב עם.

כשעלו לגבעת קומי נבנה חדר-אוכל גדול ומואר, עם מרפסת רחבה המשקיפה אל הגלבוע. כבר היה חשמל בקיבוץ, והמטבח שהיה בקומת המרתף (ממנה העלו את האוכל במעלית) היה מאובזר בכל החידושים של התקופה. חדר-האוכל היה שייך למבוגרים בלבד, וילדים לא הורשו להיכנס אליו. באולם הגדול הוצבו שולחנות עם פלגות ירוקות דמויות אבן, כל שולחן לשמונה חברים ומשני צדיו ספסלים. המאווררים שהיו תלויים מהתקרה, על מוט מתנדנד, התאמצו לפזר את החום הכבד. בחדר הכניסה, על לוח מודעות גדול, נתלו היומן (כל יום חדש!), סידור העבודה, ורשימת השמות של מקבלי המכתבים. שביל רחב נפרש במרכז האולם לאורכו, הקו – שלאחר הפילוג – חצץ והפריד בין שני המחנות. באותה שנה חולק גם המטבח לשניים וכלי האוכל סומנו בצבע, כדי שכל צד ישמור על רכושו. כלי ה'מאוחד' נצבעו באדום וכלי ה'איחוד' בכחול. תקופה מרה וכואבת שנמשכה למעלה משש שנים.

בקיבוץ החדש של עין-חרוד איחוד הוכנסו במטבח ובחדר-האוכל שכלולים רבים, ביניהם מכונה לשיטפת כלים, תנורי-בישול חדישים, מיזוג אוויר בחדר-האוכל ועוד. במטבח עמדו המבשלות ליד הסירים המהבילים שעות ארוכות, ביניהן זכורות פאולה בוכנר, יפה לסקר ונחמה רידר.

מעתה ישבו בחדר האוכל, רק ארבעה ליד כל שולחן, לכל אחד כיסא משלו, והגשת האוכל נעשתה מתוך עגלות חימום. עד שגם אלה הוחלפו בהגשה עצמית.

אקונומיה

שיחה עם בינה גל

"עברתי באקונומיה שנים רבות עם יוסף דור, היה ארצית (שאינם אתנו) ודפנה גרזון. בשנים ההן האקונומיה הייתה המרכז הלוגיסטי של ענף ההסעדה. לפני עידן המוצרים המוכנים, המגיעים בכלי פלסטיק ואריזות אישיות, נעשתה כל הכנת הפרדוקטים (כפי שנקראו אז כל מוצרי היסוד), למטבח ולחדר-האוכל, על ידי עובדות האקונומיה.

יוסף דור היה נוסע לתנובה לבחור פירות וירקות, חלב הובא בחלקו מתנובה ובחלקו מהרפת שלנו, הביצים הובלו מהלול המקומי בעגלתו של יוסף העגלון (הזכור לנו במסירותו לאורך שנים) ולחם הובא ממאפייה חיצונית. דגים מהמדגה, עופות מהלול ובשר גם הוא מהרפת שלנו. כלומר, רוב האוכל בא מתוצרת מקומית.

המוצרים הובאו בצורתם הגולמית-ראשונית, ועלינו היה להפוך אותם לאוכל זמין. מהחלב הכינה היה ארצית לֶבֶן במכלי נירוסטה גדולים שהושקעו בבריכת קירור. משם הועבר הלבן לכלים קטנים יותר והוגש בחדר-אוכל. מחיה גם למדתי להחמיץ מלפפונים בחביות של 200 ליטר. הביצים הוכנסו לסלסלות ובושלו תחת השגחתה של דפנה ל"רכות" ו"קשות". את הלחם שהגיע בכיכרות שלמות פרסנו במכונת הלחם.

שני מצרכים יקרים נשמרו מאחורי דלת נעולה במקרר מס' 7: נקניק וגבינה צהובה. מדי יום פרסנו מהם לארוחת ערב במאמץ ידני לא קל. והיו כמובן גם הסרדינים והדג מלוח שיוסף טרח להכינם, להנאת חכם של החברים יוצאי מזרח אירופה.

את האוכל לעובדי-השדה, הכינה שנים ארוכות עליזה זינגר, בדבקות ובמסירות, עם תשומת-לב לכל פרט. המשיכה אחריה דפנה, שהיתה משכימה קום, זמן רב לפני עלות השחר, כדי לעמוד בכל ההכנות, כולל מנות אישיות לטרקטוריסטים.

"פינוקים" לחברים חולקו פעם בשבוע, על ידי צבי שר: פירות, גבינה צהובה וחמאה, לפי מספר הנפשות במשפחה.

חדר-האוכל גם הוא שינה פניו ללא הכר. ב-1968 הוחלפו העגלות שהסתובבו בין השולחנות, למערך הגשה עצמית. הכנסתו הייתה חלק מהרוח החדשה בקיבוץ, שהתייחסה לרווחת החברים ובחירה חופשית בתחומים שונים. לאט לאט תופסים טעמו, בחירתו ורצונו של הפרט, מקום גדול יותר בחיי היום-יום.

בראשית שנות ה-80 עלה רעיון המרכולית. מצרכים רבים ירדו מהאקונומיה למרכולית, חלקם בחלוקה חופשית וחלקם בתשלום, כפי שקבעו מוסדות המשק. את המרכולית פתחה רפאלה (באפריל 1983), ישראל סמילנסקי, שבא לעזרתה ואירגן לעבודה חברים וותיקים, המשיך ארבע שנים. אחריו מילא את התפקיד חיים מצליח."

במטבח, מימין אנה (אמא של ברטה גרינגס) ואסתר כספי, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

במטבח, טליה דורון, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

בן־היה 1936

- * בפעם האלף מבקש המטבח את החברים שלקחו לחדרים קומקומים מחדר האוכל (גדולים) להחזירם. חסרים 10 קומקומים.
- * המחסנאית מודיעה (בהקשר למנת "הבֶּמָקוּם"): דבר רגיל הוא, שבזמן הדגירה מקבל המטבח כמות ביצים פחותה מהרגיל. כתוצאה מזה, מפסיקים ממחר את חלוקת הביצים בארוחת־הבוקר, כ"במקום". שומרים ועובדי לילה יקבלו במקום ביצים: גבינה הולנדית, סרדינים או נקניק.

"הַכְּבִּיסָה הַזֹּאת מֵהַחֶבֶל לֹא מַפְלִיגָה לְשׁוֹם מְקוֹם" (אגי משעול)

חפצי הלבוש היו נחלת הכלל, ולא רכושו של הפרט. מזוודת העולה, בבואו לגדוד, נמסרה למחסן הבגדים ולא חזרה לבעליה הראשונים. כל חבר וחברה קיבלו בימים קבועים את חבילת הלבוש המיועדת להם. הבגדים לא היו אישיים, כולל בגדים תחתונים, ועברו מיד ליד. אם נמצאה שמלה חגיגית יותר, היא נמסרה לחברה שהייתה זקוקה לה לחתונה או לנסיעה העירה. כך נתפס בזמנו עיקרון השוויון, שהוביל לחרדה מפני כישלון, חרדה על כך שלא יוכלו לעמוד במה שהבטיחו לעצמם. השאלה שריחפה באוויר הייתה, האם יכול האדם לשנות את הרגליו הישנים?

בקיבוץ בראשיתו, נתפס הלבוש כמשרת את האידיאולוגיה של שוויון, צניעות והסתפקות במועט. בנוסף למחסור החומרי באותה תקופה, הייתה בכך גם הצהרה של השתייכות מעמדית, משולבת בגאווה של פשטות הליכות.

הנושא תפס מקום חשוב במיוחד אצל הנשים. היו כאלה שסירבו ללבוש בגדים של אחרים, מטעמים איסטיניסטים, והיו אחרים שראו בכך התרוממות־רוח, אווירה קומוניסטית טהורה המכניסה שוויון לחיי החברה. רבקה ג. מספרת, כי כשעלתה לארץ, ציידה אותה אמה בעשרים שמלות ולבנים רבים, ביניהם שש חזיות שנתפרו במיוחד אצל התופרת המשובחת בעיר. יום אחד נעלמה חזייה מחבל הכביסה. בשעת המקלחת המשותפת, ראתה רבקה כי החזייה שלה בידי חברה אחרת, ושאלה אותה אולי לקחה בטעות. ללא מבוכה שאלה אותה החברה האם יש לה עוד אחת. כשהשיבה רבקה בחיוב, ענתה לה החברה 'אז גם אני רוצה אחת'. "נשתכנעתי מיד ואפילו התביישתי. תשובתה נראתה לי נפלאה. שיעור בשוויון שהקסים אותי."

במכבסה, עליזה דגן, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

בחדר גיהוץ, ציפורה רודנברג, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

במכבסה, שמעון בוכנר, 1936 / צילום: דוד צוקר

החלוצים הביאו אתם לעמק את בגדיהם מאירופה, שלעיתים היו חמים מדי או אלגנטיים מדי, לא התאימו לעבודת השדה ונתפסו כמייצגים את הבורגנות. את אלו טמנו עמוק במזוודה, אולי כמזכרת לעבר. בגדי היום-יום פָּלוּ ונקרעו מרוב שימוש וחדשים לא היה מאין להשיג. התיקון והכביסה היו לעבודה קשה ומפרכת, ולמרות הדיבור על ערך השוויון, נפלה עבודה זו, ברובה, בחלקן של הנשים. בספרו "חתחתים בדרך" (1947) מתאר מלץ את עבודת הכובסת: "עבודתה היום בכביסת הלבנים לתינוקות הייתה קשה ומרגיזה. בחדר האפל למחצה והרטוב, עמדה כפופה על הגיגית הגדולה, ועצב אשר שחר אין לו מילא את נפשה: שני הבחורים, שהבטיח החצרן לְשַׁלֵּחַם, להעלות את הלבנים לעלייה לייבוש – לא באו. [...] יצאה לבקש מישהו מהבחורים שיעזור לה. אולם, השתמטו... גשם יורד..."

מים קרים סיפק המעיין בשפע, אך כיצד מחממים את המים לכביסה? בגדי החברים מלוכלכים מעבודת השדה וכבר יש תינוקות וחיתולים צואים... מה עושים? ב-1922 שולחים את חיים כהנא לאירופה לקנות פָּרוּת, סוּסִים, מדגרה ו... "מכבסה מיכנית". הוא מתלהב ממראה עיניו וכותב לקיבוץ – "יש לגשת למכבסות המיכניות שישנן כבר בארץ, מהפירמה הווינאית הזאת, ולהיווכח כמה עבודה נקמץ עלידי סידור

במתפרה, 1981, מקדימה שרה אריאב, יהודית ירון, חוה כהן / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

זה. אבל חסר הרבה כסף לקנייה. "ואכן", מספר ינאי בספרו על עין-חרוד, "לאחר זמן הגיעה מכונת כביסה קטנטונת, דוד הרתחה עם מוטור להנעת המכונה. חשמל עוד לא היה ביישוב. מוטור זוטא זה הגיע כבר מזמן, לפי גילו, לפנסיה, ולא תמיד השלים עם העובדה שהעבודה היא חיינו. דווקא ב'עידן דרית'א' עשה שביתה, לא זו ממקומו. עד שבא 'רופא הפרטי' – סלוצקין – ובלחש-נחש השפיע עליו שימשיך איכשהו, לעת עתה."

לנושא הביגוד יש ממד אינטימי, שהרי הוא עוסק בנראות מחד, ובצורך בביטוי אישי, מאידך; כאשר בשם השוויון ניטלה מהנשים הבחירה על מראן, הביא נושא הלבוש, לא פעם, לריבים ומתחים:

"אנו מגזימים בשוויון. הן יש צורך מיוחד וטעם מיוחד, והאם זהו הרעיון של הקבוצה להעביר את כולם תחת חוט שני אחד? אלא מה? אנו רוצים בחופש הפרטי." (יונה אלברטון, אסיפה כללית, 1937)

רבקה יצקר כותבת לבתה רינה (שנות השלושים) – "עם המחסנאיות לא דיברתי. לא אוהבת לגשת אליהן. את חולצתי אני לא צריכה. [...] נמאס, אחת פוחדת בעד פרוטקציה, שניה זרה וככה תמיד אנחנו לא מסודרות."

בדצמבר 1939, באסיפה הכללית, מספר דורסיני על שיחתו עם החברות, בזמן העבודה בסלק: "אמרה שושנה – 'הבחורות דורשות מכנסיים ארוכים, אך מכיוון שאי-אפשר היה לספק את דרישת כל החברות, הוחלט לא לתת כלל.' [...] מעציב מאד, שחברות העובדות בשדה ומכנסיים ארוכים הם הכרח בשבילם – אינם מקבלים אותם." [הדיבור על נשים בלשון זכר היה מקובל בעת ההיא].

באסיפה ב־1944 אומרת מרים שלימוביץ – "הקושי נובע, שבין החברות אין תלבושת אחידה. לו היתה תלבושת אחידה לחברות, הכל היה מסתדר. ידע הציבור שהתפירה מסתדרת לכולם באופן שווה. אי-אפשר להתחיל בתפירת רק עשרים שמלות טובות. צריך לתפור לכולם ובאופן שווה."

ובאותה שנה (1944) ממשיכה יונה אלברטון – "רצוני להיכנס למחסן בקומה זקופה. רצוננו בשוויון ובכבוד. שוויון זאת פרובלמה. אנחנו בעד תקציב שווה לכל חבר ואינני מבינה מדוע חושבים החברים שזהו דבר המתנגד ליסודות הקבוצה. זה לא כסף פרטי – אלא אפשרות לחבר לבחור בגבולות תקציבו, בגדים לפי רצונו."

קשה להאמין עד כמה נשמעה דרישה זו מהפכנית ופורצת דרך באותם ימים. בשנותיה הראשונות של עין-חרוד הייתה התפירה גסה ופשוטה, עד שהגיעו לקיבוץ חברות שהתפירה הייתה מקצוען עוד בגלות. התפירה אולי השתכללה אבל הייתה אחידה לכולם. קנו כמות גדולה של בד וממנו תפרו בגדי-עבודה ובגדי-ילדים, וכך רבים התהלכו בבגדים מאותו הבד, רק בגזרות שונות. היו גם תפירות מיוחדות, כמו ביגוד לנשים בהיריון, וכשאלו סיימו את תפקידם הם הוחזרו בשמחה למחסן התופרות, עד שיימסרו להריונית הבאה. גם את שמלות החתונה היו תופרים כאן במתפרה, כאשר בחירת הבד והדוגמה הייתה בידי הכלה, והתופרות עושות כמיטב יכולתן לממש את חלומותיה באהבה ובסבלנות.

לאט לאט השלימו עם כך ש"הַפֶּגֶד עוֹשֶׂה אֶת הָאֵדֶם" (כפי שכתוב במקורות) והחלו בשינוי. חוברות התפירה "בִּנְרָה" הביאו לכאן את ניחוח העולם הגדול ומהן ניתן היה לשאוב רעיונות וגזרות לבגדים. מבין התופרות המקצועיות זכורות בלומקה שֶׁר, חיה זהר, פנינה פוז'ינסקי, חוה כהן, וכמובן שרה'לה זיבנר (כולן כבר לא אתנו), ששנים רבות ניהלה את מפעל התפירה העין-חרודי.

"אחת לשבועיים הייתי נוסעת לתל אביב ליומיים קניות", נזכרת חדוה שץ בימיה כאחראית על מחסן הבגדים ועל קניית הביגוד האישי. "בשנים ההן, טרום התקציב האישי, כל סוגי הביגוד, החל מבגדי-עבודה, לְבָנִים וְכֵלָה בבגדי "ערב" ו"שבת", וכן מצעים ווילונות, נתפרו על ידי התופרות ושני החייטים בעין-חרוד – שמעון בוקס ואברהם וכטנברג. מחסן הבגדים סיפק את כל ציוד התפירה והסידקית שהיה נחוץ

לצרכים המגוונים של המתפרות. תפקיד זה קיבלתי משרה ל'ה זיבנר שנהגה, לדברי בתה הגר, לצעור בהליכה רגלית נמרצת ימים ארוכים ברחבי תל-אביב, כדי להביא לכל אחד ואחת את הכפתור המתאים, או בד עדין ומיוחד לעיטור החולצה. בשבתות בילתה שרה ל'ה במתפרה של הקונפקציה, כדי להכין הכל לעבודת התופרות ביום ראשון.

"את הכל קנינו בחוץ במחסן המרכזי של התנועות הקיבוציות, במשביר לצרכן ובחנויות גדולות בדרום תל-אביב. את רשימת הקניות הכנתי בעזרת חנה מינץ, שמתמכתה המקצועית והאישית נהייתי לאורך שנות עבודתי. לשומע מהצד זה אולי נשמע כיף, לשוטט בין החנויות בעיר הגדולה ולהיחשף לחידושי האופנה, אבל למעשה זו הייתה עבודה קשה למדי שכללה הליכה רבה (לא לקחתי מונית) במזג אוויר תל-אביבי, גשום בחורף וחם ולח בקיץ (מיזוג עדיין לא היה נפוץ). כמובן שהשתדלתי למלא אחר בקשות אישיות של החברים, בעיקר החברות, ולהתאים את הפריטים לאופנה שתהיה מקובלת על הקהל העין-חרודי. שנתיים בקירוב מילאתי את התפקיד, אחריי נכנסו רותי נור, חנה דגן וטובה בן-אנוש.

ברבות השנים איבד המחסן את הרלוונטיות שלו, היות והתקציב האישי איפשר לחברות ולחברים לרכוש לעצמם בגדים על פי טעמם, ולא היה צורך בתפירה הביתית, כפי שהתנהלה שנים רבות. במתפרה נשארו מספר מצומצם של תופרות שנתנו מענה אישי או קיבוצי, רק לפי צורך."

כעת, כאשר הבגדים נרכשים בטעם אישי ורבו סוגי הבדים הצבעים, נעשתה עבודת הכביסה מורכבת ומסובכת. דרך ארוכה – של 100 שנים – עברה הכביסה מעבודת הידיים לכביסה במכונות.

... תַּכְבִּיסָה הַזֹּאת מֵהִתְחַל לֹא מִפְּלִגָה לְשׁוּם מָקוֹם

לְמִרְוֹת הָרוֹחַ הַטּוֹבָה הַנּוֹפֶחֶת בְּסָדִינִים

לְמִרְוֹת הַתְּתוֹנִים הַשְּׂמֵחִים

לְמִרְוֹת הַשְּׂרוּלִים הַמְּפֹשְׁלִים

לְמִרְוֹת הַצֹּארוֹנִים הַזְּקוּפִים."

(אגי משעול)

"החלק החשוב ביותר בעבודת **המכבסה**" אומרת יהודית ויס, שהחלה בעבודה זו ב-1977, "הוא מיון הבגדים, לפי סוגי הבדים והאריגים, הצבעים, החל מהעדינים ביותר ועד שמיכות, מעילים ושטיחים. למיון קפדני יש השפעה משמעותית על איכות

יוטה רימוני, טווה בפלך, שנות ה'20, ארכיון עין חרוד מאוחד

בגיהוץ, שושנה (קלפקה) מירסקי, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

הכביסה, וחשיבות בשמירה על רכושו הפרטי של כל חבר. "בעבר עבדה המכבסה בכוח הקיטור ולפני חמש שנים הוחלפו המכונות והיבשנים לחדישים יותר, העובדים על גז, ומופעלים באופן ממוחשב. יהודית הצטרפה לעליזה דגן והן עבדו יחד. לפניהן עבדו במכבסה חוה גרזון, בורלא ובנימין עזריה (שאינם כבר אתנו). במקום שבו נמצא כיום חדר-גיהוץ, נתלו בשנים ההן המצעים לייבוש על חוטי מתכת, שנעו על מסילות לתוך חדר-ייבוש. את הסוודרים והגרביים של הילדים כיבסו בבתי הילדים וסחטו בצנטריפוגה שעמדה בבניין קטן בין בתי-הילדים...

המכבסה ו"תא מלא" (מחסן תאים, בשמו הקודם) הם אחד מענפי השירות החשובים במשק והמעוררים השתאות, ולעיתים אף קנאה, של אורחים מזדמנים. את הכביסה הנקייה מקבל כל חבר כשהיא מונחת נקייה ומקופלת בקפדנות בתאו האישי. רק שמאחורי הקסם הזה, עומדות חברות חרוצות שהופכות אותו למציאות מפנקת. בגדיו של כל חבר מסומנים במספר אישי וחוזרים רק לשימושו הפרטי... כמה הרחקנו לכת מאותם ימים ראשונים! אז, בימי העלייה השלישית היו שרים: "אֵין גֶּרְבִּים, אֵין נְעָלִים / אֵין כְּתָנֶת וּמְכַנְסִים" (אלמוני), והיום, במלאת למשק מאה שנים, נהנים מהשפע, מאפשרויות הבחירה, ומהחופש לביטוי אישי.

"תְּחַלְצוֹת וּשְׁמָלוֹת תְּלוּיוֹת עַל חֻבֵּל, אֶתָּה יוֹדֵעַ מִיָּד שְׂחָג" (יהודה עמיחי)

"וְרַקַּע הַפִּטְיִשׁ בְּרִזְלוֹ" (נתן אלתרמן)

המחרשות, המקצרות וכלי העבודה הרבים שהלכו והצטברו עם הזמן, דרשו אחזקה ותיקון. וכך הוקמה **המסגרייה**, עוד שם למטה ליד המעיין, עם אהרון שלגי, ארווין (ראובן) רימון, ישראל דר ואחרים. הם הרכיבו ותיקנו כלים חקלאיים ידניים רבים, [לאור העובדה שצוות הפלחה מנה בשנים הראשונות (לפי מה שסיפר שמואלי) כ־60-80 חברים וחברות], היה הכרח לרכוש את המאמץ כדי לא להשבית את העבודה. השדות שהתפרשו על פני שטחים נרחבים ורחוקים, והעבודה החקלאית, שהיא עונתית בעיקרה, דרשו תחזוקה שוטפת של כלי העבודה.

המצב הביטחוני, של יישוב קטן סמוך לכפרים ערביים עוינים, הביא לצורך נוסף, והוא – שיפוץ כלי נשק, וגם בכך עסקה המסגרייה, כאשר הנפחייה אף היא חלק ממנה. לעיתים נזקקו לאלתורים ויוזמות נוספות, ולכך תרם יהושע בן-ארי את כישוריו כרצען, לפי הצורך.

בנפחייה, פרזול לסוסים, יופ (גלזל) גל, שנות ה־20

בנפחייה: מימין, יופ (גלזל) גל חנן זהבי, שנות ה־20

"קִרְנָה אֲשֵׁים בְּרָזֶל וּפְרָסוּתִיךְ אֲשֵׁים נַחוּשָׁה" (מיכה ד')

את תולדות המסגרייה מראשיתה, סיפר מיכאל רענן, כפי ששמע וזכר מפי הוותיקים. הוא עצמו הצטרף לצוות המסגרייה בשנת 1985, וזה המשך סיפורו: "עם המעבר לגבעת קומי (1930) ולעבודה בכלים מכניים, ובראשם הטרקטורים, גדל מספר העובדים שנדרשו לעבודות שונות באחזקת המשק החקלאי. בין העובדים היה נוח נודל, שהיה פחח אומן ובנה את השקתות ברפתות ובלולים, ואת המרזבים – כל זה בלי שרטוט מראש. יופ גל, שהיה בעל מקצוע מיומן עוד מגרמניה, עבד בנפחייה והתקין פרסות לעשרות הפְּרָדִים והסוסים שעבדו במשק, כמו גם חישוקי ברזל לגלגלי-העץ של העגלות, בהן השתמשו בימים ההם.

במעבר לגבעת קומי חלה הפרדה בין המוסך למסגרייה. במאורעות 1936–1939 שירתה המסגרייה גם את ה"הגנה" במיגון מכוניות.

עם הפילוג ובניית המשק החדש (1958), המשיך אתה הצוות הקודם: נוח נודל, ליאו קניבל, שמואל רענן, פנחס פלצ'ר. בהמשך הצטרפו מישקה לוי ודודו פלד. נבנה למסגרייה צריף גבוה במיוחד, משאריות של צריפי מגורים מהמשק הישן. אחד הפרויקטים הראשונים של המסגרייה – כשבחצר המשק החדש עוד לא נסללו מדרכות, ובימי הגשם היה בוץ רב בכל מקום – היה לספק מאות מְגִרְדוֹת להסרת הבוץ מהנעליים, לדירות החברים ולמוסדות ציבוריים כמו חדר-האוכל ובתי-הילדים.

הקמת "באליגן" (מתקנים לגני-שעשועים) בשנת 1990, נתמכה בליווי צמוד של המסגרייה עד פירוק המפעל בשנת 2004. בהמשך תפקדה המסגרייה הן לצורכי הבית והן בעבודה ל"כיפופים" – יזמות לעבודות ברזל. לאחר ש"כיפופים" חדל לפעול, נותרה עבודת המסגרייה לצרכי המשק בלבד, אך גם כאן נמצאו לה עבודות למכביר – התקנת גלגלים בכל מה שמתגלגל: במטבח, במכבסה, בבתי-ילדים, ב"בית הדר" ובבתי החברים, הקמת קיר התשעים בלובי חדר-האוכל, מְתָלִים לדגלים על עמודי החשמל ועוד.

ולסיכום, המסגרייה הייתה תמיד חלק בלתי נפרד מהיצירה המשקית, הן לצורכי המשק החקלאי והן לצורכי הבית. לאורך השנים נבנו בתחום החקלאות: אבוסים לדיר הישן, מערך עולים לרפת החדשה, תיקון סולמות ומְדִידִים לפרדס (לעשרת ימי קטיף), ומנופים ועמודים בבריכות הדגים.

לצורכי הבית נוצרו עגלולים לתינוקות, ונבנו גדרות לחצרות בתי-הילדים."

"בְּרָזֶל בְּכִרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יָחַד פָּנִי רַעְהוּ" (משלי כ')

ואומר המפרש: כשם שהברזל מחדד את הברזל, כן חברת אנשים טובה, מועילה לתקן את הפגמים שבאדם.

"כַּפְּטִישִׁים נֶגֶן, נֶגְנָה" (נתן אלתרמן)

הנגרייה בראשיתה עסקה בבניית הצריפים בקיבוץ ההולך ומוקם, ליד המעיין. אלה שימשו בעיקר למטרות ציבוריות, כגון: חדר-אוכל, צריף לילדים, לחולים וכד' – שהרי רוב החברים גרו באוהלים.

בהמשך הדרך, קיבלה הנגרייה אופי חרושתי, כאשר ייצרה חלונות, דלתות ושלדי-גגות, לא רק לבתים ולצריפים במשק, אלא גם ליישובים סמוכים.

בתקופת הממשלה המנדטורית (שנות השלושים של המאה שעברה) פורסם מכרז לייצור 1400 כוורות. נגריית עין-חרוד שזכתה במכרז, ראתה בכך שעה כשרה להקמת מפעל. הוקמה מחלקה מיוחדת, נרכש ציוד מכני מתאים והוגדל צוות העובדים.

"בשנות המנדט", מספר בארי הולצמן, "הורחבה עבודת הנגרות גם לתחנת המשטרה של יחידת הג'יפסליק, בניית חלקי העץ להתיישבות קיבוצי "חומה ומגדל", ועבודות נגרות למתיישבי נהלל.

לקראת המעבר לעין-חרוד איחוד, הכינה הנגרייה את השולחנות והציוד לחדר האוכל החדש. [זכורה השריפה הגדולה שכילתה את העץ והפורמייקה (החידוש הגדול!) שהוכנו לקראת המעבר, ואת גיוס כוחות הגוף והנפש להתחיל מחדש].

בשנות השישים, קיבלה הנגרייה הזמנה מהרב הראשי של ההסתדרות, מנחם הכהן, לייצור ארונות קודש לבתי כנסת בארץ. כמו כן ייצרו באותו זמן ריהוט לבתי הילדים של קיבוץ מבוא חמה, שרק הוקם, כונניות למוצרים ביטחוניים של פלבס, שולחנות למשרדי מנהלים של בנק הפועלים, וכוורות לכל הארץ."

חווית ילדות

כתב יונתן שני (רוז'נסקי):

"צריף ענק, גג פח, לוחט בקיץ, קר בחורף. שורת שולחנות עבודה משופשפים עם מלחציים, הכול כמוכך עשוי עץ. על הקירות ארונות כלי-עבודה ומעל כל ארון משור הקשת הגדול, שאין לו מקום בארון... בצד השני המכונות המרעישות והמפחידות.

קבוצת נגרים "פולנים" מגובשת, שמשפחותיהם נשארו שם... יוצרים הווי מיוחד, נפגשים בשבתות על כוסית "מדצינל", מתקשרים ביניהם בידיש עסיסית (שלא אבין...) שלא נטעה – כולם דוברי עברית מצוינת, לא יגידו "עשר שקל" (כמקובל אצל ילידי הארץ היום). השמות בעגה יידישאית: שמעִייה – שמעִיה רוז'נסקי; פיניִיה – פנחס הולצמן; איצ'ה – יצחק לסקי; מאִיר – מאיר זינגר; מִייִשה – משה נגרי. אני זוכר גם את גרדי וקורז'ין (קורן) בשטח, בוודאי שכחתי כמה (כ־80 שנה מתחילת הזיכרונות...).

במעיל עבודה בחורף ובגופיה אפורה בשאר עונות השנה, מזיעים בעבודת כפיים קשה במקצוע, במשור, בפטיש ובמַפְסֶלֶת, וגם ליד המכונות... לרובם חסרה אצבע אחת או יותר. עדיין עולים באפי הריחות הטובים של העץ ההופך לנסורת, של דבק הנגרים החם וריח הספירט של הפוליטורה.

סיפורי אבא על בניית והרכבת המשקופים, הדלתות והחלונות במשטרות הבריטיות בג'נין וקלקיליה, נוסעים לשם באוטובוס מלא ערבים עם ארגזי הכלים הכבדים. כן. בנו בנגרייה את המגדל וחלקי החומה של ניר דוד וגם השתתפו בהקמה.

חבורה מופלאה, יצירתית וצנועה, שידעה להתאושש מהפילוג המתסכל, וכמו עוף החול לקום מאפר השריפה הגדולה לחיים חדשים.

בנגריה, מלמעלה בכון השעון: שלמה (קורז'ץ) קורן עם אלברט וסמי, מאיר זינגר, פנחס הולצמן, לוגו הנגרייה, איור ועיצוב: יעקב אלוני, שנות ה־70

"לְמַדְנִי אֶת הַשִּׁיר הַפְּשׁוּט שֶׁל הַלֶּחֶם" (רחל שפירא)

בימים הראשונים היו קונים פיתות באחד מכפרי הערבים השכנים, אך מהר מאוד הוקמה **מאפייה** ולמדו לאפות לחם במקום.

"שניים עבדו במאפייה – אפטייקר (אתר) ודוידקה, שניהם אוהבי ציור, שבחרו את עבודת הלילה, כדי שיוכלו להתפנות לציור בשעות האור. תוך כדי עבודה היו נותנים קולם בשיר, וקולם החזק שהיה מרעים בלילות, הפריע לא פעם לדיירי האוהלים הסמוכים. "המאפייה הייתה בתוך חושה ערבית קטנה וצרה. עירומים למחצה ומכוסים זיעה, עוסקים השניים בלישת העיסה ובהסקת התנור בקש. חם מאוד ליד התנור, נדלק דמם הסוער של הציירים והם פורצים בשירת קונצ'אקים אדירה ומעירים את שוכני האוהלים. לקראת בוקר היו יוצאים השניים לטבילה במעיין ומכריזים בקול: 'כעכים טריים', 'כעכים טריים'..." כך תיאר אותם יהושע בן-ארי.

"כשעלו לגבעת קומי", סיפר גדי רפן, "נבנתה המאפייה בקומת המרתף מתחת לחדר-האוכל, ליד המטבח, והמשיכו לאפות את הלחם במקום. באור ראשון של בוקר כבר היה ריח הלחם, שנאפה בלילה, ממלא את האוויר.

ב-1933 הגיע לעין-חרוד אבי, ברונו רפן, שהיה אופה במקצועו עוד בגרמניה, שם איתר אותו החבר סורקין והיפנה אותו למשק. לידו עזר מרדכי בהיר. עם הזמן המאפייה השתכללה והוציאה תחת ידיה לחמים טעימים וחלות לשבת.

בימי חומה ומגדל (1938), סיפקה מאפיית עין-חרוד לחם גם לקיבוצים החדשים שזה עתה עלו על הקרקע. וכך המשיכה האפייה עד המעבר לקיבוץ החדש (ב-1958) בעקבות הפילוג, ויותר לא עבדה. אמנם גם בקיבוץ החדש נבנתה מאפייה בצמוד למטבח, אך היא מעולם לא הופעלה והיום קונים את הלחם ממאפיות שונות. בנוסף לכך, כיום מתפנקים חברי עין-חרוד במבחר לחמים בכלבו, ומפרי כפיו של איתן בן רפאל."

"יְבֹאוּ יְבֹאוּ / יְבֹאוּ עוֹד יָמִים / שֶׁל לֶחֶם וְחֶמְלָה

יְבֹאוּ עוֹד יָמִים / יָפִים כְּמוֹ הַתְּחֵלָה."

(מאיר גולדברג)

האופים, מימין: ברונו רפן ומרדכי (הלר) בהיר, שנות ה־50

בסנדלריה. מימין: משה זיכלינסקי, יעקב שור, ישראל זבירין, (-), עין חרוד, 1924 / צילום: אברהם סוסקין
ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

בסנדלריה, שנות ה־30

"הי נעלים, פלי סליות נעלים"

(אביגדור המאירי)

בשנים הראשונות היה המחסור בנעליים עניין יום-יומי. חסרות היו נעליים לצאת לעבודה בשדה, ובשעות הלילה, היוצאים לשמירה היו מחפשים ממי אפשר להוריד את נעליו השלמות, וקשה למצוא. מעט הנעליים שהיו בנמצא לא הספיקו להנעיל את כל הנצרכים להם. בייבוש הביצות עמדו החברים בתוך המים יחפים. בהתחלה נקנו כמה זוגות מגפי-גומי גבוהים, אך הם נקרעו מהר ולא היה מי שיתקנם.

יום אחד הופיעו במחנה ליד המעיין, שני אחים בורסקאים והציעו לעבד עורות. כעבור כמה חודשים כבר תפרה הסנדלרייה נעליים מאותם עורות שעובדו, ויותר מאוחר חלקם אף נשלחו לשוק למכירה. ועם זאת, תמיד היו חסרות נעליים והתקיימו דיונים למי יש להכין קודם, לילדים – שיכולים ללכת בקיץ יחפים – או לעובדי השדה. ב-1929 כותב לביא לרחל, הנמצאת בתל-אביב עם אילנה, כדי שזו תחלים: "התחילו הגשמים ויורדים בלי הפסק. [...] אינני יודע איך תשובי אם אין לך נעליים. שיינדלה גם כן סובלת מזה שאין לה נעליים". ורבקה יצקר כותבת לבתה רינה באותו נושא: "נעליים אין לה לגמרי ולאחייניתה איה, העומדת לנסוע, וגור-אריה עוד לא "מרגיש" שהיא צריכה בנעליים. היא עוד לא בין הנצרכים בעיניו. שוב היום 'התרגשתי' על לא כלום."

"אני תלוץ תלוץ קפצן, מפולין מפולניה, / נעלי פלי סליות, ולחמי לחמא עניא."

(כך היו שרים בעלייה השלישית – כתב יחיאל מור)

בסנדלרייה 1938

כתב יהודה גור-אריה:

"סיכום שנת העבודה: ארבעה עובדים צריכים היו לספק את הצרכים בנעליים לכל היישוב, כקטנים כגדולים, בחדש ובתיקונים. הספקנו לעשות במשך השנה: 300 זוג נעלי-עבודה, וכ-100 זוג נעלי-שבת לחברים. סנדלים לחברים (לרגל קימוצים "התאכזרנו" קמעה בהספקת קיץ, אך לא נגרם שום "נזק") 100 זוגות, לילדי בית הספר 140 זוג נעליים, כ-135 זוג סנדלים, ולבעלי הרגליים השטוחות (פלטפוס) – 28 זוגות חצאיות, לגנים – 40 זוג נעליים.

כעת, עם התחלת עונת עבודה חדשה, התחלנו בהכנת נעלי עבודה. כמו כן עלינו להתחיל לדאוג לילדי בית-הספר לקראת הגשמים, ויש צורך להירתם בעול ולגשת

בסנדלרייה, צבי שר ויהודה גור אריה, 1938

בסנדלרייה, צבי שר ויהודה גור אריה, 1970

במרץ להכנות לקראת החורף. אולם מנין לשאוב את המרץ לקראת עונת עבודה זו? מהבניין הרעוע, על גגו הדולף והרצפה השוקעת? גם הצפיפות והתנאים הסניטריים "האידיאליים" אינם עשויים לעודד. כבר עייפנו מלדרוש. "מגילות" כבר נכתבו על הנושא ועד היום טרם נענינו.

שתי תקופות בסנדלרייה

כתב יהושע בן ארי (ב'1964):

I – התקופה הרומנטית בסנדלרייה

התקופה בסנדלרייה תחת הנהלתו של גור-אריה, שנמשכה שנים רבות, הייתה העידן הרומנטי בסנדלרייה. דפיקת הפטישים המונוטונית הייתה מלווה בשירה ובזמרה של שירי-עם בשפות שונות, בשירי חזנות, בשירי חג ומועד. גור-אריה שהשתתף בזמנו במקלה שארגן משה כרמי, היה מכניס במניין גם את השירים ששרו במקלה, ובחלל הסנדלרייה הדהד וזעזע לכבות קול התפילה העמוקה של מגינת בטהובן – מ־מ־ע־מ־ קים ק־ר־א־ת־יך יה, א־לִי. איני יודע אם בטהובן, כשיצר את השירה הזאת, לקח בחשבון את התהודה של הסנדלרייה, ואם דפיקות הפטישים היו הליווי הנכון לשירה. אך גור-אריה, עם הטנור שלו, הצליח בכל זאת להשרות בסנדלרייה שעה של עליית נשמה.

ערב יום הכיפורים. בסנדלרייה מהדהדות תפילות החג ומגיעים לתפילת "יתגדל ויתקדש" של שעת "נעילה" ביום הכיפורים. התפילה הטרגית והנשגבה כאחד. והקפלה – גור-אריה החזן ועוזריו המשוררים מתרוממים בתפילה זו למרומי מרומים. מה לי נעל, מה לי פטיש – "שְׁמִיה רַבָּה" – הוא השולט כאן כעת. וכשמגיעים לאוקטבה העליונה של – "לְעִילָא ולְעִילָא", אתה חש ממש כי תפילתנו בוקעת שערים נעולים ושערי שמים נפתחים לפניה. והשכינה, כביכול, בכבודה ובעצמה יורדת אלינו למשכנות הסנדלרים.

ההורים הזקנים שהיו במשק נהגו לבוא אל הסנדלרייה ולהקשיב אל הרינה ואל התפילה. היו ביניהם כאלה ששיתפו את עצמם בשירה ובזמרה של בני הסנדלרים. כאן הם מצאו את אוירת העיירה שנספגה בדמם ואשר פה, בחברה החדשה, בעולם ההולך ונבנה מחדש, נגזרה עליה הגזירה.

II – התקופה "המכנית-אימפריאליסטית" בסנדלרייה, כממשלת צבי

דור הולך ודור בא. עם העברת הסנדלרייה לידי צבי שר, עברה הסנדלרייה מהתקופה הרומנטית לתקופה המכנית והתעשייתית. שירה חדשה באה לסנדלרייה, זו שירת המכונות המלווה בקול רעש גדול ואדיר. מרכז העניינים עבר מכאן, מהמסיבה

עמרי פלד, 1972

האינטימית מסביב לשולחן העבודה, אל המכונות. לא בלב קל ולא בסבר פנים יפות קיבל גור־אריה את כל המכניזציה הזו (או בלשונו: צ'יק־צ'יק). הרבה זמן עבר עד שהשלים עמה וראה כי טוב. שירה חדשה באה לסנדלריה – פנו דרך למכונות! תנו כבוד לצבי המכונאי!

הד שירת המכונות, בסנדלריית עין־חרוד, הגיע למרחקים, ומכל קצות הארץ נהרו ובאו לקוחות. גלגלי המכונות בסנדלריית עין־חרוד, המו מרוב עבודה. בית־חרושת זוטא: מעלה יתרה יש לו לצבי. בטבעו הוא מתון – מתנת אלוהים – אינו מתרגש, ובשעת הצורך "מתלבש" על העניינים, והעניינים דופקים. גם רדיו הכניס צבי לסנדלרייה ואנשי עין־חרוד באים הנה לשמוע את החדשות, ודרך אגב פוסקים את פסוקם ונותנים עצות לראשי המדינות, איך לנהוג במקרה זה ואחר – פרלמנט זוטא.

בעין־חרוד היו מזמרים "נפש בריאה בגוף בריא – רגל בריאה בנעל של צבי". כל מי שגדל כאן בוודאי זוכר את הסנדלים החדשים, שהיו מקבלים הילדים בערב פסח. כי גם אם ירד גשם והיה קר... בערב פסח נועלים סנדלים חדשים! וכך משך שנים רבות מאוד, עד שתם זמנה של הסנדלרייה, עובדיה הלכו לעולמם ואחרים לא באו במקומם. התקציב המשפחתי ששודרג ומימוש הטעם האיש, ייתרו את תפקידה. המבנה שבו שכנה נהרס ונותר רק הזיכרון – למי שעוד זוכר.

לְאֹרֻוּהָ בְּאִים מֵאֵהָבָה

על־פי מה שסיפרה עמרית אריאב

"בשנים הראשונות של עין־חרוד, הסוסים שימשו ככלי עבודה בכל ענפי המשק, והאורווה תפסה מקום חשוב באחזקתם ושמירתם. בין המטפלים היה מוטהל'ה פיקוס, שדאג להשקות את הסוסים ויזם גל שדאג לפרסותיהם. עם כניסת המיכון החקלאי פחת הצורך בעבודת הסוסים ובאחזקת האורווה.

את האורווה במקומה הנוכחי הקימו שרוליק זהרונני ובנו אורי, ועזרו על ידו ילדים ובני־נוער. הילדים שבאו בקביעות אהבו והתחברו לאורווה, התאמנו ברכיבה תחרותית והשתתפו בתחרויות ומרוצים. בשנות התשעים הצטרפה רווית כמאמנת והאורווה צמחה מקצועית.

ב־1983 נכנסה עמרית כאחראית לאורווה, לקחה על עצמה את טיפוח המקום והילדים, וחיברה את ההורים כשותפים לעשייה. ההורים שהפכו מעורבים, עזרו לקדם פרויקטים כמו בניית המאנז', שיפוץ גג הדגגיה, שהפך לפינת מנוחה, והגשר המוביל אליו, הבנוי מפסי רכבת העמק המקוריים. האורווה היא בית לילדים, בני־נוער ומשפחותיהם. שיעורי רכיבה מתקיימים לכל הגילים, החל מילדים צעירים מאוד שמדורכים על ידי ילדים בוגרים יותר, ועד שיעורי קפיצה מעל משוכות ודהירה במאנז'.

הסיסמה שלנו: "לאורווה באים מאהבה", הפכה דרך חיים שאנו מקיימים בעשייה ובעבודה היומיומית.

"סוסים נאים, רצים, באים, / כל עוד בם נשמה
מושכות קת, ברגל הנד! / תרעד האדמה." (יחיאל הלפרין)

האורווה, 2021 / צילום: נילי הלר

מוטל'ה פיקוס באורווה, שנות ה'40

הסוסיאדה ברמת יוחנן, הלל דגן זוכה בגביע הפרס הראשון, 1968

דובי דביר, שנות ה־60

המאנז' (משטח האימון לרכיבה אמנותית), 2021 / צילום: אביבה וייצמן

"...את תהי מלכה / ואני אהיה כמו מלך
לא יהיה לנו ארמון / מספיק דירה עם פלג.
סוסים בין העצים בכפר / אמצע שביל עפר
חיוף שלא נסגר." (דוד נעים, טל בן-נון)

כאן ביתי אל מול גלבוץ

הקמת מנהלת-שיכון והשוואת תנאי-דיור

כתב איציק צפדיה:

"שנת 2003, חברי קיבוץ עין-חרוד איחד משוועים לפתרון המצוקות בתנאי הדיור. התסכול קשה ואין מענה באופן. כמה שנים לפני כן, הקימו אילן צור, המזכיר, ואסא גיארי, מרכז המשק, צוות שיכון הצעה לשיפור תנאי הדיור של החברים. הצוות ישב כשנתיים על המדוכה והגיש שתי הצעות, אך הן יצרו חילוקי דעות פנימיים והצוות התפרק. חלפו עוד שנתיים ונראה כי הפער בתנאי הדיור של החברים העמיק. ניתן היה לראות בחצר מספר דירות בגודל 140 מ"ר, כאשר שאר הדירות קטנות וגודלן סביב ה-76 מ"ר. התשובות שניתנו לחברים נצמדו להחלטות ישנות ולא רלוונטיות, וניתן היה לחוש בסערה שנבעה מחוסר שביעות רצון החברים ואי-מתן מענה לתנאי המגורים. עין-חרוד היה אז קיבוץ שנהנה מהכנסות ניכרות, שהגיעו מהתעשייה, אך החברים לא זכו ליהנות מפירות הנכסים.

ממרחק השנים, נראה שההצעות השונות לשיפור הדיור העלו את רף הציפיות של החברים, והביאו להקמת מנהלת השיכון.

בשנים שקדמו להקמת המנהלת הייתי רחוק מאוד ממעורבות ועשייה חברתית. על הצורך להקמת המנהלת למדתי מתוך אחד היומנים של התקופה. משפחתי הגדולה והעבודה המתגרת בה הועסקתי מחוץ לעין-חרוד, גזלו את רוב זמני. הייתי בשלב בחיי בו סיימתי תפקיד כמזכיר הקיבוץ ומהנדס פיתוח בריקור. העדפתי להתרחק מענייני הקהילה ולקחת לעצמי איזשהו פסק זמן. בתחילת 2003 אילן צור, המזכיר, הציג בפני את הרעיון להקמת מנהלת שיכון. אילן הציע להקים מנהלת שתעקוף את ועדת התכנון ותקבל סמכויות נרחבות, היות וחשב שהוועדה מייצגת דעות שמרניות, שלא יביאו לפתרון מצוקת הדיור בבתי-החברים. הרעיון מצא חן בעיני וביקשתי שיינתנו לי סמכויות כגון: ריכוז משותף לוועדת-תכנון ומנהלת-שיכון, הכפפת ועדת דירות למנהלת ודיווח של המנהלת ישירות לאסיפה הכללית ולא למזכירות.

בין בחירתי לבחירת ועדת-תכנון ומנהלת השיכון החדשה, עברו כשלשה חדשים,

עין חרוד, 1940 לערך / צילום אוויר: זולטן קלוגר, אוסף פרטי

עין חרוד, 2017 / צילום רחפן: גילי גלדן

בהם ביקרתי בערבים אצל כארבעים חברים. הצגתי את החזון שלי וביקשתי את השתתפותם במכרז לוועדות. הרגשתי שככל שרבו פגישותי האישיות עם חברים בקיבוץ, הביטחון שהמשימה אפשרית, גובר. הבנתי שהפרויקט יכול להתממש והדרך להגיע אל היעד מתבהרת עם הזמן.

רוב החברים שהתמודדו על מקום של כבוד, כחברי צוות המנהלת, זכו באמון הציבור והרעיון קרם עור וגידים. כחצי שנה לקח לגבש את חוברת השוואת תנאי הדיוור ולקיים אספות הסברה ודיונים פתוחים לכלל החברים. ההשתתפות הייתה ערה ובכל פגישה נכחו כמאה חברים ויותר. האסיפה אישרה תקציב של שלושים מיליון ש"ח, לאחר כשנה עודכן התקציב ל-52 מיליון ש"ח, ובתחילת 2012, עם גמר החלק הצפוני של אזור ג', הסתיים הפרויקט בתקציב של 67 מיליון ש"ח. בניית השכונה המערבית כבר הייתה מיזם חדש, שעמד בפני עצמו, ונוסף להחלטה הבסיסית מ-2003/4.

מבין המזכירים בתקופה זו, אילן צור הוא זה שדחף במלוא המרץ להשוואת תנאי הדיוור של החברים בעין-חרוד איחוד. הוא הכיר בצורך וראה בהצלחת המהלך משימה אישית. אילן ראה לנגד עיניו את המהמורות והמכשולים שהערימה המזכירות על המיזם וידע שהוא יכול ללכל. הוא עזר אישית בעבודות סחיבה וסבלות כשחברים פינו את בתיהם לדירות מעבר, וכן כאשר חזרו לדירות המשופצות. הוא סייע בצליחת פרטים קטנים שהיום אולי נראים כברורים מאליהם.

בתחילת המבצע הגדול פונו כל דירות החיילים שהיו בגבעה מתחת לאירוח הכפרי. דירות אלו שופצו והפכו ל"דירות מעבר". בנוסף להן, הוכשרו עוד כעשר דירות מעבר גדולות יותר, למשפחות עם ילדים.

סה"כ שופצו והורחבו כ-120 דירות. נבנו 10 בתים חדשים ונהרסו 14 מבנים. באותה תקופה שופץ גם מועדון החברים, נבנתה בריכה גדולה, בטיחותית, מאובזרת ומוקפת מדשאות, שופצו שלשה בתי ילדים והוחלפו גגות הרעפים בכל היישוב. השיפוץ בבית-הדר, שהתחיל בתקופה קודמת, בא אל סיומו ואושרה תכנית מתאר חדשה לקיבוץ, המאפשרת בעתיד שיוך דירות מלא.

התקציב הענק כלל גם טיפול ברוב תשתיות המים והביוב, תגבור רשת החשמל והטמנתה בקרקע, שכלול רשת הטלפונים והטלוויזיה, הכנסת סיב אופטי לתקשורת והעלמת רשת הכבלים העילית. נסללו מחדש כל כבישי הקיבוץ, נוספו מדרכות ותאורת רחוב לאורכן. כל אזור ששופץ זכה לתשתיות מסודרות ולנוי מרושת במערכות השקיה חכמות ומתקדמות, בהשקעה כספית של למעלה ממיליון וחצי ש"ח.

המשכו של המיזם היה בניית שכונה חדשה בצד המערבי של הקיבוץ ותחילת שיפוצים בבתי הקומתיים, תוך שמירת העיקרון של תנאי בינוי אחידים לכולם. המיזם, של מתן הזדמנות שווה לשיפור תנאי מגורים זהים, לכלל החברים בדירות הקבע, תם.

האפשרות שניתנה לחברים להשקעות פרטיות בדירותיהם היוותה הצבעת אמון חשובה בממסד העין-חרודי. גאוות החברים ותחושת הבית והשייכות גאתה. הבנים והבנות התחילו לחזור לעין-חרוד איחוד וניכר היה כי לערכות ההדרית ולשותפות יש עדיין משמעות רבה בחיינו. רוב החברים הוסיפו כסף רב מתקציבם והרחיבו את דירותיהם. עתה, נראה שאנו בשלים למהלך נוסף של שיוך דירות מלא, על כל משמעויותיו.

מיזם זה, שהפך מחזון למציאות, הוא בזכות כל חברי המנהלת, שלמרות שהתעקשו אתי בנושאים שונים פה ושם, דבקו בחלום לכל אורך הדרך. לולא תמיכתם האיתנה ואמונתם בדרך שהתוונו, המיזם לא היה מצליח כל כך. עין-חרוד איחוד שלנו הוא קיבוץ נאה, מודרני ומטופח. "פה טוב לנוח, ופה טוב לחיות".

עין-חרוד איחוד, שכונות המגורים, 2021 / צילום: אביבה וייצמן

"סוֹכֵב סוֹכֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְכִיבְתֵּי שֶׁב הָרוּחַ" (קהלת א' 6)

בית הכנסת

אלוהים הוא עניין מסובך במיוחד לאלה שרצו לעזוב אותם בטריקת דלת, אבל המשיכו לאחוז בשולי גלימתו מעבר לדלת הסגורה, לא משחררים את נוכחותו. חילונים גמורים אבל מדליקים נרות שבת ושרים "אתה אחד ושמך אחד הוא", "כל הנשמה תהלל-יה" ו"וטהר ליבנו", בדבקות של חסידים. מחד, מורדים בדת ובסמליה, אך מאידך, יראים כי הרחיקו את בניהם מהמורשת היהודית, ואלה לא יידעו ויכירו כמה מרדו הוריהם. "ההורים שבאו אלינו מלפני המלחמה הולכים ופוחתים ואחרים אינם באים עוד" כותב לביא בזיכרונותיו, "רוב רובם של חברינו נשארו בלי הורים. שורה זו אינה מתמלאת. יש הרגשה כאילו השרשרת הולכת ונפסקת. כמה שנים יראו עוד ילדינו יהודי בתפילתו, יהודי בחגו, יהודי בצומו ויהודי השמח בתורתו? עצוב, עצוב מאוד. חינוך ללא מסורת – לא ידענו עוד את טעמו."

סיפרה נָצֶה סמילנסקי – "עוד ב-1926, במחנה ליד המעיין, כאשר הגיעו הורי החברים, שהיו דתיים ושומרני-מסורת, הקימו עבורם באחת החושות בית-כנסת והותקן גם מטבח כשר. אחר-כך נבנה בית-כנסת קטן בצריף (בקיבוץ בגבעת קומי) ולבסוף בית-כנסת בנוי באבן (בקיבוץ החדש שנבנה לאחר הפילוג), ומאז לא חדלה בו תפילה. זאת היא יצירה מיוחדת של חברי עין-חרוד. אותם חברים שייסדו את המקום ו"זרקו" מעליהם את המסורת במטרה ליצור 'אדם חדש'."

"מִי שֶׁהִתְעַטֵּף בְּטָלִית בְּנֶעְרָיו, לֹא יִשְׁכַּח לְעוֹלָם..."

(יהודה עמיחי)

בחנוכת בית-הכנסת בתשכ"ט (1969), בָּרַךְ אברהם מנחמי את בוני בית-הכנסת: "ספר התורה ליווה את עמנו בגולה ושמר עליו כל יאבד בדרכו האפלה. ולולא רוח העם המגוללת בספר התורה, ספק אם עם ישראל היה קיים עתה. אנחנו הדור שרוח עמנו החזירה אותו אל אדמתנו, לאחר אלפיים שנות גלות, ואנו החזרנו את עטרת רוח עמנו, למשכנה בבית-הכנסת, במשקנו."

אל בית-הכנסת הועברו שני ספרי תורה, מצריף בית-הכנסת הקודם, שנכתבו על אדמת הארץ. ספר תורה שלישי הוחזר אלינו מתפוצות אירופה, וספר תורה רביעי נשלח אלינו מארה"ב. וכאן בבית הכנסת החדש, שוכנים ארבעה ספרי תורה אלה יחד.

במשכן לאמנות, הסמוך לבית-הכנסת, תראינה עיניך את התמונות של יהודי הגולה בתפילתם, כאשר ספר התורה היה נחמתם היחידה, בשמחתם ובאבלם. וכשתעמוד לפני התמונה של "היהודי האחרון בבית הכנסת", אולי תשמע אוזנך את המילים "הַשְׁכֵּנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנִשְׁכָּחָה, חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם". (איכה ה' כא)

לאורך שנותיו חווה בית-הכנסת תקופות של פעילות, מחד, וירידה במספר משתתפים, מאידך. לאחר שנשאר ללא גבאי, קיבלה על עצמה נָצָה סמילנסקי להחזיר עטרה ליושנה. היא שילבה את סגולותיה כמורה, עם בקיאותה במקורות, להכנת ילדים, מעין-חרוד ומיישובים אחרים, לטקס העלייה לתורה. בהמשך הצטרף להכנה, כמי שגדל בקיבוץ דתי, ישעיהו אמיר. על אחד הטקסים של עלייה לתורה, סיפרה נָצָה ביומן עין-חרוד (1.5.2015): "בשבת, יום ראשון של פסח, התקיים בבית-הכנסת שלנו טכס בר-מצווה לטל כהן, נכדם של חוה ויעקב כהן, בנם של דרור וסוזן. טל שחי בסידני שבאוסטרליה, ביקש לקיים את בר-המצווה שלו בישראל, בעין-חרוד. בסיום הטכס אמר טל "אני שמח להיות פה בעין-חרוד איחוד שהוא הקיבוץ של משפחתי. עין-חרוד היא לא רק הבית השני שלי אלא המקום שבו אבא שלי, דרור, חגג את בר-המצווה שלו. הוא עמד על הבמה הזאת, פניו אל ארון הקודש ואל ירושלים, בדיוק באותו המקום שבו אני עומד כעת, בדיוק באותו בית-כנסת ועם אותם ספרי תורה. כך אבא שלי לפני שלושים ושלוש שנים, והיום אני."

"עֵינֵי אֶעֱצֵם וְהִרְיֵנִי אֶתְכֶם / מַעַל לְחֶשְׁכֶת הַתְּהוֹם." (פניה ברגשטיין)

תנחם ארצי עולה לתורה, לשמאלו אביו שמחה, 1963

בבית הכנסת, מימין פנחס פלצ'ר, יהודה גור אריה, צבי נשר (-), ריינשטיין. מאחור עזריאל דורון / 1981 /
צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה

ניצה סמילנסקי, בית הכנסת, 2021 / צילום: דני ברנע

על קורותיו של ספר תורה שעבר במשפחתו מדור לדור, ושימש בטקס ברהמצווה של נכדו, מספר דובן שמחוני מעין-חרוד מאוחד, ביוני 2009: "ספר התורה הזה נמצא במשפחתנו לפחות מימי סבא של אבי. איננו יודעים מתי נכתב ונרכש על ידי המשפחה. בנו אליהו גרשון, סבי, נולד ב-1864, קיבל את הספר מאביו. הבן הבכור, דוד פרידקעס – אבא שלי – עלה ב-1913 בעלייה השנייה, ומאוחר יותר הצטרף למקימי עין-חרוד. כאן אני נולדתי, כילד המאתיים של עין-חרוד, בשנת 1934. ב-1935 סבי אליהו גרשון עלה לארץ מפולין והביא אתו את ספר התורה המשפחתי. לאחר פטירתו, ב-1959, תרם אבי את ספר התורה לבית-הכנסת כאן, לזכרו של סבא. ספר תורה זה מלווה את משפחתנו כבר שישה דורות. את ספרי התלמוד העתיקים של סבא מסר אבא לספריית המשכן לאמנות."

"הַזְכָּרוֹן יִפְלֹס לוֹ דֶּרֶךְ, וּבְיַד רוּעֶזֶת יַעֲלֶה לְתִבְּהָ" (אנטון שמאס)

נטישת הדת והמסורת העסיקה את דור החלוצים, בחפשמ אחר דרך חדשה. בתחילה נותרו עם הגעגוע לעולם שנשאר "שם", הריקנות שבלב והמבוכה. בהיותו בקונגרס בציריך ב-1929, כותב שלמה לביא לרעייתו רחל "לנו המודרניים אין מה לשוחח עם הילדים שלנו, אין מה לספר להם [...] לנו היו מספרים על אלוהים היושב בשמיים עם מלאכיו הטובים והרעים [...] ואנו מספרים להם מסוסים וחמורים [...] אין עיניהם נפתחות לשמע סיפורינו. הייתי מאוד רוצה להתחיל להאמין בכל מה שאבא שלי האמין."

בקבוצ נוצרה תרבות חילונית השואבת ממקורות הדת והמסורת, אך מעניקה לה צביון חדש. היום, לצד ובנוסף לתרבות זו, יש נערים הבוחרים לעלות לתורה בבית-הכנסת, לא רק מעין-חרוד אלא גם מקיבוצי הסביבה. בחיי בית-הכנסת ישנן עליות ומורדות, לעיתים רק בודדים מגיעים ואפילו מניין אין לתפילה, אך בימי חג – ובמיוחד בחגי תשרי – שוקק המקום חיים. וכך, לנגה אמיר, שקיבלה על עצמה את מצוות האחריות על בית-הכנסת, לאחר פרישתה של נצה, מחכה אתגר של הפחת רוח-חיים חדשה ויצירתית במקום.

"כְּכֹלֹת כּוֹחִי אֶל תַּעֲזֹבֵנִי" (תהילים ע"א)

בימי חולי ובריאות במעגל החיים – מינקות לזיקנה

החלוצים, שהגיעו לעמק כאנשים צעירים בשנות העשרים לחייהם, היו חרורי להט של עשייה. המעבר מאירופה הקרה והמושלגת אל החום הנורא בעמק, הפגיש אותם עם מציאות קשה שלא ידעו לשערה מראש. המחסור החמור במזון, מעט הלבוש שנתבלה, ותנאי-החיים הקשים, הבהירו להם כי החזון נמצא בראש ההר ואילו האוהלים נטועים עמוק בתחתיתו, במציאות החיים היומיומית. אך הקשה מכל, בשנים הראשונות, היו הביצות שרחשו יתושים, מהם יתושי 'אנופלס' שעקיצתם גרמה לקדחת. המחלה הקשה עשתה שְׁמוֹת בחברים. "בצריף שלנו כבר קודחים כל הדיירים. מסרתי את עצמי בידי אדוני: אני ישנה בחוץ. בחדר מחניק. אני מתפללת לאלוהי שידחה לי לכל הפחות לאיזה זמן את הקדחת" כותבת רחל לביא לבעלה. ובמכתב אחר, באוגוסט 1929 היא ממשיכה "אנחנו הגדולים לוקינו במכת הקדחת באופן רציני. יש עד היום יותר מ-80 מקרים. גם אני כבר הספקתי. היו שלוש התקפות. שכבתי 5 ימים בבית-חולים".

האחות אוצ'קה חסין היתה בין ראשוני גדוד העבודה שעלו לעין-חרוד. וכך היא מספרת בזיכרונותיה על חדר-החולים הראשון: "רופא לא היה במקום, ורק כעבור שבועיים לעלייתנו החל דוקטור הרשקוביץ (הראל) לבוא אלינו מחיפה, פעמיים בשבוע. את התרופות היה עלינו להביא מחיפה, וזה היה תלוי בחסדי רכבת העמק אשר הייתה מגיעה (או לא מגיעה) אחת ליום. אלה לא היו תנאים ראויים לאנשים חולים. [...] לבסוף הוקם "הצריף הירוק" הגדול והיפה, לרגלי הגלבוע, שהכיל כבר 20 מיטות – הביתן הראשון של בית החולים בעמק, שלימים נהפך ל"בית החולים המרכזי" והועבר לעפולה."

חנה בלוך, אחות מוסמכת מליטא, הגיעה לעין-חרוד בפברואר 1923 והחלה את עבודתה בבית-החולים "אשר נמצא בקצה השני של המחנה, רחוק מהמעייין, למרגלות הגלבוע". במחברת זיכרונותיה היא מספרת: "כשהגעתי, היה צריף עץ אחד, מחולק לשניים על ידי פרוזדור. חדר אחד ששימש לרופאים, לאחיות וגם למעבדה, [...] ועוד חדר אשר שימש חדר אמבטיה. היו ברז, כיור ושני פחים, אשר היו במקום שירותים, לחולים שלא יכלו להגיע לשירותי-השדה הפרימיטיביים, שנמצאו במרחק די גדול מהצריף. [...] החום היה ללא נשוא. רצנו מספר פעמים למעייין, אשר היה במרחק רב מחצר בית-החולים, והבאנו מים בכדים גדולים. הרטבנו מגבות במים קרים בשביל

בחזית צריף בית החולים, עין־חרוד, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

בחדר החולים, 1925 לערך / צילום: לא ידוע, ארכיון עין־חרוד מאוחד

טיפול בחדר החולים, 1925 לערך / צילום: לא ידוע, ארכיון עין חרוד מאוחד

הראשים הלוהטים של החולים שחלו בקדחת. [...] סבלן של הנשים הצעירות בהריון, קשה במיוחד. אני עובדת במטעי הטבק. החום שרבי, הברחש מזעזע, עוקץ כל הזמן. [...] אני עובדת לעבוד בסיקול אבנים. איש אינו יודע ואינו חושד שאני בהריון. אני מסיעה מריצה כבדה...". באפריל 1930 כותבת שרה נוימן ביומנה "התקררתי וגם הרייתי וגם קדחתי [...] המותר לי עוד להביא יצור לעולם, שאני כה הרבה קודחת? והחלטתי הפעם לגשת לרופא, להגידו שאין אני רוצה בהריון. והוא הסכים לי. אף פעם בחיי לא חשבתי שאוכל להסכים לזה".

גם חנה ינאי מספרת סיפור דומה. כשנכנסה להריון לא ידעה כי עליה להיזהר והתגייסה לעבודה פיזית קשה. היא הפילה בחודש רביעי, ובנוסף חלתה בקדחת ואושפזה לחודשיים. נשים צעירות אלה, שעלו לארץ לברן, נותרו ללא נשות המשפחה המנוסות סביבן, אלה שבעבר תמכו, הדריכו וסייעו בעצה.

והייתה גם תמותת התינוקות, עליה קשה היה לדבר, שהחניקה את הכאב עמוק בליבם. רובם נקברו ללא מצבה, וציון שמם, שנכתב על שלט עץ קטן, נעלם עם השנים. כשגברו המחלות, נאלצו לעיתים להרחיק את התינוקות והילדים מעין-חרוד, כדי לשמור על חייהם.

תנאי-החיים היו קשים, אנטיביוטיקה לא הייתה בנמצא (והכינין עזר רק לפעמים), וכל שריטה שהזדהמה או דלקת שהחמירה, יכלו להביא למיתה. בתחילה היו כל המיטות סדורות בחדר אחד, מוצעות לבן, ובכולן חולים עם חום גבוה. אלה שחומם נמוך, שוכבים באוהלים הסמוכים. היות ומעט מאד ידעו על מחלות וסיכונים (ואולי היה זה בגלל התנאים), שיכנו בהתחלה בצריף אחד את הקודחים, הילדים החולים, והילדות. כשנספו עוד שני צריפים לבית-החולים, עשו הפרדה. [ידוע סיפורו של חרמוני שחלה בשחפת פתוחה, ולפני שאובחנה מחלתו שהה בצריף החולים יחד עם הילדים והילדות. לאחר שהתברר עד כמה מצבו חמור ומדבק, עין-חרוד לא רצתה לשלחו מהמקום והוא בודד בצריף משלו בקצה המחנה, בו שהה עד למותו. סיפורו הונצח על ידי זרובבל גלעד בספר "שורשי הנחל".]

"האיזולטור" (חדרי-החולים) – שהפך לבית הדר

כשעלו לגבעת קומי (במשק המשותף), נבנו חדרי-חולים (שנקראו "איזולטור") ומרפאה, ולאחר הפילוג נבנו כל אלה גם בעין-חרוד איחוד, לשירות כלל הציבור, מבוגרים וילדים כאחד. ציפי מצליח נזכרת: "המטפלות הראשונות היו צביה לסקי וזהבה לוי, אחריהן נכנסה לעבודה דבורה ל'ה ליפשיץ ואתה עבדתי עשר שנים. מדבורל'ה למדתי הרבה. היא הייתה מסורה בלב ונפש ועשתה כמיטב יכולתה כדי להקל על החברים והילדים שנזקקו לחדר-חולים. תנאי העבודה בימים ההם לא היו קלים. אוכל הבאנו מהמטבח ב'עגלול' ובנוסף פינקנו את החולים במטעמים מעשי ידינו. ניקיון היה חלק בלתי נפרד מסדר היום ועבדנו מהבוקר עד הערב עם הפסקות. בשעות הערב השתתפו המשפחות בטיפול. היו משפחות שבהן בני-הזוג הצטרפו למטופלים ששהו קבע בחדר-חולים.

חדר-חולים היה מיועד לכל מי שנצרך לעזרה וסיעוד, זמני או קבוע. אך ייחודו וחיבתו לקהילה, היו מתן טיפול ותמיכה לחולים במחלות קשות, עד יומם האחרון. למעשה, המקום התנהל כהוספיס ביתי, עוד לפני שהנושא היה מקובל בארץ. בזמנו אפשרו גם להורי חברים, שלא חיו בעין-חרוד, להתאשפז במקום."

גם לחלוצים כואבות השיניים – קבינט השיניים הראשון בעמק.

ב-1923 הופיעה בעין-חרוד קבוצת חלוצים מגרמניה, ביניהם החבר גרדנאואר, רופא שיניים, "ואתו כל מכשירי קבינט למקצוע זה. [...] לאושרנו, היה החבר גרדנאואר אדם חלוצי לא רק בשמו אלא גם בתכונות נפשו. מצא לו פינה באחד מהבנינים הרעועים, סידר בו את מכונותיו וכעבור זמן קצר קיבל את הפציינטיים הראשונים שלו. [...] כך נוסדה אצלנו מרפאת השיניים הראשונה, שהייתה למרכז ריפוי זה בכל העמק. [...]

יעקב אלוני, אקוורל על נייר, 1963. באיור: ד"ר אופנהיימר ולידו עוזרת אסתר עזריה (האיור היה תלוי במרפאת השיניים. הוסר לאחר מספר שנים משום שהרתיע את הקליינטורה...)

טיול י"א, 1985, ד"ר משה פרנק, רופא השיניים, מנצח על תזמורת מצחצחי השיניים

אז היה בכך מפלאי הארץ, משיגעונות החלוציות המביאה בעל מקצוע כזה להתיישב באיזה כפר נידח ורעב למחצה", כך סיפר שלמה לביא.

דוקטור גרדנאואר נאלץ לעזוב, ובשנת 1933 הגיע מגרמניה דוקטור אופנהיימר, וכך שמעה מפיו וכתבה, נכדתו דנה: "מרפאת השיניים נמצאה בצריף דל בלי מים וחשמל, אבל סבא קיבל עליו את רפואת השיניים כשליחות ציבורית. עם התחלת התיישבות 'חומה ומגדל' בעמק בית-שאן, התבקש סבא, על ידי חיים שטורמן, לטפל בשיניהם של החלוצים. סבא שהיה רופא השיניים היחיד בעמק, היה נוסע ברכבת עד בית-שאן ומשם היה עובר בין המשקים ב"פרייבט" שניתן לו – עגלה וסוס." את הסיפור מסיימת דנה במילותיו של סבה: "דנה חביבתי, הסבא שלך היה גם כן חלוץ, שקיבל בחורף מגפיים מגור-אריה, כמו החברים שעבדו בשדה".

אמריקה מגיעה למרפאת השיניים

ביוני 1968 הגיע לעין-חרוד דוקטור משה פרנק. לאחר ההלם הראשוני מתנאי-העבודה במרפאה, התנחם משה בידיעה שבכוונת משפחתו להישאר רק שנה, כך שהקושי נראה נסבל. השנה התארכה ל-39 שנים, במהלכן חל מהפך ברפואת השיניים בעין-חרוד. מכונת הקידוח (בשיניים...) המיושנת הוחלפה ונקבעו סדרי מעקב, טיפול ובריקות של שיני-הילדים מגיל צעיר. אבל הדבר הכי חשוב בעבודתו של משה היה, שבזכותו ירד מפלס הפחד ממרפאת השיניים. על ידו סייעה במסירות ובאחריות מאירה פלד. במשך השנים עבד משה גם בקיבוצי הסביבה, ובמשך ארבע שנים, טס מדי חודש למרפאה בסנטה-קתרינה שבסיני.

משנת 2009 מטופלים חברי וילדי עין-חרוד על ידי דוקטור קרולין פרוסט, שממשיכה להוריד את מפלס החרדה, מחד, ומעלה את מפלס המצוינות, מאידך.

"כְּסוּד עֲצָבַת הַקִּמְטִים נָבֹא" (נתן יונתן)

לעיתים, נדמה כי החלוצים עצמם לא שיערו שיום אחד יזדקנו ויזדקקו לטיפול ועזרה. הם לא ראו את הוריהם מזדקנים לידם, ולא הושיטו להם יד בשעת רפיון ומחלה. היו ביניהם כאלה שגורלו לבדם או שילדיהם רחקו מהם. "אני מביטה ומביטה בגלבוני הזה, כי אהבתי אותו. מי פילל לי שככה אֶתְנֹון מולו?" כותבת ביומנה רחל רוזנפלד, בהביטה מחלונה שבחדר-חולים, מתקשה לקבל את זיקנתה וחולשתה.

"על בשרי שהיה פעם ענוג, כבר הזיקנה השתלטה, והלבינו שערותי השחורות, לבי נעשה כבד, לא נושאות אותי ברכי שפעם היו זריזות במחול, כעופרים. תכופות אני נאנחת על כך. אבל מה אעשה?"

(ספדו היווני, 630 לפנה"ס)

דור המייסדים חי והזדקן כאן, בקיבוץ. אך הדורות הבאים שנולדו בעין-חרוד, החיים ומזדקנים במקום, משלימים מעגל-חיים שלם, מינקות לזיקנה. והכל בתוך הבית הקיבוצי, הלוקח אחריות, דאגה וטיפול בכל פרט. בחיפוש אחר פתרון נאות לזקנים ולחולים, ניבנו באמצע שנות השמונים, (מרימי הן, מרכזת הבניין, קיבלה על עצמה את המשימה) שש דירוניות למבוגרים עצמאיים, שייעזרו בשירותי האיזולטור. בשנת 2002 בוצע שיפוץ נרחב, בניצוחה של אסתר סמילנסקי, ואז גם נקבע אופיו של המוסד כחדר-חולים קיבוצי. מעתה, יכלו החולים והמבוגרים, שהתקשו בהליכה לחדר-האוכל, לסעוד במקום ולקבל בו את כל הטיפול הנדרש. לקומפלקס המחודש נבחר השם "בית הדר", כי הרי כך מצווים אנו, מלפנו ומהתורה, "וְהִדְרָתָ פְּנֵי זָקֵן" (ויקרא י"ט). ואכן כך הוא המקום, מהודר ומכבד, עם צוות מסור בראשותה של ניהאד סחניני, הסועד את דייריו במסירות ומפאר את מערכת הבריאות בעין-חרוד.

"כֹּחֵי הוֹלֵךְ וְדָל, / הֵיךְ נָא טוֹב אֵלַי.

הֵיךְ לִי אֹר מְעֹט, / הֵיךְ שְׁמַחַת-פֶּתָאם,

הֵיךְ לִי לֶחֶם חֹק."

(רחל בלובשטיין)

אורה נודל

רות עופר

בינה ומרדכי גל

אסתר פרידמן

יהודית ירון

רוח האדם יכולה לגוף

תרבות ואמנות

- 1 חגים
- 2 מוסיקה
- 3 משכן לאמנות
- 4 בית שטורמן
- 5 ספרייה
- 6 סופרים
- 7 אמנים
- 8 מורשת הצילום

"אנו מניחים כי האדם העובד צריך להיות האדם הכי תרבותי שבחברה" (שלמה לביא)

"חג לעמך, השוכן ביו ההרים" (גוסטה פרנס-סרדן)

"כי רוח האדם יכולה לעוף"

"כי רוח האדם יכולה לגוף"

(אהוד מנור)

ימי החול היו קשים, אפורים ולעיתים מייאשים. החום הנורא והעבודה המפרכת ביום, הגעגועים והאוהל הדולף בלילה, כל אלה הכבידו על חייהם של החלוצים שהתקבצו לכאן ממקומות שונים. בתחילה זרים זה לזה, ובהמשך הופכים למעין משפחה גדולה, תחליף למשפחה שנשארה מאחור. ובכל הזמן הזה יש חיפוש-דרך, גישוש וניסיון, מה נכון לעשות ובמיוחד איך, הן בחיי-החומר והן בחיי-הרוח. **ימי החג** היו ימים של התרוממות-רוח מעל החולין, התעלות מעל היום-יום השוחק, ימים של שמחה ותחושת יחד של קהילה.

"שאלת החג היא שאלת התרבות של חיינו" קבע דוד מלץ, שאיתר כבר בשלב מוקדם את החוליה החלשה בהנחלה הבין-דורית בין החלוצים לילדיהם, זו שעומדת בבסיס המסורת. החלוצ, שהפנה עורף לחיים היהודיים בגולה, נשא את מטעניהם הרוחניים והתרבותיים עמו, ואילו ילדיו, שנולדו למציאות החיים היחפה שנוצרה כאן, משוללים היו לחלוטין ממטענים אלו.

בעין-חרוד עסקו מראשיתה, במקביל לעבודה וביסוס הקיבוץ, בשאלת התרבות בכלל והחגים בפרט. מה פירוש "לחדש ימינו כקדם"? האם להתחבר לימי התנ"ך? למורשת האבות? רבים התגעגעו להוויה היהודית הישנה ולתחושת חג שעליה גדלו בגולה, והמאמץ ליצירת הווי חיים חדש היה קשה ומעייף. התקיימו דיונים מתמשכים על משמעות החיים התרבותיים המתהווים בקיבוץ, על ההווי הנוצר ועל החשש מ"זיוף" ומלאכותיות בעיצוב החגים.

"שקידה מרובה שוקדת עין-חרוד להשיב לחגי ישראל מהדרם והדרם בימי קדם, מיפי הטבע ותפארתו, אשר חמסה מהם הגלות הארוכה", כתב נחום בנארי.

"לעמק הלכנו, תהרה עלינו,

מעיינות האורות הגנוזים גלינו."

(אהרון זאב)

חג שבועות על דשא הדקלים, עין־חרוד, שנות ה־30 / אוסף פרטי

ליל פסח בבית לביא, שנות ה־80

ליל פסח בבית לביא, רות רענן ועמנואל ליפשיץ, שנות ה־80
קישוטי הקיר: מרדכי גומפל

החגים הראשונים שנחגגו הם החגים החקלאיים, הקשורים לטבע ולאדמה – פסח, שבועות, ט"ו בשבט וסוכות. מבין החגים, פסח היווה את מרכז הכובד התרבותי, בו הושקעו מיטב המאמצים והכישרונות בתחומי היצירה האומנותית: מוסיקה, מחול, כתיבה ואומנות פלסטית.

"הַגִּיעַ לַיֵּל פֶּסַח"

כתבה איילה אופנהיימר

"הפסח הראשון נחגג בעין-חרוד בשנת תרפ"ב (1922). מהמכתבים והזיכרונות של ראשוני עין-חרוד עולה, שבשנים הראשונות זו הייתה חגיגה של ארוחה וריקודים, ולאחריה נסיעה בעגלות למשקים השכנים. למעשה, היה זה מעין אובדן דרך, הישן נזרק והחדש עדיין לא הספיק להתגבש. בחגיגות הראשונות הוקראה הגדה היתולית שחברה במיוחד, ונועדה לשעשע את הציבור. אבל הזיכרונות מליל-הסדר שהיה נחוג בגולה, עם המשפחה, עוררו געגועים, הכאיבו ולא פעם העיבו על המציאות.

"מאז עוזבי את בית-אבא", כותב לביא, איש העלייה השנייה, "עברו עלי שבועה-עשר פסחים נוגים מאד, מלאי הרגשת ערירות, של בן שהוגלה משולחן אביו. לא יכולתי להחליף את תפארת המלכות שבה־סיבת הסדר בבית-אבא [...] הייתי מסתגר במשפני ומתמסר לגעגועים, לא רק לבית אבא, אלא לכל מה שהלב כִּמָּה לו ברגעים של עליית נשמה. הייתי מתגעגע לטעם טוב יותר באפיקורסות שלנו. [...] הערירות היתה אוכלת בי, לפעמים עד לידי דמעות."

רק ב-1926 יש עדות לניסיון ממסדי לדון בתוכן החג ובצורתו הקיבוצית. ואכן, המאמצים לשיפור החג נשאו פרי, ומאוחר יותר מתאר לביא את צריף חדר-האוכל המסוייד לבן לקראת הפסח, מחותל בִּירָק רב ומקושט בכפות תמרים ופרחים. על הקירות פסוקים מה"הגדה", שולחנות מכוסים מפות לבנות ופרחים, וצלחות פח מכוסות במצות. האוכל אמנם הוגש קר, אך היה חם בלבבות, והשירה העולה הרעידה את הנפש. ארבעה "לוקסים" גדולים האירו את האולם החגיגי, ואל החברים, הלבושים בגדי-חג, הצטרפו אורחים רבים וביניהם ברל והרצפלד, יבנאלי ואורי צבי גרינברג. פתאום היה הכל יפה כל-כך, ומרגש עד דמעות. נוצרה הרגשת בית, בית שהולך ונבנה. הכל היה בגישושים של התחלה. אחד המורים יצא עם ילדי המשק לשדה לקצור שיבולים, וכניסת הילדים עם השיבולים לחדר-האוכל, פתחה את ליל-הסדר. הילדים חיברו קושיות וזקן החברים, או אחד האורחים, התכבדו להשיב עליהן. בהמשך נוצק יותר ויותר תוכן בליל הסדר, וב-1930, בפעם הראשונה, יש עדות ליצירה מקורית,

שיר קציר העומר: "השמש במערב", למילותיו של משה טבנקין ומנגינתו של המלחין פוסטולסקי, שניהם חברי עין-חרוד.

ב-1936, בפעם הראשונה, מודפסת הגדה מקומית ו"העומר" הופך לטקס המתרחש בשדה, בהשתתפות הקיבוץ כולו, בשעות שלפני ליל-הסדר.

מההתחלה רחו אנשי עין-חרוד את ההגדה המסורתית כגוף שלם, ונטלו ממנה רק את מה שהתאים לחייהם החדשים כחלוצים. הדגש הושם על החיבור לטבע (קציר השעורים) ועל החרות. המדרש "ארמי אובר אבי", המשמש ציר רעיוני והיסטורי בהגדה המסורתית, הוחלף בקטעים מתוך "מתי מדבר" לביאליק וטקסטים של ברל כצנלסון ודוד פרישמן. מספר שמות נלקח תיאור העבודות ויציאת מצרים, מספר יחזקאל 'חזון העצמות היבשות', ומספרי ירמיהו, ישעיהו ועמוס – תיאורי אחרית הימים. בניגוד להגדה המסורתית הסובבת סביב מעשי אלוהים "בחזק יד באותות ובמופתים", התרכזה ההגדה של עין-חרוד במעשי האדם ובדמותו של משה. אירועי מלחמת העולם השנייה, השואה, מלחמת העצמאות והקמת מדינת-ישראל, מצאו גם הם ביטוי בהגדה, עד שמאוחר יותר הוצאו ממנה, כאשר נקבעו כימי זיכרון ויום העצמאות.

לאחר הפילוג, ב-1953, נחגג הפסח בנפרד, חצי קיבוץ בחדר-האוכל וחציו בסככה של המתבן. שנה לאחר מכן נכתבת הגדה חדשה ומתחיל מניין ההגדות של עין-חרוד איחוד.

בשנות ה-50 וה-60 עברה ההגדה תהליך של ניפוי וגיבוש, כאשר שולבו בה קטעים שלמים מהגדת יגור, שכתב יהודה שרת. יהודה חי בעין-חרוד, לפני שהשתקע ביגור, ושמר על קשר עם עין-חרוד כל חייו. ההגדה נוסח יגור, היא יצירה מוזיקלית המספרת את תולדות יציאת מצרים, בה שילב יהודה שרת השפעות מוזיקליות שונות – טעמי המקרא, זמר עממי ופיוטים, והיא נבנתה לסולנים, מקהלות וציבור. שילוב שני הנוסחים השפיע לא רק על תוכן החג, כי אם גם על צורתו.

הגדת יגור מבוססת על היכולת המוזיקלית של המקהלות, שעברו לשבת על הבמה מול הקהל, והחג קיבל אופי תיאטרלי יותר, כאשר בחלקים גדולים מהערב הציבור צופה.

לאחר הפילוג נותרו ציוריו של אתר, שקישטו את חדר-האוכל, במאוחד, ולכן נעשתה פנייה למרדכי גומפל, ידידו של חיים אתר, שהכין את הקישוטים דמויי הויטראזים לחדר-האוכל החדש באיחוד. עם העברת הסדר לבית-לביא, הוטלה מלאכת הקישוט על יעקב אלוני. פסלי המתכת, לצדי הבמה, ייצגו את עונות השנה והאופי החקלאי של החג, ואילו יריעת הבר גדולה, עם הטקסט המקראי, שנתלתה ברקע – 'הפרוכת' – ייצגה את התוכן המסורתי.

"השמש במערב יורדת שוקעת" – ליל הסדר נפתח בנגינת פסנתר וכניסת הילדים

ליל פסח בבית לביא, ריקוד כפינו נישא אל מרום, שנות ה־60, קישוטי הקיר: יעקב אלוני

תורני ליל הסדר, שנות ה־50, מימין יוסף גורן, יושב במרכז מוטל'ה פיקוס, לימינו פנחס פלצ'ר, עומד משמאל זאב דורסיני, עומד במרכז משה ברקאי

הנושאים שיבולים מקציר העומר, השיבולים נאספות בסל גדול המונף למעלה, עם הקריאה המשולשת "עומר תבואה חדשה". זהו טקס מחודש שמקורו בבית-המקדש, והוכנס כחיבור לטבע ולמסורת.

בנות בשמלות לבנות ואפורים צבעוניים, רוקדות דרך הקהל בדרכן לבמה, לצלילי השיר "כפינו נישא אל מרום, בפינו תפילת השלום". תנועות הברכה והתפילה בריקוד, מושפעות מהמסורת של תפילת הכוהנים, וגם כאן ניתן לראות, כיצד היצירה החדשה מחפשת גשר אל העולם הדתי-מסורתי.

מסוף שנות ה-60 הלכו ורבו קווי הדמיון בין ההגדה נוסח עין-חרוד לבין ההגדה המסורתית, מתוך הצורך במציאת איזון בין זהותה של הקהילה קיבוצית, לבין היותה חלק ממסורת גדולה יותר של עם ומדינה. ההיבט האקטואלי של ההגדה נזנח לחלוטין וקטעים מסורתיים רבים נוספו. מספר המשתתפים בסדר צמח וגדל ובשיאו הסבו בבית לביא כ-1200 אנשים. אבל במהלך השנים התרחשו גם תהליכים הפוכים. עם השנים יותר ויותר חברים "הצביעו ברגליים" ובחרו לציין את הסדר עם משפחותיהם, והחג הקיבוצי איבד מזוהרו. בניסיון לחדש ולחזק את החג, נעשה באמצע שנות ה-90 עיבוד חדש להגדה, התאמה ליכולת המוזיקלית, החג חזר לחדר-האוכל ואופי החג השתנה לחג קיבוצי-משפחתי. בשנים האחרונות גדל מספר המשתתפים בסדר, מה שהביא להשתתפות פעילה של חברים רבים. הדבר אפשר לשלב בסדר קטעי שירה חדשים, בהשתתפות מבוגרים וילדים, והתוצאה שמחה, עליזה וחגיגית.

"שִׁדָּה שְׁעוֹרִים תָּמָה,

זֶר חָג עוֹטָרָת, שְׁפַע יָבֹול וּבִרְכָּה.

לְקִרְאָת בּוֹא תְּקוּצָרִים,

זֶהֱר מְזֻהָרָת, חָרֵשׁ לְעֹמֶר מְחֻכָּה."

(מתיתיהו שלם)

"חג לקמה, עת ראשית הקציר"

על החגים מכאן ואילך, כתבה נגה שניסנדרוביץ'

"טקס העומר נחגג בעין-חרוד כמעט מתחילת הדרך. וכך מתאר נחום בנארי את הטקס ב-1931: "בשעה ארבע אחה"צ מפסיקים את העבודה. הציבור מתקין עצמו לחג ועם צלצול הפעמון בשעה חמש – מתכנס כל הישוב ומסדיר עצמו לתהלוכת העומר בשורותיים – שורה מול שורה – בשני צידי הכביש... עדת ילדי הישוב פותחת בתהלוכה, החל מבית הספר, עוברת והולכת בין השורות והשירה בפיה... הקהל פונה לעבר הילדים ועושה איתם חבורה אחת מלוכדת, היורדת ופונה לשדה הקמה, המיועדת לקציר העומר. המחללים והמחוללות – בראש, אחריהם – הקוצרים וחרמשיהם איתם, המערמים – אחריהם וקלשוניהם איתם, אחריהם – עדת הילדים ובסופם כל הקהל." במשך שנים, גם לאחר הפילוג, התקיים העומר לפני שקיעת השמש וכניסת החג. על במת עץ שנבנתה בשדה, היה מתקיים הטקס שכלל קטעי קריאה מן המקורות, ריקודים שחוברו במיוחד (בעיקר על ידי רבקה שטורמן), שירים וקטעי נגינה. קטע הקריאה המשמעותי ביותר, הנקרא עד היום, מתחיל במילים 'ואתה איש עין-חרוד, בקוצרך השנה את ראשית קצריך שהוא הקציר ה...' (והשנה זהו הקציר המאה!) בשדותיך אלה, בעמק הזה אשר לרגלי הגלבוע, זכור תזכור את בנינו וחברינו האמיצים והטהורים...".

הריקודים המסורתיים, היו חוזרים מדי שנה, ובראשם "הנה הסתיו" – אותו רקדו נערות בשמלות לבנות וצעפים תכולים. ריקודים נוספים היו "והניפו" של ילדי הכיתות הצעירות וריקוד הזוגות "שיבולת בשדה".

שיאו של הטקס הוא כמובן טקס הקציר: לצלילי האקורדיון שר הציבור בקצב איטי ואחיד – "לא, לא, לא לחם קלוקל, שְׁלוֹ ודגן שמיים. לחם עצב תאכל, פרי עמל ידיים" (למילותיו של ביאליק ומנגינתו של פוסטולסקי). הקוצרים ובידיהם חרמשים, עומדים בשולי חלקת שיבולים לא קצורה ומתחילים לקצור על פי הקצב. בהדרגה נכנסים אל החלקה קוצר אחר קוצר, כך שכל החרמשים מונפים יחד לקצב השיר. עם סיום הקציר נכנסות המאלמות עם קלשונים ועורמות את השיבולים, ולבסוף נכנסים הילדים לאסוף שיבולים, עמן ייכנסו בתהלוכה בפתיחת הסדר.

לפני כחמש-עשרה שנה הוחלט לחגוג את טקס העומר במוצאי-החג, כדי לאפשר למשפחות רבות יותר להשתתף. אמנם במשך השנים חלו שינויים בטקס ונוספו הסוסים המובילים את הקוצרים, אך עדיין כולם מחכים לצלילי האקורדיון הקצובים – "לא, לא, לא לחם קלוקל..." ומתרגשים עם כל קוצר שמסיים לקצור את חלקתו."

קציר העומר, הקוצרים מימין: דוד שילוני, אליעזר גולן, יואב ברקאי ומיכאל רענן, שנות ה־60

קציר העומר, הרקדניות מימין: הגר נור, אורית גורן, תמר ליבנה, יעל סהר ודליה שפרן, שנות ה־60

"בְּכּוֹרִים, פְּרִי הַלּוּלִים"

"חג הביכורים הוא השני בין שלושת הרגלים, וגם הוא, כמו חג הפסח (קציר השעורים והחרות), משלב את הקשר לטבע עם רוחניות העם (קציר החיטים ומתן תורה). השיבה לעבודת האדמה, הגאווה וההנאה מהיכול הרב, יצרו חג מפואר ומלא משמעות.

"חג הביכורים בשנים הראשונות נערך בחוץ", כותב נחום בנארי, "במגרשים פתוחים, בשותפות עם כל יישובי הגוש. עגלות מלאות מפרי המקום מתקשטות מבעוד יום. עגלה אחת – כולה פלחה... עגלה שניה – גן-ירק... ועגלה שלישית – מטעים... והנה עגלה מלאה חיים ותנועה – הלול... ושם הלאה – עגלים צעירים, ביכורי השנה בבהמה... והנה גם גיבורי הפלחה – טרקטורים ובני משפחותיהם... ואחרון אחרון – עגלה סכוכה ותינוקות בתוכה... ואחרי כל אלה תהלכות-עם בשירה וזמרה... ורק אז מתחילה החגיגה. על במה ארעית מופיעה מקהלה ותזמורת, מציגים קטעי מחזה, הילדים מכל הסביבה מקבלים כיבוד, ובמגרש הפתוח – מחולות מחניים עם שירה וזמרה עד שקיעת החמה".

שנים רבות נשמרה מתכונת החג כתהלוכת הענפים, משולבת עם ריקודים ושירים על הבמה המרכזית, כשכל הציבור יושב על הדשא וצופה. בנוסף התחילה מסורת של "ענפים מארחים" ביום החג – בכל שנה ענף אחר מארח את החברים והאורחים לביקור, הסברים והפעלות.

ב-1986 הוחלט על שינוי במתכונת החג – לא עוד תהלוכת כלים חקלאיים ועגלות מקושטות של הענפים, אלא תצוגה ניחת של הענפים השונים על מדרשאות חדר-האוכל עם הפעלות שונות בכל דוכן וטקס חג בסיום האירוע.

שינוי משמעותי נוסף נעשה בסוף שנות התשעים – נוצרה הפרדה בין הטקס לאירועי הענפים. בערב החג, לאחר ארוחה חלבית חגיגית, התקיים טקס החג ובו קטעי קריאה מהמקורות, העלאת שבעת המינים, שירים וריקודים וכמובן – התינוקות החדשים שנולדו מ"שבועות" ל"שבועות" – והפעם בסרט מצולם. למחרת, ביום החג עצמו, מוזמנים החברים לאירועים בענפים עצמם: אופים פיתות בטאבון ואוכלים תירס חם – מהגד"ש, מחפשים סוכריות בקש ברפת, סוחטים מיץ תפוזים ואשכוליות בחורשה, מלטפים טלאים וטועמים גבינות צאן בדיר, מכינים עציצים בנוי, ועוד.

מסורת החג, שהייתה מגובשת לאורך שנים רבות, הולכת ומשתנה, ובכל שנה

בוחר הצוות את המתכונת המתאימה."

הבאת ביכורים במעיין חרוד, שנים ראשונות. מימין לשמאל: אראלה יבנאלי, חנהלה ליפשיץ, מעליהם אהרן שוטלנד, בהמשך רינה שץ, מרים סובולוב ורות פלנצבוים. העגלון יוסיק חנקין / צלמת: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

פֶּר הָיָה

בחג הביכורים נהרו ובאו לעין־חרוד מכל העמק. המתיישבים־החלוצים, בחולצותיהם הלבנות, הלכו ברגל, נסעו בעגלות או רכבו על סוסים, ולמראה שפע היבול הססגוני גאתה השירה ופרץ מחול־שמחה. בגלל התערבות הרבנות הראשית, שראתה בכך חילול החג, ואיימה כי לא תקנה את התוצרת החקלאית מהיישובים, בוטלה עצרת הבכורים המשותפת בעמק.

חַג אָסִיף

"משום מה, חג האסיף (סוכות), ה"רגל" השלישי, לא התגבש כחג קהילתי, למרות ניסיונות שונים לבניית סוכה שיתופית. בהדרגה הפך לחג משפחתי, כאשר כל משפחה בונה לה את סוכתה וחוגגת לעצמה. מעניין, כי דווקא חג חקלאי זה, המציין את סיום איסוף היבול, התקבע בבניית הסוכה – זכר למסע העם במדבר. "יהודה עמיחי כתב – **"אֲדָם יְהוּדִי זֹכֵר אֶת הַסֻּכָּה בְּבֵית סֶבּוֹ / וְהַסֻּכָּה זֹכֶרֶת בְּמִקְוֶמוֹ / אֶת הַהֲלִיכָה בְּמִדְבָּר."**

"אֲנוּ נוֹשְׂאִים לַפִּידִים"

"חג החנוכה נחגג לאורך השנים במסיבת חג משותפת, לילדים ולמבוגרים, בחדר־האוכל. בשנות השישים והשבעים היו נוהגים לעשות בקיבוץ הפסקת חשמל סמלית, המסמנת לכולם לצאת מהבתים עם "לאמפיונים" ('פנסים') מצופים בנייר צלופן צבעוני ובתוכם נר) שחולקו מבעוד מועד, ולהתכנס בחדר האוכל למסיבת החג. בשנים האחרונות ילדי הקיבוץ רוקדים, שרים ומבצעים את כל התכנית במסיבת החג.

"שׁוֹשֶׁנֶת יַעֲקֹב צִהְלָה וַשְּׂמָחָה"

חג הפורים נחגג בכל שנה גם במערכות החינוך וגם בנשף גדול לחברים, עם הרבה שמחה, שתייה שזורמת כמים וריקודים עד אור הבוקר.

בעבר הילדים היו מתחפשים באופן חופשי, כשהקטנים, בבתי הגמולים, היו מתחפשים בתחפושת קבוצתית אחידה. מתחילת שנות השבעים, בעקבות כניסתן של גננות מוסמכות (הראשונה בהן היתה דליה שפרן), שלמדו באורנים ועבדו על פי תורתה של מלכה האס, היו ממחזים את סיפור המגילה, כשהתחפושות כולן הן דמויות

הסיפור. ביצירת התחפושות היו שותפות הגננות, המטפלות והאימהות, כאשר לפני החג היו עומלות על הכנתן. התחפושות היו מפוארות ומיוחדות ונשמרו בגנים שנים רבות.

בשנים הראשונות, ליד המעיין, היו החברים מחברים "מגילת אסתר" היתולית, מענייני דיומא, ותזמורת של כלי הקשה למיניהם (מהמטבח) ליוותה את הערב השמח. החג היה מגיע לשיאו עם עריכת תהלוכה סוערת בין האוהלים, ובסיומה היה הקהל פורץ בריקוד רונדו סוער.

כשעלו לקיבוץ החדש, ולאורך שנים רבות, מסיבת פורים של החברים הייתה מסיבה גדולה שחיכו לה כל השנה, וגם בני הקיבוץ שעזבו המשיכו להגיע אליה עוד שנים רבות. חלק חשוב במסיבות פורים, היה להצגות ומופעים הומוריסטיים שהיו מועלים על ידי קבוצות של חברים, בעיקר צעירים. מספרים נחמיה הן וצבי בר-חיים, שהיו חלק מחבורה שהעלתה בכל שנה הצגה עוקצנית על נושאים ואנשים מתוך הווה הקיבוץ:

"זה התחיל כחבורת צעירים אחרי צבא, בצורה קלילה והומוריסטית: נחמיה הן, זמרי רון, יצחק פרג, משה גורן וצבי בר-חיים.

הכותב האולטימטיבי היה נחמיה, שהיה מחבר את פזמוניו למנגינות ידועות. מהר מאוד זה הפך להיות נשכני למדי, מבלי לאבד את החיוך על השפתיים.

ההופעה הראשונה הייתה ב־1968 ו"טיפלה" בצוות המוסך שהיה גם צוות כיבוי אש, ואילו המופע האחרון שהיה בתחילת שנות השמונים, עסק (בעוקצנות) בטיב המזון... למחרת הוכרזה שביתה במטבח... המזכיר, שכזכור כתב את הטקסט בעצמו, צריך היה לנחם את צוות המטבח, כדי לסיים את השביתה. החבורה הופיעה כעשרים שנים (ברוב המקרים הם היו המופע היחיד), והמתנת הציבור להופעה ולמה שייאמר בה, הייתה ניכרת. לא כולם קיבלו ברוח טובה את הלעג שזלג מהמופעים והיו כאלו שנפגעו. "אין כמו חדרות נעורים", כותב צבי ממרחק השנים, "אבל גם להעביר ביקורת היה צריך לדעת".

אחרי ההצגות בא תורו של הרונדו הגדול בהשתתפות המונים, מצעיר ועד זקן, לצלילי התזמורת המקומית. הרונדו היה מסתיים במעגלי הורה וריקודי-עם, ובסוף – ריקודי דיסקו סוערים עד אור הבוקר. עם השנים נעלם הרונדו, את התזמורת החליף די. ג'יי. וגם ההצגות הוחלפו בסרטונים. אך גם כיום השתייה עדיין זורמת כמים והריקודים נמשכים עד השעות הקטנות.

פורים, מושיק זהרוני, שנות ה'80

פורים, עדינה ושרוליק זהרוני, שנות ה'80

פורים, 1938 / צילום: דוד צוקר

פורים: שורה עליונה מימין אהרל"ה ארצי, שורה שניה מימין ניצה לסקי, שורה ראשונה מימין אילה לוריא ומשמאל עמי שפירא, שנות ה־40

חגיגות העשור למדינת ישראל, יום העצמאות, 1958

"כָּל הָאָרֶץ דְּגָלִים"

חג העצמאות הוא החג הצעיר ביותר שנחוג בארץ, ואולי הקרוב ביותר ללב. שבעים ושלוש שנים של עצמאות, שהושגו במחיר דמים כבד ונורא. לחג זה מקדים יום הזיכרון לבנים שנפלו, וצמידות שני ימים אלה נושאת עמה משמעות עמוקה לחיינו כאן, עם המעבר מאבל לשמחה.

**"כֵּן, עָרַב שְׁכֹר מִשְׁמָחָה וּמִפְּכִי וְכָל נִשְׁמָתִי רַק אֵלַיָּהּ,
לְדַעַת שְׁאֵלָה חַיִּידָה, שְׁעוֹדָה... שְׁאוּלִי..."** (תרצה אתר)

בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל מתכנס הציבור לטקס זיכרון לבני עין-חרוד שנפלו במערכות ישראל: הדלקת נר הזיכרון, על ידי נציג של אחת המשפחות השכולות, וקריאת שמות הנופלים, מקום ותאריך נפילתם. בחדר העיון מוצגות חוברות הזיכרון. מדי שנה מורחב סיפורם האישי של אחד או שניים מהנופלים, ועולים נושאים שונים מחיי הקיבוץ.

ביום הזיכרון עצמו, בשעה 11:00, עם הצפירה, מתקיים טקס זיכרון והנחת זרים, על-ידי נערות ונערי חברת-הילדים, בחלקה הצבאית בבית-הקברות שלנו. היות וחללי מלחמת השחרור, קבורים בבית-הקברות של עין-חרוד טרם הפילוג (השייך היום למאוחד), מתקיים שם, ביום הזיכרון אחר-הצהרים, טקס משותף לשני הקיבוצים. שיירה ארוכה של נערות ונערים מהאיחוד, בחולצות לבנות, נושאי זרים, חוברת לשיירה של נערי ונערות המאוחד בדרך אל בית-הקברות, ויחד פותחים את הטקס בהנחת זר על קבריהם של חללי-צה"ל בני-המשק, בחלקה הצבאית.

את חג העצמאות חוגגים במספר אירועים, שכולם הפכו למסורת רבת שנים: "המפקד" – טקס המעבר בין יום הזיכרון ליום העצמאות. הנפת הדגל לראש התורן בליוי תרועת חצוצרה, קריאת קטע ממגילת העצמאות, קריאת יזכור והדלקת לפידים כמניין שנות המדינה, על-ידי ילדי כיתה ז', המדקלמים יחד את הטקסט הבא:

**"נִשְׁבַּעְנוּ לִלְכֹּת דְּרָכֵנוּ עַד תּוֹם / וְלוֹ בְּדַמְנוּ כָּל שְׁעַל נַחְתוֹם.
נִשְׁבַּעְנוּ לְאָרֶץ מוֹל נֶגֶב וְיָם / וְזוֹ שְׂבוּעֵתָנוּ בְּאֵשׁ תִּקּוּיָם.
נִשְׁבַּעְנוּ לְדָגֵל שְׂאֵתוֹ לְבָלִי חַת, / טָהוֹר וְקָדוֹשׁ וְשָׁלֵם וְאַחֵד."**

(אברהם ברוידס)

לסיום הטקס – הדלקת כתובות אש ושירת "התקווה".

חגיגת יום העצמאות, שנות ה־50

גם בטקס זה חלו שינויים במשך השנים – נוסף ריקוד "מגש הכסף", הדלקת הלפידים הוחלפה בהדלקת משואות על ידי חברים (מלווים בילדי כיתת הבר-מצווה), לציון נושאים שונים שנבחרו מדי שנה; התווספו שירים, קריאות וריקודים, הושמטו בהדרגה האלמנטים ה"צבאיים", נוספו שירים בביצועים שונים, מחרוזות ריקודים של משתתפים מכל הגילאים, ולסיום מופע זיקוקים מרהיב וריקודי-עם על המגרש.

מועדון השירה בירה – "בליל העצמאות, מתאספים צעירים ומבוגרים לשירה בציבור עד השעות הקטנות של הלילה עם ליווי מוזיקלי, הרבה שתייה ושמחה. המקום תמיד גדוש עד אפס מקום והשירה עולה עד לב השמיים! ביום החג עצמו היו עורכים בעבר פיקניק במעיין-חרוד, אך החל משנות השבעים מתקיים הפנינג גדול על מדשאות חדר האוכל עם מתקנים מתנפחים לילדים, תחרויות ספורט, "רכבת העמק" עשויה ממכלי-פרי, ובית-קפה."

"עם שְׂמֵחַ, טַף צוֹהֵל / חַג הַיּוֹם לְיִשְׂרָאֵל" (רפאל ספורטה)

חגיגת יום העצמאות, מימין: אומגה מגד חדר-האוכל, שנות ה־60; משמאל: חנוכת הגלגל הענק על דשא חדר-האוכל, שנות ה־80

"מַעֲיִין מַצָּאתִי וְשְׁמוֹ עֵין-חֶרֶד"

"'חג המשק' הוא חגה הפרטי של עין-חרוד, בו מציינים את יום העלייה על הקרקע, מעלים זיכרונות ומספרים את סיפורו של המקום. על ילדי עין-חרוד היו מספרים, כשהיו יוצאים אל העולם – לצבא, לשנת שירות וכו', היו מגלים לתדהמתם כי אין חג כזה – 'ח באלול' – בלוח החגים הישראלי.

בשנים הראשונות היו נוהגים לעלות לבית-הקברות להתייחדות עם הנפטרים. בערב החג היו מקיימים טקס ובו ברכות ונאומים של אנשי התנועה והמוסדות, פרקי קריאה, נגינה, המחזה ומחול. למחרת היה יורד כל הציבור למעייין-חרוד לתחרויות חקלאיות, ארוחה סביב מדורות, עם בשר "על האש", ועוד.

ילדי הגנים היו יורדים למעיין בכל שנה יחד עם הוותיקים, הסבים והסבתות. היו בונים אוהלים לבנים, עולים במדרגות הרבות לבית חנקין, שרים משירי עין-חרוד ושומעים סיפורים על הילדות בימים ההם במעיין.

בכל עשור עגול נחגג 'ח באלול באירוע גדול ומיוחד. שירים ומערכונים רבים נכתבו במשך השנים לכבוד חגי-המשק, חלקם נשארו אתנו עד היום.

בימים אלו, לכבוד שנת המאה, אנו מחדשים ומקליטים את שירי עין-חרוד, בעיבודים חדשים ובביצוע ילדי וחברי הקיבוץ."

"וְרִיחֹת בְּשָׁמִים נְפֻגִים

וְחֻלְפִּים מוֹעֲדִים וְחָגִים."

(דליה רביקוביץ)

50 לעין־חרוד, מפגש ותיקים במעיין, י"ח באלול, 1971

55 לעין־חרוד, טיול ותיקים לירושלים, י"ח באלול, 1976

מסיבת ותיקים וילדים, י"ח באלול, 1976

חגיגת 81 לעין חרוד, י"ח באלול 2002

קונצרט יאשה חפץ למרגלות הגלבוע, מעיין חרוד, 17.4.1926 / צלמת: ציפורה דוד, ארכיון עין חרוד מאוחד

הכנר ברוניסלב הוברמן בעין חרוד, 1938 / ארכיון עין חרוד מאוחד

"האמנות שבה מתרוננים המעמקים"

שמעבר למילה" (נתן זך, על עולם מוזיקה)

מוסיקה

עין־חרוד ליד המעיין, היותה מקור משיכה לרבים, הן בזכות המנהיגים שחיו בה והן בזכות אנשי הרוח והאמנות שהיו חלק מחבורת החלוצים במקום. וכך, אורחים רמי־מעלה שהגיעו לארץ, הובאו אחר כבוד לפגוש בחבורת חלוצים מיוחדת זו.

בקיץ 1925 נערך ליד המחצבה קונצרט עם הכנר המפורסם יִשָּׁה חפץ, שניגן את הקונצ'רטו לכינור של מנדלסון. מכל העמק נאספו ובאו, בעלי החיים (הנוערים והגועים) הורחקו מבעוד מועד, ולאחר דיונים סוערים הוחלט על חצי יום חופש לחברים. הקונצרט התקיים באמצע היום, כאשר על משטח סלע ליד המחצבה הועמד הפסנתר הישן, והקהל נאסף סביב בישיבה ובעמידה.

המוסיקאי פרופ' שור היה בין ידידי עין־חרוד והירבה לבוא למקום, לנגן בפסנתר בפני החברים ולערוך "שחרית של שבת" לילדים. ב־1926 כותבת רחל לשלמה לביא "בליל שבועות היה קונצרט של פרופסור שור ועוד כנר אחד. כבר מזמן לא הייתי תחת השפעה של מוסיקה, כמו הפעם. היא ממש שיכרה אותי. ישבתי בפניה חשכה בחוץ, וכל כך נמסרתי לצלילי הכינור והפסנתר, עד ששכחתי את המציאות".

בשנת 1937 מארח משה כרמי את הכנר הוברמן בעין־חרוד. משה כרמי עצמו עסק במוסיקה וניגן בכינור, והיה טרוד בשאלה של יחסי עבודה ונגינה. וכך הוא כותב לרעייתו עבריה (1932): "יום יום אני עומד על פתחי ביתי וכינורי צרור עמי. ואני נכון להדבק בכ לנצח. יחד אתך אבוא בקהל העובדים ואת ידי המתרפקות והסוערות על הנימים אושיט לעמל. כי ימי העמל ימינו ועוד לא הגיעה עת המנגינות". אך מאוחר יותר הוא כותב לה "יום חג לי היום. הבאתי לי אל חדרי את כל הסונטות של בטהובן [...] יחד נעבוד, יחד נזרע, נקצור ובערב ימלא אוהלנו כרובי מנגינות".

יהודה שרת נמצא גם הוא במשק תקופה ארוכה ונגינתו בכינור הייתה נשמעת בין האוהלים עד שעה מאוחרת בלילה. "בצריפו שבקצות המחנה עומד יהודה (שרת) לעת מחצית הליל. כינורו בידו והוא מנגן. בחדרו חושך והוא עומד בתפילת־יחיד ובדבקות עליונה שופך את כל לבו במיתרי כינורו. ובחוץ, בצלו של הצריף, עומדים

בודדים לכודים ברשתה של שירה, סופגים בנשמתם את התפילה הזכה. כך מתאר יהושע בנארי את נגינתו של יהודה שרת. מאוחר יותר, אצבעותיו של יהודה, המיובלות מעבודה קשה, מאבדות מרגישותן ובתסכולו הוא שובר את כינורו. הוא עזב את עיין-חרוד אך היה חוזר אליה שוב ושוב. מכין את מקהלות הילדים והמבוגרים לפסח, או כותב לעיין-חרוד שאחרי הפילוג את השיר "עוד נגבירה און ושגב, עוד תרומי עיין-חרוד", מלחין אותו ומלמד את החברים.

באחד הימים מזמין משה כרמי את רביעיית תל אביב לנגן בעיין-חרוד. הוא מבקש שלא ינגנו "דברים מודרניים" מדי, אך גם שייקחו ברצינות את הבנתם של החברים במוסיקה. בסיום הוא מוסיף "ברכוש גדול לא תצאו מאתנו. זה ברור. אך הוצאות הדרך, בכל זאת, מקווה אני שנחזיר לכם, למען יהיה לכם חשק לשוב אלינו פעם שניה. [...] הלינה תהיה מסודרת כהוגן" – כלומר, באוהלי או חדרי החברים...

דוד מלץ כותב ביומנו – "התבוננו בחדר האוכל שלנו בהישמע בו אותם הצלילים המופלאים, צלילי הכינור [...] התבוננו באנשים, בתמורה שחלה בהם. הפנים מרוכזים, העיניים נעצמות, מופנות כלפי פנים, ודומיה. דממת קודש בחדר האוכל שלנו. שעה זו, שעת הנגינה, אולי היא השעה היחידה אשר חדר האוכל שלנו יש בו משהו מבית תפילה."

המלחין היהודי הגדול, אַנְגֵּל, גם הוא היה פעיל מוסיקלית במשק. היה עומד ליד חדר-האוכל ומלמד את שיריו, ביניהן "עגבניה", ו"הי הי נעליים".

המלחין הידוע, פוסטולסקי, שתפס מקום מכובד בין המלחינים בארץ, היה בין מייסדי עיין-חרוד. הוא חיבר לחנים רבים כגון, "קומה אחא", "בחשאי ספינה גוששת" ועוד. אך הידועים במיוחד הם הלחנים לפסח, לקציר העומר ולליל-הסדר, שמושרים בפינו עד היום, כגון: "לא לחם קלוקל", "עומר תבואה חדשה", "עבדים היינו", "הא לחמא ענייא", או "אשירה לד' כי גאה גאה".

רבים ודאי זוכרים את הפסנתרנית פנינה זלצמן, שהרבחה לתת קונצרטים בחדר-האוכל בערבי שבת, הרבה בזכות קשריה האישיים עם חברנו נפתלי מאירי, שהיה רכז התרבות.

המנצח שמואל שפירא, הקים מקהלה בעיין-חרוד, עוד בשנותיה הראשונות ליד המעיין. את החזרות קיים בחוץ, ליד פסנתר ישן שהתגלגל למחנה כמתנה (אותו פסנתר שליווה את ישה חפץ בקונצרט). מקהלה בת עשרות חברים התארגנה והיו שרים שירים חסידיים, מתרפקים על "בית אבא". למקהלה היה תפקיד חשוב בעיצוב חיי התרבות במשק, במיוחד במסיבות וחגים. מיד לאחר חג החנוכה כבר היתה מתכנסת המקהלה

להתחיל בחזרות לקראת ליל הסדר. רבים מאושיות התרבות בארץ ביקשו לבוא ולחוג את הפסח בעין-חרוד. באמצע שנות העשרים (של המאה הקודמת) נוסדה "רביעיית העמק" שהחלה לערוך קונצרטים ונדרה בין הישובים בארץ. וכמו שכתב יהודה עמיחי:

"מִקְבוֹץ לְקִבּוּץ נָסְעוּ וְחָנוּ וְנָגְנוּ, וְאָנוּ בְּעֶקְבוֹתֵיהֶם סְהֵרוּרֵי יוֹם וְעָרֵי לַיְלָה".

במלאת עשרים שנה לעין-חרוד, נערך קונצרט חגיגי בבמה המשותפת. אלה היו ימי מלחמת העולם השנייה, רבים מהחברים מגויסים והלב כבד וחרד עם השמועות המגיעות מאירופה. ברגילבסקי משרת בבריגדה וחנה ינאי (האחראית על הקשר עם המגויסים, שגם בעלה ובנה ביניהם), כותבת לו לאחר הקונצרט: "הוא היה נהדר, בשבילי הייתה הסימפוניה החמישית המתאימה ביותר. ישבתי בתוך האוטו של בן-אליהו, בו גם הגעתי לבמה, והחשיכה אפשרה לי להאזין לפי רוחי, הדמעות זלגו בלי הפוגות, כל צליל ומחשבה אתו בהתמזגות מוחלטת".

ב-1944 הוחלט לקיים על הבמה המשותפת (בין עין-חרוד לתל-יוסף), כינוס ארצי של מקהלות. כאלף חברי מקהלות מכל הארץ רוכזו על במת הקרשים. באמצע הקונצרט התמוטטה הבמה ורבים מחברי המקהלה נפלו למרתף שבתחתיתה, ועשרות מהם נפצעו (ביניהם גם בלה דורסיני). זה היה זיכרון קשה שליווה את המקהלה שנים רבות, אך לא רָפָה את ידיה.

מנגנים, מימין בכיור הדר קמחי, באקורדיון דני אגמון, ליד הפסנתר חקי עממי ומשמאל בחליל ראובן רייכנשטיין, אמצע שנות ה־30

ימי המוזיקה

מזיכרונותיו של ישראל סמילנסקי (2021)

"מוזיקה תמיד היתה חלק בלתי נפרד מחיי. הזיכרון הראשון שלי הוא קבוצת החליליות שבה ניגנתי בבית-הספר היסודי וקבוצת החליליות שארגנו נירה חן ומרים, שבה ניגנו לאחר שעות הלימודים. כילד, זכורים לי גם אירועים מוזיקליים מיוחדים שבהם הגיעו לעין-חרוד אומנים שונים וניגנו ממיטב המוזיקה הקלאסית. זכורים לי במיוחד פסנתרן בשם לויונה והגעתה לעין-חרוד של התזמורת הפילהרמונית הישראלית בניצוחו של לאונרד ברנשטיין, קונצרט שהיה עבורי חוויה יוצאת דופן.

שנים מאוחר יותר הצטרפתי לתזמורת המנדולינות בעקבות אימא שלי – מרים סמילנסקי. היו אלה ימים של לפני מלחמת השחרור. את התזמורת הקים בן-עזרא, שהיה חבר עין-חרוד והיה נגן מנדולינה בחסד. זכורים לי ימי נגינה נפלאים. על התזמורת ניצח גולדמן שהיה בן קיבוץ גבת. בפרוץ מלחמת השחרור התפרקה התזמורת, בעקבות גיוסם של מרבית המשתתפים בה, למלחמה.

בעין-חרוד של פעם היו שתי דרכים עיקריות להתחבר למוזיקה: האחת, להיות חלק מקבוצת האזנה לתקליטים של רוזנברג. רוזנברג היה מפרסם את רשימת התקליטים בכניסה לצריף [מועדון החברים בו היה הפטיפון היחיד בקיבוץ], ובימי חמישי בשעות הערב, כמו גם במוצאי השבת, היו מגיעים החברים לצריף ליהנות מצלילי המוזיקה שבקעו מהפטיפון בימים ההם. דרך נוספת הייתה, להיות חלק מקבוצת נגני הפסנתר, נגני הכינור ונגני המנדולינה, קבוצה אליה, כאמור, זכיתי להצטרף.

עוד בימים ההם הייתה מקהלה בעין-חרוד, הן של ילדים, בניצוחו של משה כרמי (שבה השתתפתי), והן של מבוגרים בניצוחו של שמוליק שפירא. יש לציין שאת כישורי השירה שלי רכשתי כבר בימים ההם. מקהלות אלו לקחו חלק בעיקר בימי חג ומועד, לצד "מקהלת הכיס" של דליה כרמי, שהייתה בעיקרה מקהלה לחובבי זימרה ומוזיקה.

בימים שלאחר הפילוג: למרות הטלטלה והשבר הגדול שהביא אתו הפילוג, היו דברים יפים שנשמרו עוד שנים רבות לאחר מכן. אחד מהם היה מקהלת הפסח, בניצוחו של חגי אדר (יבדל"א) ואחר-כך בניצוחה של אורה פיין. המקהלה הגדולה הורכבה ממקהלת מבוגרים ומקהלת ילדים. חשוב לציין, שבימים ההם היה לילדים תפקיד משמעותי ביותר בליל-הסדר והם היו חלק בלתי נפרד מהחזרות ומההוויה של הסדר העין-חרודי. דורות של ילדים גדלו על שירי ההגדה, כגון: "כפינו", "ליל שימורים", "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע", "תבן אין ניתן לעבדיך", ועוד.

לימים אימצו בעין-חרוד איחוד את ההגדה בנוסח יגור, כאשר הסדר הקיים כיום בעין-חרוד הוא למעשה שילוב של סדר הפסח העין-חרודי-הישן, המבוסס על

מנגינותיו של חבר המשק פוסטולסקי, יחד עם נוסח הסדר המוכר של יהודה שרת. בשנות השישים המאוחרות, לאחר שסיימתי את סמינר המורים למוזיקה באורנים, קיבלתי על עצמי את הניצוח על המקהלה בפסח, ובמשך שנים רבות פסח היה עבורי מפעל חיים. בשנים אלו הייתי גם מורה למוזיקה בבית הספר "יד-לחמישה" בתענ"ך, בבית-שאן, בעפולה עילית, ומאוחר יותר גם בבית-הספר המשותף שלנו. החינוך המוסיקלי נתפס בעין-חרוד כאבן יסוד, כמו הקריאה והכתיבה. וכך, בכתה ג' למדו כל הילדים קריאת תווים ונגינה בחלילית, בהוראתה של דליה כרמי. דליה ליוותה בנגינת פסנתר את לילות הסדר בעין-חרוד, גם לאחר שעזבה, משך שבעים שנה.

בין הנגינה לקונצרטים, לאוהבי המוסיקה הייתה אפשרות של האזנה לתקליטים. ישראל סמילנסקי, המשיך את דרכו של רוזנברג, ובשבתות אחר-הצהריים, במועדון לחבר, היה מעביר חוגי האזנה למוסיקה לחברת-הילדים. היה משמיע את הסבריו המלומדים על היצירה, לפני שהניח את התקליט על הפטיפון, ואחר שוקע בכורסא, גבו מופנה אלינו, משאיר אותנו כל אחד לעצמו, להאזין בשקט. בבתים הפרטיים לא היו פטיפונים ותקליטים, וזו הייתה הדרך להתחבר למוסיקה קלאסית, לקנות דעת, אך במיוחד ללמוד להקשיב. לשבת בשקט ולהקשיב. מתנה נפלאה לחיים.

"מָכַל מַעֲשֵׂינוּ נִמְשָׁךְ וְכָרוֹן. הֵיוּ הַדְּבָרִים מַעֲוָלִים" (רחל שפירא)

האטליה של חיים אתר, שנות ה־30

חיים אתר (מימין) ואהרן ציזלינג במשכן לאמנות, שנות ה־50

"חיינו מחייבים אמנות"

המשכן לאמנות

כתבה גליה בר אור

"המשכן לאמנות מעורר את הדמיון והנפש ובעצם קיומו הוא גם סוג של חידה, איך קרה שקם במקום הזה. הוא אף פעם לא היה מובן מאליו ודווקא משום-כך, בישרות ובפשטות שלו כאן במעלה הכביש, יש משום עמדה: 'חיינו מחייבים אמנות' זה כאן! תמיד היו ציניקנים, ולא היה פשוט גם אז, אך המקום רלוונטי במיוחד היום.

לשאלה איך בכלל קם כאן, תימצא התשובה בחברה של עין-חרוד, בחזון של "הקבוצה הגדולה", לא כפר ולא עיר, יישוב שלא היה כמוהו, שחובק את כל היבטי החיים ומבטל את "החלוקה אשר חותכת בבשרה החי של החברה האנושית בהפרידה בין עיר וכפר, בין חברת האדם ובין הצומח והחי, בין איש ואישה, בין עבודה גופנית ורוחנית, בין אידיאה ומקצועיות", כך נכתב. והחברה האקטיביסטית הזאת דווקא הכירה בחשיבותה של עבודת התבוננות פנימית, של יחידים בתוכה, ובמשמעותה לעצם קיומה כחברה. זו הסיבה שעד לשנות הארבעים הוקמו, בנוסף על בית-דפוס והוצאת ספרים, גם 'בימה פתוחה' (1935); 'משכן לאמנות' (1938); ו'בית-חיים שטורמן' (1941). לא ביוזמת מנהיג כריזמטי, אלא ביוזמת יחידים. הנה, יהודה אדר שיקע עצמו בבניין ה'בימה', ובהקמת בית-שטורמן פעל שמואל סבוראי. המשכן כידוע, היה מפעלו של של חיים אתר. לכל מוסד הייתה קבוצת חברות וחברים שהניעה אותו והיה גיבוי של הסכמה רחבה לבניין התרבות. תקראו לזה אידיאולוגיה, אתוס, פרקטיקה חברתית, שדרכם תופסים יחידים את עלילת זמנם, מנסים להתמודד עם אתגריה, ובמקרה הטוב והנדיר גם בונים תשתית, המהווה מקור השראה לדורות הבאים.

כאמור, חיים אתר יזם את הקמת "פינת האמנות", אך המצע לכך נזרע בתשתית היישוב. שהרי כבר בתכנון הישוב בקומי, הושם דגש על אזור תרבות במעלה הכביש, ועשור לאחר מכן, ב-1936, כבר סוכם באסיפה להקים שני מוזאונים: האחד לאזור, והשני לאמנות, וסוכם שה'במה' תיפתח לפעילות.

"פינת האמנות" אכן נפתחה בסטודיו של אתר ב-7.1.1938 – כאשר בתקופות משבר התעצמה העשייה התרבותית. אלה היו שנים של שבר כלכלי וביטחוני, "המרד הערבי", עליית הנאציזם וידיעות על סגירה קרובה של הגבולות על ידי המנדט. אתר לא פתח את הפינה כי יצא לפריס באפריל 1937. עסקה בכך ועדה שהוקמה ופעלה גם הלאה בתנופה רחבה, והיא שנתנה את השם המאתגר: "משכן לאמנות", שיש בו

פיגומים בחלל המשכן. תאורת התקרה המיוחדת פרי תכנונו של הארכיטקט שמואל ביקלס, תחילת שנות ה־50

הנחת היסודות למשכן לאמנות, שנות ה־40

"גאולה לנכס עם עתיק יומין, כאשר ניתנה גאולה ל'אוהל'", כך כתב אהרון ציזלינג לאתר, שהתקשה להיפרד מהכותרת "מוזיאון".

דוד מלץ (חבר הוועדה) ניסח אז את הביטוי שלא נס לחו: "חיינו מחייבים אמנות", ואתר ציין, במכתב מפריס, כי עלינו "לחנך את עצמנו תוך חיים באמנות, כי אם לא זאת, נשקע תוך קטנות החיים". ברוח זו, עשור מאוחר יותר, גם בירך ציזלינג בטקס חנוכת מבנה הקבע: "באשר גם היניקה היא מְרִבִּים וגם ההנאה היא לְרִבִּים [...] הצמא לרוח הוא גם יראה טעם בעבודתו". באותה עת נמנו 80 מגויסים מבין 590 חברי עין-חרוד. 69 חברים התגוררו בצריפים, ואיש לא קבל על בניית המוזאון בעת הזאת. המשכן לאמנות נחנך ביום שמחת-תורה, 25.10.1948, והייתה בכך משמעות סמלית: 'יום טוב נבחר לחנוכת מוסד כזה – שמחת תורה. ראשיתו מצער ואחריתו מי ישער'.

אתר פיתח את האוסף והתצוגה, וציזלינג פעל עם האדריכל שמואל ביקלס בהקמת הבניין. מבנה המשכן נודע בעולם במקוריותו, בתאורה טבעית, קל משקל, נעדר נכסים, חסכוני ומעורר השראה.

הדמויות כולן כבר אינן עמנו, אבל צעירות וצעירים מפגינים ברחובות עם שלטים, "חיינו מחייבים אמנות" ובשנת המאה לעין-חרוד, בית שטורמן והמשכן לאמנות עדיין כאן.

מוזיאון לטבע על-שם חיים שטורמן

כתבה ענת ציזלינג

"ביום י"ט בסיון תרצ"ט – במלאת תשעה חודשים לנפילתם של חיים שטורמן וחבריו – אהרון אתקין וד"ר דוד מוסינזון, ממוקש, בדרכם לטירת צבי, הונחה אבן הפינה לבית הטבע על שם חיים שטורמן. הבניין הראשון של בית-הספר המשותף לעין-חרוד ותל-יוסף.

בעת חנוכת-הבית, ב"ח באלול תש"א (1941), כתב שמואל סבוראי, היוזם ומנהל הבית עד למותו, "אנו באים להציב יד לחיים שטורמן, אשר תהלוך את רוחו ואת שיעור קומתו". סבוראי ניסח בתמציתיות ובבהירות תוכנית שאפתנית וחלוצית למוסד, שיהיו בו מרכיבי תצוגה, ארכיון, ואוספים שונים, שמטרתם כלשונו "לחשוף, ולאגור כל ידיעה וכל מוצג על פינת מולדת זו". המוזיאון מתעד את סביבת-החיים הפיזית, גיאולוגית ואקלימית, על החי והצומח שבה, ואת סביבת האדם שחי בה לאורך הדורות, על מנהגיו ותרבותו. כמו כן הושם דגש על ההתיישבות הציונית החדשה בעמק. ואכן,

משכן לאמנות, גלויית שנה טובה שנות ה־70

משכן לאמנות, 2021 / צילום אויר: שגיא מורן

בית שטורמן, 1967 / צילום: אליעזר סקלרץ (בית שטורמן), אוסף ביתמונה

בית שטורמן, 2020 / צילום: גיא רז

תלמידים ומבקרים רבים מכל רחבי הארץ באים לבקר בבית שטורמן ולהיעזר בארכיונו למחקר ולמידה.

מחליפו של סבוראי, אברהם לוי ממולדת, השקיע ברישום האוסף והרחבתו. עפרה קינן הפכה את אולם ההתיישבות לאודיטוריום, שהוקדש לזכרה של עטרה, אשתו של חיים שטורמן.

בשנת 1961 נחנכה חצרה-הנצחה לנופלי העמק, בעיצובו של חנוך סלור, חבר בית-השיטה, ובשנת ה-80 למוזיאון חודשה החצר, בתכנונו של נבות ציזלינג.

קבוצות ילדים, חיילים ומבוגרים שבאו למוזיאון, קיבלו הדרכה מעמנואל ליפשיץ ואורה פיין. הם ערכו תצפיות על העמק וקשרו את המקומות לסיפורי התנ"ך. עם הילדים היו עולים המדריכים לגת העתיקה שבגבעת-קומי, ולומדים על אופן סחיטת הענבים בימי קדם. כיום מנוהל המוזיאון במשותף על-ידי יישובי עין-חרוד, כעמותה ציבורית.

בית שטורמן, שיעור טבע עם המורה הלל גולני, 1992 / צילום: אליעזר סקלרץ (בית שטורמן), אוסף ביתמונה

סיפורה של ההתיישבות העובדת בעמק

כתבה עופרה ברעם (מנהלת כיום את בית־שטורמן מטרה לספר את סיפורה של "מאז הקמתו ועד היום, הציב לו מוזיאון בית־שטורמן מטרה לספר את סיפורה של ההתיישבות בעמק, כמובילה תרבותית וחברתית. במגוון תערוכותיו ואוספיו מגולל המוזיאון את סיפורם של הקיבוצים, כחלוצי ההתיישבות בארץ. בשנים האחרונות מהווה המוזיאון מרכז תרבותי חשוב ומשפיע בעמק. נערכות בו תערוכות והצגות לילדים, וכן כנסים וימי־עיון במגוון תכנים הקשורים לאוספי המוזיאון ופעילויות אלה מושכות קהל רב מכל רחבי הארץ. כמו כן עוסק המוזיאון בהחייאת מורשתו של אורד וינגייט והוקמה תערוכת קבע "הידיד", המספרת על פועלו של וינגייט ופולוגות הלילה, ששהו בעין־חרוד.

חשוב לנו לשמר את אורחות חיי הקיבוץ על כל גווניו, ולספר לציבור הרחב על תרומתו של הקיבוץ כנדבך ראשי במפעל החלוצי."

"קְדָמוֹן הוּא כַּח הַסְפָּרִים וְאֵין בָּהֶם חוּבָק יָדִים" (אלתרמן)

ספרייה

שיחה עם הספריניות רעיה צימרמן, יהודית שני וניצה סמילנסקי

רשמה זיוה אופנהיימר

"צימאון הקריאה של חברי עין־חרוד ניכר היה כבר בימיה הראשונים, ליד המעיין. את הספרייה התקינו באחד האוהלים במחנה, והיא הועברה מדי פעם לאוהל אחר, בגלל הצורך לשכן חברים חדשים שבאו לעין־חרוד. בהמשך נקבע משכנה באחת החושות. בהתחלה נאספו הספרים שהביאו אתם החלוצים מהבית, ובהמשך קיבלו ספרים גם מהסדרות העובדים. כשהגיע מניין הספרים לאלף, נערכה חגיגה ומשה כרמי חיבר שיר ושר אותו עם הילדים "הָרִיעוּ לְאַלְף הַסֵּפֶר, / הִידֵד! הִידֵד! / תָּנוּ שִׁבְח לְמַכְרֶסְמֵיהֶם / כָּל יוֹם, / אֲשֶׁרִי יוֹלְדָתָם."

כשעין־חרוד עלתה להתיישבות בקומי, התקינו את הספרייה בחדר המזכירות. היו בה כותרים בשפות השונות שדיברו החלוצים: עברית, יידיש, גרמנית ורוסית וכן כתבי־עת כמו "השילוח" ומולדת". בהמשך נדרה הספרייה לצריף קטן ועמדה לרשות החברים שעה אחת בערב, שישה ערבים בשבוע. בחדר הסמוך היה חדר־קריאה ובו קראו את העיתונות היומית וכתבי־העת. הספרנים, יהושע בן־צבי וסיומקה שעני, שירתו את החברים, בהתנדבות כמובן, לאחר שעות עבודתם בענפיהם הקבועים.

לאחר הפילוג ועם בניית המשק החדש, הוקמה הספרייה בקומה התחתונה של "בית הנוער", הוא חדר המלאכה בבניין המועדון של ימינו. אל משכנה הקבוע במרתף חדר-אוכל הגיעה בשנת 1957. האיש שזוהה עם הספרייה לאורך שנים רבות היה אליעזר ברייזמן, איש ספר וספרות, הכיר כל כותר על המדפים, רכש ספרים, הדריך וייעץ לקוראים וללומדים. לידו עבדו דבורה אשתו ועמנואל ליפשיץ – שכרכו ספרים, בלה דור-סיני כספרנית ונחמן פרג. בזמנים ההם היו כורכים את כל כתבי העת, כגון: "דבר לילדים", "דבר השבוע", עיתונים יומיים וכתבי-עת מקצועיים.

כשנכנסה רות עופר לספרייה, ב-1976, היא החלה במיון הספרים על פי שיטת דיואי המודרנית, המקובלת בארץ ובעולם. לעזרתה עמדו חברים רבים מבוגרים: פניה בן דוד, אריה סמילנסקי, שלום לוריא, לאה גורן ומיכאל פרידמן, שעזרו בעטיפה, רישום, סימון ועוד, וישעיה לסקר שהתמחה בכריכה אמנותית (כולם כבר אינם אתנו).

בהמשך הצטרפו לרות יהודית שני, רעיה צימרמן ואורה נודל.

בשנת 1995 החל עידן המחשוב ברישום הספרים, עבודה שאורה נודל מילאה בה תפקיד מרכזי. גם החלפת הספרים, שנעשתה לאורך שנים רבות מאחורי דלפק, עברה מהפך, והספרייה פתוחה לקוראים לשוטט חופשי בין המדפים ולבחור ספרים כראות עיניהם.

כיום ניתן למצוא ספרים בתחומים רבים: ספרות יפה, מקצועית, מדעית, ספרי לימוד וכתבי-עת. ספרים חדשים נקנים, כדי לענות על טעמים שונים של קהל הקוראים, למרות שקהל זה פחת בשנים האחרונות.

לילדים מוקדשים מדפים משלהם, אך לצערנו הביקוש לספרים אלה הולך ופוחת. בשנותיה הראשונות של הספרייה רב היה חלקן של השפות הזרות: יידיש, גרמנית, רוסית, צרפתית. כיום נותרו בה רק ספרים באנגלית, מהם נהנים קוראי האנגלית שבינינו והמתנדבים שחזרו לנוף העין-חרודי. הספרים ברוסית שמחו את העולים החדשים, שעין-חרוד הייתה להם בית ראשון במולדת.

בזכות גילה הוותיק של הספרייה, מצויים בה ספרים ישנים נדירים למדי, המשמשים לעבודות אקדמיות של סטודנטים. כמו כן ישנם ספרים שהם בבחינת "נכסי צאן ברזל", וספרי שירה שהם אוצר בלום של דורות משוררים.

צוות הספרניות כיום: רעיה צימרמן, ניצה סמילנסקי ויהודית שני עוסקות באחזקת הספרים, השאלתם לחברים ותיקונם. ספרים חדשים נרכשים על פי ביקורות בעיתונות ובקשות והמלצות של חברים. מקומה של הספרייה במרתף חדר-האוכל, מאפשר לציבור להיכנס אליה באופן חופשי לאורך כל שעות העבודה של הספרניות, מה שמגביר את זמינותה ונגישותה.

הספרייה, מעיי'חרוד, 1925 לערך / צילום: אברהם טוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

בספרייה, יהודית שני, 2021 / צילום: טלי בן דור

"עומד מול הספרים [...] מאזין לזרימת התכמה השקטה על המדפים" (אגי משעול)

הספרייה – מבט אישי

כתב צבי ברחיים

"בילדותי, הייתה הספרייה אחד ממקומות הבילוי האהובים עליי. אבי אליעזר עבד בספרייה, שהייתה ממוקמת ב"בית הרופא" בעין-חרוד שלפני הפילוג, לצידו של סיומקה שעני, בשעות שאחרי עבודתו במסגרייה. שם נחשפתי לראשונה לפעילות הספרייה.

כשעברה הספרייה למרתף "בית הנוער" ניהל אותה אבי; ואמי, שכבר לא הייתה בכושר מלא, הצטרפה אליו בשעות אחר-הצהריים, לאחר העבודה במתפרה, לעבודה בכריכת ספרים, במטרה להחזיר לשימוש ספרים שהתבלו.

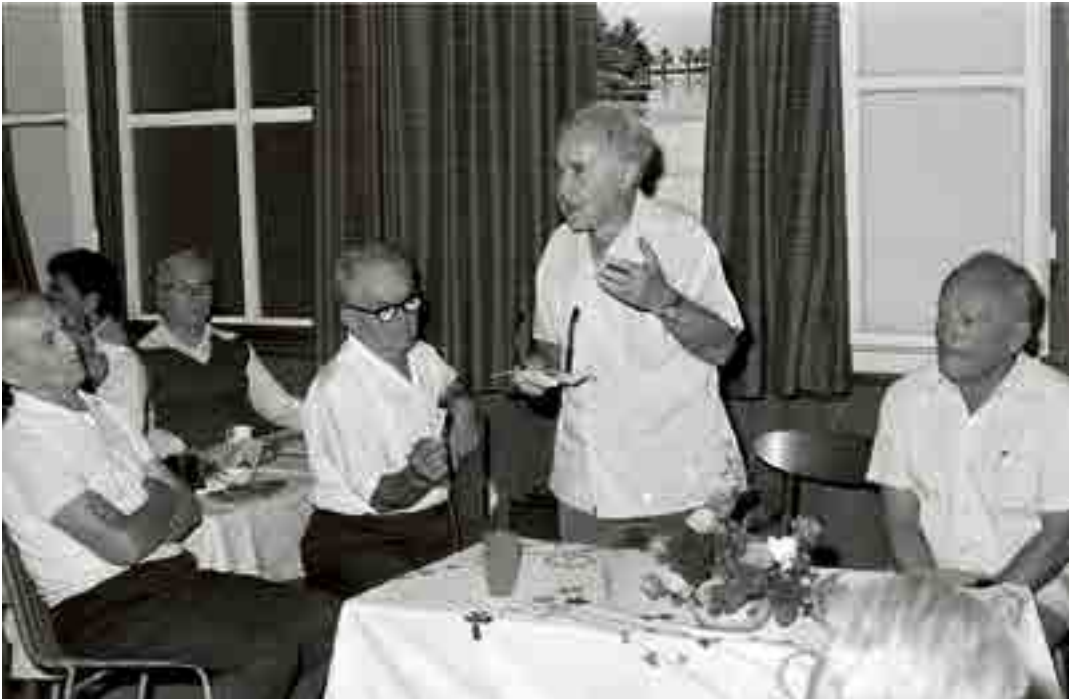
צריך לזכור שבשנים שלפני הטלוויזיה, ובחלקן אף לפני הרדיו, קריאת ספרים הייתה בילוי זמן משמעותי, וכמעט הכרחי, לחברים.

באותם ימים, במשק המתחדש, כשביתנו היה ממש צמוד לספרייה, העברתי שעות רבות בשוטטות בין מדפי הספרים ובקריאה, בדרך כלל לפי המלצת אבי.

כמות הספרים בספרייה הלכה וגדלה, ואבא היה עוזב את עבודתו בפלבס, כמה פעמים בשנה, ונוסע לתל-אביב, לחנות הספרים "ספרי" שם היה בן-בית, לתור אחר ספרים חדשים עבור הספרייה.

מבחר הספרים בספרייה הוא גדול ביותר ורב-גוני. אבא, שהיה קורא בלתי נלאה, (לעיתים אפשר היה לראות ספרים בנושאים שונים, פתוחים בבית), הכיר את רוב הספרים בספרייה. לעיתים היו מגיעים אליו סטודנטים כדי להיוועץ עמו לגבי הספרים שעליהם לקרוא לצרכי לימודיהם. אמי שמצב בריאותה היה בכי רע, נאלצה לעזוב את הספרייה. אבא המשיך לעזור בספרייה עד גיל שמונים, שנה בה פרש גם מפלב"ס. לאחר מספר שנים, עברה הספרייה למקומה הקבוע, במרתף חדר האוכל. הריחוק מהבית והמעבר שלי מגיל הילדות לנעורים, גרמו לירידה בנוכחותי בספרייה, אבל לא החלישו את הקשר שלי למקום. תמיד נחשבה בעיני הספרייה כמקום שהוא שילוב של תרבות וידע, עם אפשרויות אין סופיות של הפלגה על כנפי הדמיון.

בשנים שלפני המחשב, היה כל קטלוג הספרים ידני. העבודה נעשתה עם כרטיסיות שהיו מסודרות בתוך קופסאות, בהן ניתן היה לדפדף בקלות כדי למצוא את הספר המבוקש על פי שם הסופר. מכיוון שלא היה מחשב, מידת הידע של הקוראים על הספרים השונים, היה מוגבל, והגיע בעיקר מטורי הספרות בעיתונות, כך שהצורך להיעזר, במי שמכיר ויודע, היה רב.

דוד מלץ באירוע לכבוד הוצאת ספרו, 1976

רוחמה (חזנוב) מלץ באירוע לכבוד הוצאת ספרו של דוד מלץ, 1976

"הספרות, שאמצעי הביטוי שלה הוא המילה, היא הביטוי הבולט ביותר, המסמל ביותר של האדם. המילה הינה התאמצות עולמית וטראגית לבטא את מה שנעשה בחייוני נפש האדם, לבטא את מה שלא ניתן לביטוי."
(דוד מלץ)

סופרים חברי עין-חרוד איחוד:

שלמה רייכנשטיין (1943) – "ראשית", הוצאת עם עובד.
שלמה רייכנשטיין (1948) – "בשבילי שדות", הוצאת עם עובד.
דוד מלץ (1945) – "מעגלות", הוצאת עם עובד.
דוד מלץ (1947; 1985) – "חתחתים בדרך", הוצאת הקיבוץ המאוחד.
דוד מלץ (1959) – "השער נעול", הוצאת עם עובד.
דוד מלץ (1970) – "מסביב לעיקר", הוצאת "תרבות וחינוך".
דוד מלץ (1976) – "לדרכו התועה", ספרית פועלים.
דוד מלץ, רוחמה חזנוב (1981) – "שני סיפורים ואחד", הוצאת הקיבוץ המאוחד.
רוחמה חזנוב – (1950; 1981) – "גדרות", הוצאת עם עובד (1950), עקד (1981).
רוחמה חזנוב (1977) – "אמא מה הויה בנו", הוצאת עקד.
שלמה לביא (1947) – "מגילתי בעין-חרוד", הוצאת עם עובד.
שלמה לביא (1956) – "עלייתו של שלום ליש" (כרך א'), הוצאת ספרים עיינות.
שלמה לביא (1964) – "עלייתו של שלום ליש" (כרך ב'), הוצאת עם עובד.
זאב דורסיני (1974) – "מגדות הדנייפר למעיין-חרוד", הוצאת עם עובד.
אהרון ינאי (1971) – "המעייין" (ספר א'), הוצאת עין-חרוד אחוד.
אהרון ינאי (1983) – "פרשת דרכים" (ספר ב') הוצאת "דבר".
נחמיה הן (2020) – "מקלט לרוחות", הוצאת "גפן".

"כל מה שחי בי הוא אני. [...] וזה מה שאתה לומד כשאתה סופר." (ד.ה. לורנס)

אמנים חברי עין־חרוד איחוד

חיים אתר, נימה סבירסקי, 1942, שמן על לוח עץ, 35x27 ס"מ, אוסף המשכן לאמנות ע"ש חיים אתר, עין־חרוד

יעקב אלון, זכרונות מעין־חרוד, אימא, אקווארל על נייר

פני הס יסעור, אבא'לה בוא ללווה פארק / *Space is never less than doubled*, 1999, משכן לאמנות עין-חרוד

פני הס יסעור, הסערה (שייקספיר), 2009, תיאטרון פרייבורג, גרמניה. מיצב אמנות על הבמה במאי: יארג פאטקי, בשיתוף שחקני התיאטרון, התזמורת הפילהרמונית וזמרי האופרה של פרייבורג

משה מירסקי, ללא כותרת, 1985, סופרלק על בד, 160x120 ס"מ

משה מירסקי, ללא כותרת, 1985, סופרלק על בד, 160x120 ס"מ

חרד חושך ברפת – מורשת הצילום בעין-חרוד

גיא רז

השנים הסוערות של ההתיישבות בעמק, על שלל הדמויות המרתקות שהתקבצו בו, משכו צלמים רבים מהארץ ומהעולם.

את מורשת הצילום המקומי בעין-חרוד פותחת ציפורה דוד שצילמה בחצר המשק ובשדות, בתנאים קשים ועל תשלילי זכוכית, בשנים 1923-1936. חדר החושך שלה היה בחדרון קטן בתוך מבנה הרפת, ליד המעיין. דוד צוקר ואברהם פקנהיים (אבא של ורדה אופנהיימר) צילמו בשנים 1933-1948 והקימו בקיבוץ למעלה, מעבדת צילום (עם חשמל, שולחן אור ומכונת הגדלה חדשה), בה השתמש לאחר מכן יוסף (יופ) גל עד שנות השבעים. כמו כן, פעלו בקיבוץ לאורך השנים הצלמים דוד שור, אברהם רז ואילן צור.

"מוסד הצלמניה צנוע הוא. מכשיריו: מצלמת כיס וחדר אפל לפיתוח הפילמים. לרקע הצילומים, משמש הטבע וכל אשר בו עד קצה האופק, כי על כן הצילומים כולם נעשים בחוץ [...] מספר הפילמים שהמוסד צורך במשך שנה הוא כ-200. בכל פילם שמונה צילומים, הווה אומר כ-1600 צילומים נעשים בעין-חרוד במשך שנה אחת. כרבע למסמכים רשמיים, תעודות, אלבום המשק וכד' והשאר לצרכים פרטיים-משפחתיים של החברים [...] כל העבודה הענפה הזאת נעשית בהתנדבות, בעיקר בשבתות." (יומן עין-חרוד 1943)

לצד המבט של צלמי הקיבוץ, נוסף לאורך השנים גם המבט של צלמים מבחוץ: אברהם סוסקין, שצילם בשנים 1927-1924, ותיעד בתשלילי זכוכית עבור הקרנות הציוניות, יעקב בן-דוב ושמואל יוסף שווייג. ממשיך דרכם היה זולטן קלוגר שפעל בשנים 1933-1948, לצדו פעלו רודי ויסנשטיין, חנן בהיר ואליעזר סקלרץ, שתיעדו את המשק לפני ואחרי הפילוג. אלכס גל צילם בחג ה-40 ובוריס כרמי בשנות השישים והשבעים.

עמוס שליאק צילם ב-1981 עבור העיתון הגרמני "שטרן", ודני ברנע וטלי בן-דור הוזמנו לצלם ב-2021 במיוחד לספר זה. המבט של צלמי הקיבוץ מבפנים ושל הצלמים הזרים מבחוץ, יוצרים את התמונה השלמה המובאת בספר זה.

קואופרטיב בית'שאן'חרוד (מתוך אלבום הצילומים לכבוד 40 שנה לעמק), שנות ה־60 / צילום: יופ (גלזל) גל

המחצבה ליד מעיין'חרוד (מתוך אלבום הצילומים לכבוד 40 שנה לעמק), שנות ה־60 / צילום: יופ (גלזל) גל
בעמ' ממול: קופסאות תשלילים של הצלם דוד צוקר, ארכיון עין'חרוד איחוד, 2020 / צילום: גיא רז

בַּפְתַּח נִכְנָסוֹת הַתְּמוֹרוֹת

מכאן והלאה

ציור שדה לכבוד 100 שנה לעין חרוד: למעלה מבט מהגלבוע (דרום), למטה מבט מכוון עין חרוד (צפון), 2021
 תכנון: עפרי גרדי / המבצעים: פטר וינר ואילן לדל / צילום: חיים שפיר, צילומי רחפן
 בעמ' 348: כיתה א' (משמאל ניצן פטרו), הכנות לחגיגת פורים, 2021 / צילום: דני ברנע

עין־חרוד – עבר הווה עתיד

עמיר פיין / מזכיר עין־חרוד

"שינוי גדול מאד עבר על עין־חרוד מאז היווסדה לפני 100 שנה ועד ימינו אלה. אז הייתה זו חברת חלוצים חדורת אמונה ומשימה, בעלת מטרה משותפת, אשר שמה את טובת הקיבוץ וחבריו, כקולקטיב, לפני טובת החבר וצרכיו האישיים. האמרה הידועה "כל אחד תורם לפי יכולתו ומקבל לפי צרכיו" לא הייתה מן הפה לחוץ, אלא שימשה כמצפן עבור חברי עין־חרוד. לא בכדי, הפכה עין־חרוד למובילה בתחומי התרבות, הביטחון, העלייה והקליטה, לפני קום המדינה ובשנותיה הראשונות. היום אנחנו קוראים לזה "קהילתיות חזקה".

בראשית הדרך, ולמשך שנים ארוכות, הקיבוץ (באמצעות ועדותיו שנבחרו) החליט וקבע עבור החברים מה נכון ומה צריך, וסיפק להם זאת. לא היה תקציב אישי ולא הייתה בחירה אישית. הכל נקבע על ידי הגוף המרכזי: האוכל, הלבוש, מקום העבודה, המגורים, נושאי הלימוד וכד'. תקנונים נכתבו על מנת שכל חבר ידע את זכויותיו ושכל ממלא תפקיד ידע את תחום אחריותו הרחב. במסגרת אספקת כל צרכי החברים, ניתנו לחברים "נקודות" שאפשרו להם לצאת לטיול בחו"ל, פעם בחיים, או להחליף ריפוד בסלון. נושאים רבים היו אילוף כלכלי, אך גם הם הושפעו מהפחד הגדול מפני שינוי, מהחשש שהקיבוץ לא יוכל להתקיים ללא שוויון מוחלט.

בראשית שנות ה־50, הייתה עין־חרוד איחוד בין הראשונים בתנועה הקיבוצית להנהיג תקציב אישי, אבל גם כאן הייתה מעורבות של המוסדות מה יעשו בו, למשל: קניית נעלי־עבודה ובגדים כל כמה שנים, או רכישת 1 ק"ג דבש פעם בשנה...

הקיבוץ ראה עצמו כשותף פעיל במאמץ הלאומי וסייע בהקמת קיבוצים חדשים, בגיוס חברים לעזרה ובהקמת ביצורים לאחר מלחמת יום הכיפורים. גיוס היה גיוס, גם לענפי המשק וגם לאירועי התרבות. בשנים הראשונות התגייסו החברים לבציר בכרם, לקטיף הידני של הכותנה ולאיסוף חבילות הקש בשדות. לעשות הכול בכוחות עצמיים. לחברים היה ברור שחג חוגגים בציבור ולא בקרב המשפחה.

עם השנים חלו תהליכים אשר השפיעו על הקהילתיות בעין־חרוד: הצטרפות של חברים חדשים ממקומות שונים בארץ ובעולם, אשר באו מרקעים שונים ועם תפיסות עולם שונות, ולעיתים עם מקורות כספיים חיצוניים. התמורות במדינה, כמו גם המהפך הפוליטי בסוף שנות ה־70, שינו את האופן שבו המדינה התייחסה לקיבוצים. חברי הקיבוצים, וכיניהם חברי עין־חרוד איחוד, גילו אפשרויות חדשות מחוץ לקיבוץ, אשר לא תמיד התיישבו עם "התקנון". הצלחה כלכלית מעוררת גאווה – אשר העבירה את

עין-חרוד איחוד, בצורה טובה יחסית, את משבר הקיבוצים והמשבר הכלכלי בשנות ה-80 – נתנה לחברים תחושה שיש מספיק כסף לעשות מה שרוצים, ללא מגבלה. התהליכים הללו הגבירו את רצון החברים למימוש עצמי ומרכז הכובד עבר מהקהילה למשפחה, ומראייה קולקטיבית, תנועתית ולאומית, אל הפרט. הלונה הפכה משפחתית כבר מגיל ינקות, חדר-אוכל, שהיה בעבר מרכז החיים הקיבוצי, פעיל חלקית, וחדרי המגורים הפכו לדירות רחבות ידיים. גם בהיבט החברתי חלו שינויים, כאשר בעבר היה מורא מפני דעת החברה ואילו עתה לא הכל ממלאים את חובותיהם במלואן.

על מנת להעביר אחריות מהקהילה לחברים, הופרטו שירותים שונים, וכל חבר יכול לנהל את תקציבו האישי על פי רצונו. תקציב המזון הופרט והחברים החלו משלמים על ארוחות. יותר ויותר קולות החלו מדברים על שינוי באורחות החיים, בו יהיו החברים אחראים לפרנסתם ולא הקיבוץ. וכך דיבורים ודיונים פנימיים נמשכים כבר יותר משני עשורים.

אין זה אומר שעין-חרוד איחוד נסוגה באיכותה ובאיכות חבריה, אלא שהיא צריכה להחליט, סוף כל סוף, מה היא רוצה להיות כשתהיה גדולה. והיא כבר גדולה... בת 100. חיפוש-דרך חדשים יוכלו לבוא לסיומם עם קבלת השינוי, שרבים מהחברים מייחלים לו, ולא מעטים כבר מיישמים חלקים ממנו הלכה למעשה. הגיע הזמן שנשכיל, אחרי שנים של ויכוחים פנימיים, למצוא את האיזון הנכון בין אחריות הקולקטיב על החבר לבין רצונו של החבר לנהל את חייו, ושנצליח להתאים את אורחות חיינו למציאות המשתנה. כשם שידענו להתגבר בכוחות משותפים על משבר הקורונה, אשר ליווה אותנו במשך יותר משנה, כך אני משוכנע שנדע להתגבר גם על המחלוקות סביב אורחות חיינו. השנה החולפת הוכיחה לנו שיחד אנחנו יכולים לעשות כל מה שנחליט."

"שְׁלֹחַ מוֹפֶרֶת / וְכָבֵד אֶחָדֶת / וְאֵין טַעַם לְכַסּוֹת / כִּי בִפְתָח נִכְנָסוֹת / הִתְמַוְּרוֹת."

(רחל שפירא)

"והעתיד?" קשה לצפות מה יביא" ממשיך עמיר, "אך סביר להניח כי תהליך ההפרטה שעבר על מרבית הקיבוצים בארץ, יגיע גם לעין-חרוד. המאמינים בתהליכי השינוי, רואים בכך מנוף לצמיחה והתפתחות בשנים שיבואו. מצב כלכלי טוב נותן יציבות וביטחון לעתיד המשקי והחברתי. רווחי החקלאות והתעשייה תלויים בהשקעות וביזמות, אך גם בשינויים המתחוללים במשק המקומי והעולמי, אותם קשה לנבא. כיום, התעשיות בעין-חרוד איחוד הן נושאות הרווחים הגדולים לקיבוץ.

לחברה בעלת הצלחה כלכלית יש כוח משיכה חברתי. על מנת לחזק את חיי

הקהילה והתרבות, חייבת עין-חרוד איחוד לגדול מבחינה מספרית. תוספת של קהילה צעירה ואנרגטית תוכל להפיח רוח חדשה בקיבוץ, תוך בניית מודל חברתי חדש, שיאזן בין זכויות הפרט לחובותיו לקולקטיב. כאשר כל חבר יהיה אחראי לפרנסתו, תפחת תלותו בקיבוץ, וממילא יתמעטו נקודות החיכוך שלו עם בעלי התפקידים. מודל כלכלי-חברתי חדש, המעניק חופש בחירה תעסוקתי עם ביטחון קיומי, לצד חיי קהילה ותרבות – יכול למשוך רבים וטובים להצטרף לעין-חרוד. יישוב פורח, השוכן בעמק יזרעאל, במקום היפה ביותר בעולם."

"אלו דרכים שתמיד תמיד מְשִׁיכוֹת לְהִיטֵל,

שְׁאִינָן נִגְמְרוֹת בְּכָלֵל אֶף פֶּעַם.

אלו הַדְּרָכִים שֶׁבְּעֶמֶק וּבֵין הַשְּׂדוֹת.

וְהֵן גַּם מִשְׁתַּנּוֹת לְפִי הַיָּמִים וְעַם הַזְּמַן;

אֲבָל אֵינָן נִגְמְרוֹת בְּאֵיזָה מְקוֹם אֶף פֶּעַם."

(מירה מינצר-יערי)

עין־חרוד ליד המעיין, 1925 לערך / צילום: אברהם סוסקין, ארכיון תנועת העבודה, מכון לבון, תל אביב

למעלה: פוטון "גוזלים" עם המטפלת דניאל רוחס, 2021 / צילום: טלי בן דור
למטה: מימין שמעיה שמול, פלא מדינה, יושב עידו גרדי, 2021 / צילום: טלי בן דור

למעלה: עין־חרוד, ליד המעיין, שנות ה־20
למטה: עגלה לחלוקת אוכל

שנה טובה

משק עין חרוד (אחוד)

"השרשרת הזאת שעליכם להוסיף לה חוליות, לא מאבותיכם הקרובים היא מתחילה, היא נמשכת מדורות באלפי שנים, היא שרשרת-זהב, שרשרת טבולה בדם, מלוהטת באש אשר כוח יהודי ואנושי גדול יוצק אותה ומרתק יחד את כל הדורות. אל השרשרת הזאת עליכם להוסיף חוליות. לא אל המנוחה והנחלה הבאנו אתכם, אלא אל הדרך בה תמשיכו לחפש את דרכנו-דרככם. להמשיך לחפש את מה שאנו טרם מצאנו. הדור החדש – מה יביא לנו בכנפיו? עלטה בשאלה ובפתרונה."

(שלמה לביא, מתוך "מגילתי בעין-חרוד")

"חלומות של אֶתְמוֹל / הם שְׁלֵקֻבוֹת נֶרְעָדוֹת,
לֹא יִכּוֹל כָּל הַחֶשֶׁךְ / לִכְבוֹת."

(רחל שפירא)

שלמה רזנברג, 1981 / צילום: עמוס שליאק, "שטרן", גרמניה
בעמ' ממול: אליעזר סלוצקין, 1981

"יבואו יבואו,
יבואו עוד ימים
של לחם וְחֶמְלָה,
יבואו עוד ימים
יפים כְּמוֹ הַתְּחֵלָה."

(מאיר גולדברג)

לא אֶרְחַח גְּמִלִים יִרְדָּה לְכַרְעַי,
לא דְּבַשֶּׁת הִיא אֶל מוֹל כּוֹכַב.
זֶה הָרִים, הָרִים שְׂבַגְלָבוֹעַ,
הָרִים צוֹפִים אֵלַי מֵרַחֵב.

הֵם זוֹכְרִים אֶת לֶכֶן אֶהְיֶינוּ,
שֶׁשָּׁשְׁטוּ בְּעֶמֶק כִּיּוֹנִים.
הֵם זוֹכְרִים אֶת מְזַבְחוֹת לֵילֵינוּ,
שֶׁעָלוּ בְּאֵשׁ הַנְּגוֹנִים.

שִׁירוּ לִי, כִּי טוֹב לִי, טוֹב לְשִׁמְעַי
שׁוֹב כְּאֵז מוֹל סֶהַר זֶה וּתְכוֹל.
שִׁירוּ עַד יְמוֹשׁ גַּם הַגְּלָבוֹעַ
וַיֵּצֵא עַמָּנוּ בְּמַחּוֹל.

אֵיךְ הַיּוֹם קְסוּמִים וְלֹא מִיִּין
שָׁכְנוּ הִנֵּה בְּמִשְׁעוֹל הָלָז
לְחַדֵּשׁ לְכַתְּנֵנוּ אֶל הָעֵינַי,
לְפַעַם שִׁירֵנוּ מִנִּי אֵז.

שִׁירוּ לִי, כִּי טוֹב לִי, טוֹב לְשִׁמְעַי
שׁוֹב כְּאֵז מוֹל סֶהַר זֶה וּתְכוֹל.
שִׁירוּ עַד יְמוֹשׁ גַּם הַגְּלָבוֹעַ
וַיֵּצֵא עַמָּנוּ בְּמַחּוֹל.

(אברהם שלונסקי)

”ואני הרי חשבתי בעין-חרוד
להתחיל הכול מן ההתחלה.
להתחיל הכול אחרת. ואני הרי חשבתי
שעין-חרוד היא הדבר שיישאר וכל
השאר יחלוף מן העולם, שהרי אחרת
אי-אפשר, פשוט אי-אפשר.”

(עמוס קינן, "בדרך לעין-חרוד", 1987)